Ieromonah Serafim Rose

Cauza revoluţiei din epoca modernă

Nihilismul

CUPRINS

I. Introducere

Problema adevărului

Ce este nihilismul în care am văzut cauza Revoluției epocii moderne? La o primă analiză, răspunsul nu pare dificil; câteva exemple clare vin imediat în minte. Este programul fantastic de distrugere al lui Hitler, revoluția bolşevică, atacul dadaist asupra artei; este fundalul din care au izvorât aceste mişcări, reprezentate în modul cel mai notabil de câțiva indivizi "posedați" de la sfârşitul secolului al XIX-lea - poeți ca Rimbaud şi Baudlaire, revoluționari ca Bakunin şi Nechayev, "profeți" ca Nietzsche; există la un nivel mai modest printre contemporanii noştri, frământarea vagă care determină pe unii să se strângă în jurul scamatorilor ca Hitler, şi pe alții să găsească o evadare în droguri şi religii false, sau să săvârşească acele crime "stupide" care devin şi mai caracteristice acestor timpuri. Dar aceasta nu mai reprezintă decât suprafața spectaculoasă a problemei nihilismului. Pentru a explica chiar şi acesta nu este în nici un caz o sarcină uşoară. Dar sarcina pe care noi am stabilit-o pentru acest capitol este mai largă: să înțelegem natura mişcării întregi a cărei aceste fenomene sunt doar exemple extreme.

Pentru a face aceasta va fi necesar să evităm două mari capcane situate pe ambele părți ale drumului pe care l-am ales. Cei mai mulți dintre comentatorii spiritului nihilist al epocii noastre au căzut într-una sau cealaltă dintre capcane: apologie sau diatribă.

Oricine este conştient de imperfecțiunile foarte clare şi de răul civilizației moderne care au reprezentat ocazia mai apropiată şi cauza reacției nihiliste - deşi vom vedea că acestea au fost, de asemenea, fructul unui nihilism incipient - , nu poate să simtă decât simpatie, cel puțin față de oamenii care au participat la acea reacție. Această simpatie poate lua forma milei față de oameni, care pot, dintr-un punct de vedere, fi priviți ca victime inocente ale condițiilor împotriva cărora s-a îndreptat efortul lor; sau iarăşi, se poate exprima în părerea obişnuită că anumite tipuri ale fenomenelor nihiliste au de fapt o semnificație "pozitivă" şi au de jucat un rol într-o "nouă dezvoltare" a istoriei sau a omului. Cea de a doua atitudine, iarăşi, reprezintă una din roadele cele mai clare ale nihilismului autentic care se discută aici. Dar prima atitudine, cel puțin, nu este în întregime lipsită de adevăr sau dreptate. Totuşi, chiar pentru acel motiv, noi trebuie să fim mult mai atenți ca să nu-i dăm o importanță mai exagerată. Este foarte uşor, în atmosfera ceței intelectuale care se infiltrează în cercurile liberale şi umaniste de

astăzi, să acorzi simpatie unei persoane nenorocite ca să începi să recepționezi ideile sale. Cu siguranță nihilismul este într-un anumit sens "bolnav", şi boala lui este o mărturie a bolii epocii ale cărei elemente - bune şi rele -, duc către nihilism; dar boala nu este vindecată, nici măcar diagnosticată exact prin "simpatie". In orice caz, nu există nici pe departe vreo "victimă nevinovată" în întregime.

Nihilistul este fără doar şi poate implicat integral chiar în păcatele şi vinovăția omenirii care a produs relele epocii noastre. Şi, luând armele - aşa cum fac toți nihiliştii - nu numai împotriva "abuzurilor" şi "injustițiilor" reale sau imaginare din ordinea socială şi religioasă, dar şi împotriva ordinii însăşi şi Adevărului care stă la baza acelei ordini, nihilistul ia parte activă la lucrarea lui Satan (pentru că aşa este) care nu poate în nici un caz să fie explicată prin mitologia "victimei nevinovate". In ultimă analiză, nimeni nu-l serveşte pe Satan împotriva voinței lui.

Dar dacă "apologia" este departe de noi în aceste pagini, scopul nostru nu este nici simplă diatribă. De exemplu, nu este suficient să condamni nazismul sau bolşevismul pentru "barbarismul", "gangsterismul", sau "antiintelectualismul" lor, şi avangarda artistică sau literară pentru "pesimismul" sau "exhibiționismul" lor. Nici nu este suficient să aperi "democrațiile" în numele "civilizației", "progresului" sau "umanismului", sau să aperi "proprietățile private" sau "libertăților civile". In timp ce unii au o anumită dreptate, asemenea argumente sunt într-adevăr nepotrivite; loviturile nihilismului pătrund prea adânc, programul lui este mult prea radical, pentru a fi contracarat de ei. Nihilismul greşeşte în însăşi cauza pe care o apără, şi greşeala poate fi îndreptată numai prin Adevăr. Cea mai mare parte a criticii aduse nihilismului nu este deloc îndreptată către această cauză - după cum vom vedea -, şi rațiunea pentru aceasta este aceea că nihilismul a devenit, în timpul nostru, atât de larg răspândit şi pătrunzător, înfiltrându-se atât de complet şi de adânc în mințile şi inimile tuturor oamenilor de astăzi, încât nu mai există nici un "front" pe care se poate lupta. Iar cei care cred că luptă împotriva nihilismului folosesc cel mai adesea propriile lui arme, care, ca efect, se întorc împotriva lor înşişi.

Odată ce ei au văzut scopul proiectului nostru - unii poate vor obiecta că noi ne-am întins prea mult: că am exagerat întinderea nihilismului sau, dacă nu, că fenomenul este atât de universal încât să-şi permită să sfideze complet intenția noastră de a-i călăuzi. Trebuie să admitem că sarcina noastră este ambițioasă, cu atât mai mult din cauza ambiguității multor fenomene nihiliste. Şi, într-adevăr, dacă ar trebui să încercăm o examinare completă a problemei, activitatea noastră nu s-ar termina niciodată.

Totuşi, dacă este posibil, să întindem mrejele noastre larg şi chiar să încercăm a prinde "peştele" pe care îl căutăm - pentru că el este, la urma urmei,

un peşte unic, şi încă unul mare. Nu se pune problema unei documentări complete asupra fenomenului nihilist; dar, cu siguranţă, este posibilă o examinare a mentalităţii nihiliste unice care stă la baza lor, a efectelor lui indiscutabile şi a rolului lui în istoria contemporană.

Mai întâi, vom încerca aici să descriem această mentalitate - cel puţin în câteva dintre manifestările ei cele mai importante -, şi să oferim o schiţă a dezvoltării sale istorice; ăi apoi să examinăm mai profund sensul şi programul său istoric. Dar înainte de aceasta, noi trebuie să ştim mai clar despre ce vorbim. De aceea, trebuie să începem cu o definiţie a nihilismului.

Aceasta nu ne va lua mult. Nihilismul a fost definit, şi destul de succint, de către fondatorul nihilismului filosofic, Nietzsche.

"Că nu există nici un adevăr; că nu există nici o stare absolută a lucrurilor - nici un 'lucru-în-sine'. Acesta este nihilism, şi la modul cel mai extrem." [1]

"Nu există nici un adevăr": am întâlnit deja această expresie în această carte mai mult decât odată, şi ea va reapare frecvent pe viitor. Pentru că problema nihilismului este, în modul cel mai profund, o problemă a adevărului; ea este într-adevăr, problema adevărului.

Dar ce este adevărul?

Mai întâi este o problemă logică. Inainte de a discuta conţinutul adevărului noi trebuie să examinăm propria lui posibilitate, şi condiţiile postulatului său. Şi, desigur, noi înţelegem prin "adevăr" - precum negarea lui făcută de Nietzsche îl face explicit -, adevărul absolut, care a fost deja definit de noi, ca dimensiunea începutului şi sfârşitului lucrurilor.

Pentru o generaţie crescută în scepticism şi neobişnuită cu gândirea serioasă, expresia "adevărul absolut" are un sens perimat. Există părerea comună că nimeni nu este atât de naiv să mai creadă în "adevărul absolut"; în epoca noastră luminată, tot adevărul este "relativ". Să notăm că expresia: "tot adevărul este relativ", este o traducere populară a expresiei lui Nietzsche, "nu există nici un adevăr (absolut)"; acea doctrină este fundamentul nihilismului la fel, atât pentru mase cât şi pentru elită.

"Adevărul relativ" este esenţialmente reprezentat, pentru epoca noastră, de cunoaşterea ştiinţei, care începe prin observaţie, înaintează prin logică, şi progresează în manieră ordonată de la cunoscut la necunoscut. El este întotdeauna discursiv, întâmplător, calificat, întotdeauna exprimat în "relaţie" cu altceva, niciodată singular, niciodată categoric, niciodată "absolut".

Omul de ştiinţă necugetat nu vede nevoia vreunui alt fel de cunoaştere; ocupat fiind cu cerinţele domeniului său de activitate, el poate nu are nici timp nici înclinaţie pentru problemele "abstracte" care examinează, de exemplu,

1. The Will to Power, vol.I, in *The Complet Works of Friederich Nietzsche*, New York, The MacMillan Company, 1909, vol.14, p.6.

supozițiile de bază ale acelei specialități. Dacă el este presat, sau dacă mintea sa se îndreaptă spontan către asemenea probleme, explicația cea mai clară este de obicei suficientă pentru a satisface curiozitatea sa: tot adevărul este empiric, tot adevărul este relativ.

Desigur, oricare dintre afirmații este o contradicție. Prima afirmație în sine nu este deloc empirică, ci metafizică. A doua este ea însăşi o afirmație absolută. Problema adevărului absolut este ridicată mai înainte de toate, pentru observatorul critic, de astfel de auto-contradicții; şi prima concluzie logică spre care poate fi el condus este aceasta: dacă există totuşi vreun adevăr, el nu poate fi pur şi simplu "relativ". Primele principii ale științei moderne, ca şi al oricărui sistem de cunoaştere, sunt ele însele imuabile şi absolute. Dacă ele nu ar exista nu ar fi deloc cunoaştere, nici chiar cunoaşterea cea mai "gândită", pentru că nu ar fi nici un criteriu prin care să clasifice ceva ca şi cunoaştere sau adevăr.

Această axiomă are un corolar: absolutul nu poate fi dobândit cu ajutorul relativului. Cu alte cuvinte, primele principii ale oricărui sistem de cunoaştere nu pot fi atinse prin mijloacele acelei cunoaşteri înseşi, ci trebuie oferite în prealabil; ele reprezintă obiectul credinței, iar nu al demonstrației ştiințifice.

Intr-un capitol anterior, am discutat despre universalitatea credinței, privind-o ca stând la baza întregii activități şi cunoaşteri umane. Şi am văzut că şi credința, dacă nu trebuie să cadă pradă amăgirilor subiective, atunci trebuie ancorată în realitate. De aceea, este o problemă legitimă şi într-adevăr inevitabilă dacă primele principii ale credinței ştiințifice - de exemplu, coerența şi uniformitatea naturii, transsubiectivitatea cunoaşterii umane, compatibilitatea rațiunii de a trage concluzii din observație -, sunt fondate pe adevărul absolut. Dacă nu, ele nu mai pot fi decât probabilități neverificabile. Cu siguranță este nesatisfăcătoare poziția "pragmatică" abordată de mulți oameni de ştiință şi umanişti care nu pot fi tulburați să se gândească la lucruri fundamentale - poziția că aceste principii nu mai sunt decât ipoteze experimentale pe care experiența colectivă le găseşte demne de încredere. Aceasta poate oferi o explicație psihologică a credinței pe care o inspiră aceste principii, dar întrucât aceasta nu stabileşte fundamentul acelei credințe în adevăr, ea lasă întregul edificiu ştiințific pe nisipuri mişcătoare şi nu asigură nici o apărare împotriva vânturilor iraționale care îl atacă periodic.

Totuşi, în realitate, - dacă ar fi de la simpla nepricepere sau de la o înțelegere mai profundă pe care ei nu o pot justifica prin argument -, majoritatea oamenilor de ştiință cred fără îndoială că şi credința lor are o legătură cu adevărul lucrurilor. Dacă această părere este sau nu justificată, desigur este o altă problemă; este o problemă metafizică. Şi un lucru este sigur şi anume acela că nu este justificată de metafizica destul de primitivă a majorității oamenilor de ştiință.

După cum am văzut, fiecare om trăieşte prin credinţă; la fel fiecare om este un metafizician - ceva mai puţin evident dar nu mai puţin sigur. Revendicarea oricărei cunoaşteri - şi nici un om nu se poate abţine să pretindă aceasta -, implică o teorie şi un standard de cunoaştere, şi un concept a ceea ce este în mod fundamental accesibil cunoaşterii şi adevărat. Acest adevăr fundamental, dacă ar fi exprimat ca Dumnezeul creştin sau pur şi simplu ca şi coerenţa fundamentală a lucrurilor, este un prim principiu metafizic, un adevăr absolut. Dar cu recunoaşterea, în mod logic inevitabilă, a unui astfel de principiu, teoria "relativităţii" cade; principiul însuşi fiind dezvăluit ca un absolut auto- contradictoriu.

Astfel, afirmarea "relativităţii adevărului" este ceea ce se poate numi o "metafizică negativă" - dar totuşi o metafizică. Sunt câteva forme principale de "metafizică negativă" şi, întrucât fiecare se contrazice într-un fel uşor diferit, şi apelează la o mentalitate uşor diferită, ar fi bine să acordăm aici un paragraf examinării fiecăreia. Le putem împărţi în două categorii generale: de "realism" şi "agnosticism", fiecare putând fi subîmpărţită pe rând în "naivă" şi "critică".

"Realismul naiv", sau "naturalismul", nu neagă cu precizie adevărul absolut, dar mai degrabă pretinde în mod absolut că nu poate fi susţinut. Negând orice absolut "ideal" sau "spiritual", acesta pretinde adevărul absolut al "materialismului" şi "determinismului". Această filosofie este încă răspândită în unele cercuri - este doctrina marxistă oficială şi este prezentată de unii gânditori ai ştiinţei nesofisticate din vest -, dar principalul curent al gândirii contemporane a renunţat la ea, şi ea pare astăzi amintirea amuzantă a unei etape mai simple, dar trecute, etapa victoriană când mulţi au transferat "ştiinţei" credinţa şi emoţiile pe care ei le-au închinat odată religiei. Aceasta este formularea imposibilă a unei metafizici "ştiinţifice" - imposibilă pentru că ştiinţa este prin natura ei cunoaştere a particularului, şi metafizica este cunoaştere a ceea ce stă la baza particularului şi este implicat de aceasta. Este o filosofie sinucigaşă în aceea că "materialismul" şi "determinismul" pe care le afirmă redau integral o filosofie invalidă; întrucât ea trebuie să insiste că filosofia, ca orice altceva, este "determinată", adepţii ei pot pretinde doar că filosofia lor întrucât există este "inevitabilă", dar nu că ea este "adevărată". De fapt, această filosofie, dacă este consecventă, ea ar suprima categoria adevărului întru totul; dar susţinătorii ei necunoscând faptul că este fie consecventă, fie profundă, par să nu-şi dea seama de această contradicţie fatală. Contradicţia se poate vedea la un nivel mai puţin abstract, în practica ei altruistă şi idealistă, de exemplu, nihiliştii ruşi ai secolului trecut, o practică în contradicţie flagrantă cu teoria lor pur materialistă şi egoistă. Vladimir Soloviev a evidenţiat în mod inteligent această discrepanţă atribuindu-le silogismul: "Omul este descendent dintr-o maimuţă, în consecinţă noi ne vom iubi unul pe altul".

Intr-un anumit grad, toată filosofia presupune autonomia ideilor; astfel, “materialismul“ filosofic este o specie a “idealismului“. S-ar putea spune că este auto-recunoaşterea acelora ale căror idei nu se ridică deasupra clarităţii, a căror sete pentru adevăr este atât de uşor potolită de ştiinţa pe care ei o realizează în felul lor absolut.

“Realismul critic“, sau “pozitivismul“, este negarea deschisă a adevărului metafizic. Pornind de la aceleaşi predispoziţii ştiinţifice ca naturalismul care este mai naiv, el demonstrează o modestie mai mare în abordarea absolutului în totalitate şi restrângându-se la adevărul “empiric“, “relativ“. Noi am observat deja contradicţia existentă în această poziţie: negarea adevărului absolut este ea însăşi un “adevăr absolut“; iarăşi, ca şi cu naturalismul, însăşi afirmarea primului principiu al pozitivismului este propria respingere a argumentelor.

“Agnosticismul“, ca şi “realismul“, poate fi “naiv“ sau “critic“. “Agnosticismul naiv“ sau “doctrinar“ afirmă neputinţa cunoaşterii absolute a oricărui adevăr absolut. In timp ce pretenţia lui pare mai modestă chiar decât cea a pozitivismului, acesta pretinde totuşi destul de clar prea mult: dacă “agnosticismul“ ştie de fapt că absolutul este “incognoscibil“, atunci această cunoaştere este ea însăşi “absolută“. Asemenea agnosticism este de fapt doar o variantă a pozitivismului, încercând, fără să aibă succes mai mare, să-i acopere contradicţiile.

In cele din urmă, noi găsim numai în “agnosticismul critic“ sau “pur“, ceea ce pare a fi o renunţare plină de succes la absolut; din nefericire, asemenea renunţare aduce după sine renunţarea la toate celelalte şi sfârşeşte - dacă este consecventă -, într-un total solipsism. Agnosticismul acesta este simpla relatare de fapt: noi nu cunoaştem dacă există un adevăr absolut, sau care ar putea fi natura lui dacă ar exista. Atunci - acesta este corolarul -, hai să ne mulţumim cu adevărul empiric, relativ pe care îl putem cunoaşte. Dar ce este adevărul? Ce este cunoaşterea? Dacă nu există un standard absolut prin care acestea să se poată măsura, ele nici măcar nu pot fi definite. Agnosticul, dacă admite această critică, nu permite acesteia să-l tulbure; poziţia sa este cea a “pragmatismului“, “experimentalismului“, “instrumenta-lismului“: nu există nici un adevăr, dar omul poate supravieţui, se poate descurca în lume, fără el. O asemenea poziţie a fost apărată în medii sociale înalte - ca şi în cele foarte joase -, în secolul nostru antiintelectual. Dar cel puţin se poate spune despre aceasta că este iresponsabil din punct de vedere intelectual. Este abandonarea definitivă a adevărului, sau mai degrabă predarea adevărului în mâinile puterii, fie că acea putere este naţiunea, rasa, clasa, confortul, sau oricare altă cauză care este în stare să absoarbă energiile umane sortite cândva adevărului.

“Pragmaticul“ şi “agnosticul“ pot fi destul de sinceri şi bine intenţionaţi; dar ei reuşesc doar să se autoînşele - să înşele şi pe alţii -, dacă continuă să

folosească cuvântul “adevăr“ pentru a descrie ceea ce caută ei. De fapt, existenţa lor este mărturia faptului că cercetarea pentru aflarea adevărului care a animat europeanul de un timp îndelungat, a ajuns la final. Dintr-un punct de vedere, patru secole şi mai bine de gândire modernă au reprezentat un experiment în posibilităţile cunoaşterii deschise omului, admiţând că nu există nici un adevăr dezvăluit. Concluzia acestui experiment - pe care Hume a văzut-o deja şi de la care s-a retras în confortul “bunului simţ“ şi al vieţii convenţionale, şi pe care mulţimile le intuiesc astăzi fără să aibă un asemenea refugiu sigur -, este o negare absolută. Dacă nu există nici un adevăr dezvăluit, nu există nici un fel de adevăr, căutarea adevărului în afara Revelaţiei a ajuns la un capăt mort. Omul de ştiinţă admite aceasta limitându-se la cele mai restrânse specialităţi, fiind mulţumit dacă vede o anumită coerenţă într-o sumă limitată de fapte, fără să se tulbere de existenţa vreunui adevăr, fie el mare sau mic. Mulţimile iau parte la aceasta îndreptându-se către omul de ştiinţă, nu pentru adevăr, ci pentru aplicaţiile tehnologice ale cunoaşterii care nu mai au decât o valoare practică, şi îndreptându-se totodată către alte surse iraţionale pentru valorile fundamentale în care oamenii se aşteptau cândva să găsească adevărul. Despotismul ştiinţei asupra vieţii practice este contemporan cu apariţia unei serii întregi de “revelaţii“ pseudo-religioase; cele două sunt simptomuri ale aceleaşi maladii: abandonarea adevărului.

Astfel, logica ne poate duce la negarea sau îndoiala asupra adevărului absolut care duce (dacă omul este consecvent şi cinstit) către prăpastia solipsismului şi iraţionalismului. Singura poziţie care nu implică nici o contradicţie logică este afirmarea unui adevăr absolut care susţine şi protejează toate adevărurile mai mici; şi acest adevăr absolut nu poate fi obţinut prin mijloace relative, umane. La acest punct logica ne păcăleşte, şi trebuie să intrăm într-un univers diferit în întregime, al disertaţiei dacă trebuie să mergem mai departe. Un singur lucru este de afirmat, şi anume acela că nu există nici o barieră logică pentru afirmarea adevărului absolut; printre altele este o altă problemă de afirmat. O asemenea afirmaţie se poate baza numai pe o sursă; problema adevărului trebuie să vină în finalul problemei Revelaţiei.

Gândirea critică ezită la acest punct. Trebuie să căutăm ceea ce noi nu putem să obţinem prin propriile noastre puteri lipsite de ajutor. Este o lovitură adusă mândriei - în special faţă de acea mândrie care trece astăzi drept “smerenie“ ştiinţifică care “stă în faţa adevărului ca un copilaş“ şi totuşi refuză să recunoască vreun atribut al adevărului care să salveze mândra raţiune umană. Oricum, este o anumită revelaţie - Revelaţia dumnezeiască, revelaţia creştină -, care respinge raţionalismul; el nu respinge alte revelaţii.

Intr-adevăr, omul care nu acceptă, integral şi conştient, o doctrină coerentă a adevărului aşa cum prevede Revelaţia creştină, este forţat să caute o

asemenea doctrină în altă parte - dacă el are pretenţii să cunoască oricum. Acesta a fost drumul filosofiei moderne, care a sfârşit în obscuritate şi confuzie pentru că el niciodată nu va înfrunta adevărul pe care nu-l poate furniza pentru el însuşi, adevăr care poate fi dat numai din afară. Orbirea şi confuzia filosofilor moderni cu privire la primele principii şi dimensiunea absolutului au fost consecinţa directă a propriei lor presupuneri primare, aceea a non-existenţei Revelaţiei; pentru că această presupunere a avut ca efect orbirea oamenilor fără lumina soarelui şi a redat obscur tot ceea ce fusese odată clar în lumina sa.

Pentru cineva care bâjbâie în acest întuneric, există doar o singură cale, dacă omul nu va fi vindecat de orbirea sa: şi aceasta constă în căutarea luminii chiar în mijlocul întunericului care-l înconjură. Mulţi aleargă către lumânarea care pâlpâie a "bunului simţ" şi a vieţii convenţionale şi acceptă curentul de opinii aparţinând cercurilor sociale şi intelectuale cărora aparţin - pentru că omul trebuie să se descurce cumva. Dar mulţi alţii, considerând această lumină prea întunecată, se adună în jurul lanternelor magice care proiectează puncte de vedere ispititoare, multicolore, care sunt tulburătoare, dar altceva nimic; ei devin adepţii unui curent sau altul - politic, religios sau artistic - pe care "spiritul epocii" l-a aruncat în vâltoarea modei.

De fapt, nimeni nu există decât prin lumina vreunei revelaţii, fie că este una adevărată sau falsă, dacă slujeşte luminării sau întunecării. Acela care nu va trăi prin Revelaţia creştină acela trebuie să trăiască printr-o revelaţie falsă; şi toate revelaţiile false duc către prăpastie.

Noi am început această investigaţie cu problema logică, "ce este adevărul?" Această problemă poate - şi trebuie -, să fie încadrată dintr-un punct de vedere cu totul diferit. Scepticul Pilat a pus întrebarea, deşi nu în mod serios. In mod ironic pentru el, el a pus întrebarea Adevărului Insuşi. *"Eu sunt Calea, Adevărul şi Viaţa: nimeni nu vine la Tatăl Meu decât prin Mine"*(Ioan 14,6). *"Şi veţi cunoaşte Adevărul, iar Adevărul vă va face liberi"* (Ioan 8,32). Adevărul în acest sens, Adevărul care conferă viaţă eternă şi libertate, nu poate fi obţinut prin nici un mijloc uman; el poate fi numai dezvăluit de Cineva de deasupra Care are putere să facă aceasta.

Drumul către acest adevăr este unul îngust, şi majoritatea oamenilor îl pierd - pentru că ei merg pe calea cea "largă". Totuşi, nu există nici un om care să nu caute acest Adevăr - pentru că la fel Dumnezeu Care l-a creat pe el, este Adevărul. Vom examina în următoarele capitole, multe dintre absoluturile false, idolii falşi pe care oamenii i-au inventat şi venerat în epoca noastră idolatră. Şi noi vom considera că poate ceea ce este mai uimitor în legătură cu aceste absoluturi, este faptul că fiecare dintre ele, departe de a fi vreo "nouă revelaţie", reprezintă o diluare, o deformare, o perversiune sau o parodie a unui adevăr pe care oamenii nu-l pot preveni, ci numai să-l arate chiar şi în eroarea şi blasfemia

şi mândria lor. Noţiunea de Revelaţie divină a fost complet discreditată pentru cei care trebuie să asculte glasul "spiritului epocii"; Cu toate acestea este imposibil de stins setea de adevăr pe care a imprimat-o Dumnezeu în oameni ca să-i conducă la El, şi care poate fi satisfăcută numai prin acceptarea Revelaţiei Lui. Chiar cei care pretind satisfacţie faţă de adevărurile "relative" şi se consideră prea "sofisticaţi" sau "cinstiţi" sau chiar "smeriţi" pentru a urmări absolutul - ei chiar obosesc, în cele din urmă, de costurile deliciilor nesatisfăcătoare faţă de care s-au înfruptat în mod arbitrar, şi tânjesc după satisfacţii mai substanţiale.

Totuşi, întreaga hrană a adevărului creştin este accesibilă numai credinţei; şi principalul obstacol în faţa unei asemenea credinţe nu este logica, care aparţine punctului de vedere modern facil, ci unei credinţe diferite şi opuse. Intr-adevăr, noi am văzut că logica nu poate nega adevărul absolut fără a se nega pe ea însăşi. Logica care se ridică împotriva Revelaţiei creştine este pur şi simplu la dispoziţia unui "adevăr absolut" fals: numit nihilism.

In paginile următoare vom caracteriza drept "nihilişti" oamenii care, după cum se pare, au puncte de vedere divergente în mare măsură: umanişti, sceptici, revoluţionari de toate felurile, artişti şi filosofi ai diverselor şcoli; dar ei sunt uniţi printr-o sarcină comună. Dacă în "critica" pozitivistă a adevărurilor şi instituţiilor creştine, violenţa revoluţionară împotriva vechii ordini, viziunile apocaliptice ale distrugerii universale şi sosirea unui paradis pe pământ, sau eforturile ştiinţifice obiective în interesele unei "vieţi mai bune" în această lume - presupunându-se tacit că nu există o altă lume -, scopul lor este acelaşi: anihilarea Revelaţiei dumnezeieşti şi pregătirea unei Noi Ordini în care nu va fi nici o urmă a "vechii" opinii despre lucruri, în care omul va fi singurul dumnezeu existent.

II. Etapele nihilismului dialectic

In unitatea scopului său susținut, mentalitatea nihilistă este singură. Dar această mentalitate se manifestă în fenomene la fel de diverse ca şi naturile oamenilor care le împărtăşesc. Numai cauza nihilistă este astfel promovată pe multe fronturi simultan şi duşmanii ei sunt tulburați şi înşelați de această tactică eficace. Totuşi, pentru observatorul atent, fenomenele nihiliste se reduc la trei sau patru tipuri principale, şi aceste puține tipuri sunt, mai departe, raportate unul la altul ca stadiile unui proces care pot fi numite *dialectica nihilistă*. Un stadiu al nihilismului se opune altuia, nu pentru a-l combate efectiv, ci pentru a încorpora greşelile aceluia în propriul program şi pentru a duce omenirea cu un pas mai departe pe drumul prăpastiei care se află la capătul întregului nihilism. Pentru siguranță, argumentele la fiecare stadiu sunt adesea eficiente în sublinierea anumitor deficiențe evidente ale unui stadiu precedent sau următor; dar nici o critică nu este vreodată suficient de radicală pentru a aborda erorile obişnuite pe care le au toate stadiile. Şi adevărurile parțiale care sunt prezentate în mod indiscutabil în toate formele de nihilism sunt în final doar tactici pentru a seduce oamenii cu marea falsitate care stă la baza tuturor.

Stadiile care urmează a fi descrise în paginile următoare nu trebuie înțelese pur şi simplu cronologic, deşi, în sensul cel mai îngust, ele sunt de fapt un fel de cronică a dezvoltării mentalității nihiliste din timpul eşuării experimentului nihilist al Revoluției franceze în conformitate cu cele mai noi şi mai explicite manifestări ale Revoluției Socialismului Național. Astfel, cele două decade dinainte şi cele două de după mijlocul secolului al XIX-lea pot fi privite ca apogeul prestigiului şi influenței liberale, şi J.S.Mill ca liberal tipic. Epoca Realismului ocupă poate ultima jumătate a secolului şi este exemplificat pe de o parte de gânditori socialişti, pe de altă parte de filosofi şi popularizatori (mai degrabă ar trebui să spunem "exploratori") ai ştiinței. Vitalismul, în formele simbolismului, ocultismul, expresionismul artistic şi diversele filosofii evolutive şi "mistice", sunt parte a celui mai semnificativ subcurent intelectual ce cuprinde întreaga perioadă a secolului, după 1875. Şi nihilismul distrugerii, deşi rădăcinile lui intelectuale sunt adânc înfipte în secolul anterior, duce la o concluzie importantă, în ordinea publică la fel ca şi în multe sfere private, poate fi urmărit pe parcursul unui întreg secol şi un sfert al dezvoltării nihiliste cu nivelul său maxim de distrugerie între anii 1914-45.

Se va observa că aceste perioade se suprapun, pentru că nihilismul se maturizează în mod diferit la popoare diferite şi la indivizi diferiți. De fapt suprapunerea este mai extremă decât poate sugera schema noastră simplă, atât

de mult încât reprezentanţii fiecărui stadiu pot fi găsiţi în fiecare perioadă, şi ei toţi coexistă chiar şi azi. Ceea ce este adevărat despre perioadele istorice este adevărat şi despre indivizi; nu există nihilism "pur" în nici un stadiu, fiecare temperament predominant nihilist fiind o combinaţie a ultimelor două stadii.

Mai mult, dacă etapa de la Revoluţia franceză este prima în care nihilismul a jucat rolul central, fiecare dintre stadiile acestuia a fost reprezentat în secolele anterioare. Liberalismul, de exemplu, este un derivat direct al umanismului Renaşterii. Realismul a fost un aspect important al reformei protestante, ca şi al iluminismului francez. A apărut un fel de vitalism în ocultismul renaşterii şi iluminismului şi iarăşi în romantism. Nihilismul distrugerii, deşi nu a fost niciodată atât de profund cum a fost în secolul trecut, a existat ca o ispită pentru anumiţi gânditori extremişti de-a lungul epocii moderne.

Totuşi, cu aceste rezerve, planul nostru poate fi acceptat ca cel puţin o aproximare a ceea ce a reprezentat un proces istoric şi psihologic incontestabil. Atunci, să începem investigaţiile stadiilor acestui proces dialectic nihilist încercând să le judecăm la lumina limpede a adevărului creştin ortodox căci - dacă suntem corecţi -, ele există pentru a ascunde şi a nega. Vom încerca numai să descriem aceste stadii, şi să le scoatem în evidenţă, făcând referire la definiţia nihilismului pe care am adoptat-o, pentru a vedea în ce măsură ele pot fi considerate drept nihiliste.

1.Liberalismul

Să precizăm chiar de la început că - *liberalismul* pe care îl vom descrie în paginile următoare nu este un nihilism evident; este mai degrabă un nihilism pasiv, sau, mai bine spus, este terenul cultivat neutru al stadiilor mai avansate ale nihilismului. Cei care au urmărit discuţia noastră anterioară cu privire la imposibilitatea "neutralităţii" spirituale sau intelectuale în această lume, vor înţelege de îndată de ce am calificat drept nihilist un punct de vedere care, deşi nu este direct responsabil pentru nici un fenomen nihilist izbitor, a fost indispensabil prealabil pentru apariţia lor. Apărarea incompetentă realizată de liberalism a unei moşteniri în care el nu a crezut pe deplin niciodată, a fost una din cauzele cele mai puternice ale nihilismului evident.

Civilizaţia umanist-liberală care, în Europa de vest, a fost ultima formă a vechii ordini care a fost distrusă eficace în Marele război şi revoluţiile celei de a doua decade a acestui secol, şi care continuă să existe - deşi într-o formă mai atenuat "democrată" -, în lumea liberă de astăzi. Ea poate fi caracterizată în principal prin atitudinea sa faţă de adevăr. Aceasta nu este o atitudine de ostilitate făţişă nici chiar de indiferenţă deliberată, pentru că apologeţii ei sinceri

au, în mod incontestabil, o sinceră consideraţie pentru ceea ce ei consideră a fi adevăr; mai degrabă, este o atitudine în care adevărul, în ciuda anumitor aparenţe nu mai ocupă o atenţie centrală. Adevărul în care liberalismul pretinde să creadă (desigur, în afară de adevărul ştiinţific) nu este o monedă spirituală sau intelectuală de circulaţie curentă, ci un capital inutil şi zadarnic lăsat din etapa anterioară. Cel puţin în ocazii oficiale, liberalul vorbeşte totuşi despre "adevăruri veşnice", despre "credinţă", despre "demnitate umană", "înaltă chemare" a omului sau "spiritul" său "de nepotolit", şi chiar despre "civilizaţia creştină"; dar este suficient de clar că aceste cuvinte nu mai înseamnă ceea ce au însemnat ele odată. Nici un liberal nu le consideră cu toată seriozitatea; ele sunt de fapt metafore, ornamente ale limbajului care sunt menite să evoce un răspuns emoţional, şi nu unul intelectual - un răspuns condiţionat în mare măsură de o folosinţă îndelungată, cu o memorie vie a timpului când asemenea cuvinte aveau cu adevărat un înţeles pozitiv şi serios.

Astăzi, nimeni dintre cei care se mândresc pentru că sunt "sofisticaţi" - adică cei care ocupă anumite funcţii în instituţii-academice, în guvern, în ştiinţă, în cercuri intelectual umaniste, nimeni dintre cei care doresc sau obişnuiesc să fie în pas cu "timpul" -, nu crede sau nu poate să creadă pe deplin în adevărul absolut, sau mai precis în adevărul creştin. Totuşi denumirea de adevăr a fost păstrată, aşa cum au fost denumirile acelor adevăruri pe care oamenii le-au considerat odată ca fiind absolute, şi puţini dintre cei care se află într-o poziţie cu autoritate sau influenţă ar ezita să le folosească, chiar atunci când ei sunt conştienţi că sensurile lor s-au schimbat. Intr-un cuvânt, adevărul a fost "reinterpretat"; au fost golite vechile forme şi s-a dat un conţinut nou, cvasi-nihilist. Aceasta se poate observa cu uşurinţă printr-o sumară examinare a câtorva dintre principalele sfere în care adevărul a fost "reinterpretat".

Desigur, în ordinea teologică, primul adevăr este Dumnezeu. Omnipotent şi omniprezent Creator a toate, e dezvăluit credinţei şi în experienţa credinciosului (şi nu este contrazis de raţiunea acelora care nu neagă credinţa), Dumnezeu este ţelul suprem al întregii creaţii, Şi El Insuşi, spre deosebire de creaţia Sa, îşi găseşte scopul în Sine Insuşi. Tot ceea ce este creat se află în relaţie şi dependenţă de El, Care singur nu depinde de nimic în afara Lui Insuşi. El a creat lumea care ar putea trăi în bucurie cu El, şi totul în lume este îndreptat către acest ţel, pe care oamenii, totuşi, îl pot pierde printr-o folosire greşită a libertăţii lor.

Mentalitatea modernă nu poate tolera un asemenea Dumnezeu. El este prea intim - prea "personal", chiar prea "uman" -, şi prea absolut, prea intransigent în cerinţele Lui faţă de noi. Şi El se face cunoscut numai credinţei smerite - un fapt destinat să înstrăineze inteligenţa modernă mândră. Pentru omul modern este necesar în mod clar un "nou dumnezeu", un dumnezeu mai

adecvat modelului unor interese moderne majore ca ştiinţa şi afacerea. De fapt, este o intenţie importantă a gândirii moderne de a furniza un asemenea dumnezeu. Această intenţie, deja clară la Descartes, este adusă în starea de a da roade în deismul iluminismului, şi este dezvoltat până la capăt în idealismul german: noul dumnezeu nu este o fiinţă, ci o idee, care nu este dezvăluit credinţei şi smereniei, ci construit de mintea mândră care simte încă nevoia "explicaţiei", atunci când şi-a pierdut dorinţa pentru mântuire. Acesta este dumnezeul mort al filosofilor care cer doar o "primă cauză" pentru a completa sistemele lor, ca şi al "gânditorilor pozitivi" şi ale altor sofişti religioşi care inventează un dumnezeu pentru că ei "au nevoie" de el, şi atunci ei se gândesc să-l "folosească" la nevoie. Fie că omul este "deist", "idealist", "panteist", sau "imanent", toţi dumnezeii moderni sunt construcţii mentale, fabricate de suflete moarte datorită pierderii credinţei în Dumnezeul adevărat.

Argumentele ateiste împotriva unui asemenea dumnezeu, pe cât sunt de lipsite de sens, pe atât sunt de irelevante; pentru că, de fapt, un asemenea dumnezeu este acelaşi cu inexistenţa nici unui dumnezeu. Neinteresându-l omul, lipsit de puterea de a acţiona în lume (în afară de faptul că inspiră un "optimism"), el este un dumnezeu cu mult mai slab decât oamenii care l-au inventat. Inutil de spus că pe o asemenea fundaţie nu se poate construi nimic sigur. Şi afirmăm cu temei faptul că liberalii, deşi pretind de obicei credinţa în această zeitate, îşi construiesc de fapt punctul lor de vedere care este mai clar, deşi nu este mai stabil. Ateismul nihilist este formularea explicită a ceea ce a fost deja nu pur şi simplu implicit ci, în realitate, prezent într-o formă confuză în liberalism.

Implicaţiile etice ale credinţei într-un asemenea dumnezeu sunt în mod precis aceleaşi ca acelea ale ateismului; totuşi, acest acord interior este iarăşi ascuns în exterior în spatele unui nor al metaforei. In creştinism, întreaga activitate din această viaţă este privită şi interpretată în lumina vieţii viitoare, viaţa de dincolo de moarte care nu va avea sfârşit. Necredinciosul nu poate avea nici o idee despre ceea ce înseamnă această viaţă pentru creştinul credincios. Pentru majoritatea oamenilor de astăzi viaţa viitoare a devenit o simplă idee, ca şi Dumnezeu, şi, de aceea, ea pretinde la fel de puţină durere şi efort pentru a nega, ca şi pentru a afirma. Pentru creştinul credincios, viaţa viitoare este bucurie de neconceput, bucurie care depăşeşte bucuria pe care el o cunoaşte în această viaţă prin comuniunea cu Dumnezeu în rugăciune, în liturghie, în sfinţire; pentru că atunci Dumnezeu va fi totul în toate şi nu va fi nici o depărtare din această bucurie, care va spori într-adevăr la nesfârşit. Adevăratul credincios se consolează gustând dinainte din viaţa veşnică. Credinciosul în dumnezeul modern, neavând asemenea posibilitate de a înţelege dinainte şi de aici nici o noţiune despre bucuria creştină, nu poate crede în viaţa viitoare în

acelaşi fel. Intr-adevăr, dacă el ar fi corect cu sine însuşi, el ar admite că nu poate să creadă deloc în dumnezeul modern.

Există două forme primare de asemenea credință care trece drept credință liberală: cea protestantă şi cea umanistă. Impărtăşit, în mod regretabil, de un număr tot mai mare de oameni care îşi mărturisesc credința lor catolică sau chiar ortodoxă - punctul de vedere liberal protestant despre viața viitoare este, ca şi celelalte puncte de vedere despre toate celelalte lucruri care aparţin lumii spirituale, o minimă profesiune de credință care maschează o adevărată credință în nimic.

Viața viitoare a devenit infernul întunecat din concepția populară, sau un loc de "odihnă binemeritată" după o viață de trudă. Nimeni nu are o idee foarte clară despre acest spațiu, pentru că acesta nu corespunde nici unei realități; este mai degrabă o proiecție emoțională, o consolare pentru aceia care, mai degrabă nu pot înfrunta implicațiile necredinței lor reale.

Un asemenea "rai" este rodul unirii terminologiei creştine cu lumescul obişnuit, şi nu este convingător pentru oricine îşi dă seama că, în asemenea probleme extreme, compromisul este imposibil; nici adevăratul creştin ortodox nici nihilistul consecvant nu este sedus de acesta. Nu se prea pretinde aici că ideea ar corespunde realității; totul devine metaforă şi retorică. Umanistul nu mai vorbeşte deloc de cer, cel puțin, nu în mod serios; dar el îşi permite să vorbească despre "veşnicie", preferabil în forma unei figuri de stil răsunătoare: "realități eterne", "spiritul etern al oamenilor". Cineva s-ar putea întreba pe bună dreptate dacă acest cuvânt are vreun sens în aceste expresii. In stoicismul umanist "eternul" a fost redus la un conținut atât de subțire şi fragil pentru a fi virtual de nedesluşit pentru nihilismul materialist şi determinist care încearcă să-l distrugă - cu o justificare, desigur.

In oricare dintre cazuri, în acela al "creştinului" liberal sau chiar mai mult al umanistului liberal, neputința de a crede în viața veşnică îşi are rădăcinile în acelaşi fapt: ei cred numai în această lume, ei nu au nici experiența, nici cunoaşterea, nici credința în cealaltă lume şi, mai presus de toate, ei cred într-un "dumnezeu" care nu este suficient de puternic pentru a ridica pe om din moarte.

In spatele retoricii lor, protestantul sofisticat, precum şi umanistul sunt suficient de conştienți că nu există nici un loc pentru cer, nici pentru veşnicie, în universul lor. Iarăşi, sensibilitatea lor complet liberală nu respectă doctrina ei etică superioară. Inteligența lor agilă este chiar în stare să transforme într-o apologie pozitivă această "lipsă de ceva mai bun". Din acest punct de vedere, există atât "realismul" cât şi "curajul" de a trăi fără speranța bucuriei veşnice dar şi fără frica durerii veşnice. Pentru cineva care este dotat cu vederea liberală a lucrurilor, nu este necesar să creadă în *rai* sau *iad* pentru a duce o "viață

demnă“ în această lume. Aceasta este orbirea totală a mentalităţii liberale cu privire la sensul morţii.

Liberalul crede că dacă nu există imoralitate, omul încă mai poate să ducă o viaţă civilizată; “dacă nu există imoralitate“ “toate lucrurile sunt legale“ - este logica cea mai profundă a lui Ivan Karamazov din romanul lui Dostoievscki. Stoicismul umanist este posibil pentru anumiţi indivizi pentru un anumit timp; până când implicaţiile depline ale negării imoralităţii lovesc ţinta. Liberalul trăieşte într-un paradis al nebuniei care trebuie să se prăbuşească înaintea adevărului lucrurilor. Conform atât credinţei liberalului, cât şi celei a nihilismului, dacă moartea este distrugerea individului, atunci această lume şi tot ce se află în ea - iubire, bunătate, cuvioşie, totul -, sunt ca şi nimic. Nimic din ceea ce poate să facă omul nu este de importanţă majoră, şi întreaga groază a vieţii este ascunsă omului numai prin puterea voinţei lui de a se autoînşela. Şi “toate lucrurile sunt legale“, nici o speranţă a unei alte lumi sau teamă nu împiedică oamenii de la experimente monstruoase şi vise sinucigaşe. Cuvintele lui Nietzsche sunt adevărul - şi profeţia -, lumii noi care rezultă din acest punct de vedere.

Din tot ceea ce a fost altădată adevărat, nici un cuvânt nu trebuie crezut. Tot ceea ce a fost dispreţuit pe vremuri ca nelegiuit, interzis, josnic şi fatal - toate aceste flori înfloresc acum pe cele mai minunate poteci ale adevărului.[2] Orbirea liberalului este un antecedent direct al nihilismului, şi în mod mai precis, al moralităţii bolşevice; pentru că cea din urmă este doar o aplicare consecventă şi sistematică a necredinţei liberale. Este ironia supremă a punctului de vedere liberal că, în mod precis, atunci când cea mai profundă intenţie avea să fi fost conştientizată în lume, şi toţi oamenii vor fi fost “eliberaţi“ din jugul standardelor superioare, când însăşi pretenţia credinţei în cealaltă lume va fi dispărut - atunci în mod precis că viaţa aşa cum o cunoaşte sau doreşte liberalul va fi devenit imposibilă; pentru că “omul nou“ care produce necredinţa poate să vadă în liberalismul însuşi doar ultimile “iluzii“ pe care acesta a dorit să le împrăştie.

Şi politica ordinului creştin a fost întemeiată pe adevărul absolut. In capitolul precedent am văzut deja că forma de guvernământ providenţială principală care s-a ataşat de adevărul creştin a fost imperiul creştin ortodox, în care suveranitatea a fost înveşmântată în monarhie, şi autoritatea a pornit de la acesta în jos printr-o structură socială ierarhică. Pe de altă parte, vom vedea în capitolul următor, cum o politică care respinge adevărul creştin trebuie să recunoască “oamenii“ ca suverani şi să înţeleagă autoritatea ca pornind de jos în sus, într-o societate “egalitară“ din punct de vedere formal. Este clar că una este inversiunea perfectă a celeilalte; pentru că ele sunt opuse în concepţiile lor atât

---

2 The Will to Power, ed.cit., p.377.

de la sursă cât şi de la sfârşitul guvernării. Monarhia creştin-ortodoxă este guvernare stabilită în mod divin, îndreptată în final către cealaltă lume, guvernare cu învăţătura adevărului creştin şi care are ca cel mai profund scop al ei *mântuirea sufletelor*. Regula nihilistă are cel mai potrivit nume *anarhia*, după cum vom vedea. Ea este guvernarea stabilită de oameni, şi îndreptată exclusiv către această lume, guvernare care nu are alt ţel mai înalt decât fericirea pământească.

După cum se poate presupune, punctul de vedere liberal de guvernare este o încercare de compromis între aceste două idei ireconciliabile. In secolul al XIX-lea acest compromis a luat forma "monarhiilor constituţionale" care reprezintă iarăşi o încercare de a îmbina o formă veche cu un conţinut nou. Astăzi reprezentările principale ale ideii liberale sunt "republicile" şi "democraţiile" Europei de vest şi America, majoritatea păstrând o balanţă destul de precară între forţele autorităţii şi revoluţie, în timp ce pretind credinţa în ambele.

Desigur că este imposibil să crezi în ambele cu egală sinceritate şi ardoare, şi de fapt nimeni nu a făcut vreodată aceasta. Monarhi constituţionali ca Louis Philippe au gândit să facă astfel aplicând regula "prin Harul lui Dumnezeu şi cu voinţa oamenilor" - o formulă a cărei doi termeni se anulează unul pe altul, un fapt la fel de evident pentru anarhie[3] ca şi pentru monarhie.

Un guvern este solid în măsura în care îl are pe Dumnezeu ca fundament al său şi voinţa Lui ca ghid; dar cu siguranţă aceasta nu este o descriere a guvernului liberal. In viziunea liberală, poporul este cel care conduce, şi nu Dumnezeu; Dumnezeu Insuşi este o "monarhie constituţională" a Cărui autoritate a fost delegată oamenilor în totalitate, şi a Cărui funcţie este în întregime ceremonială. Liberalul crede în Dumnezeu cu aceeaşi ardoare retorică cu care crede în cer. Guvernul ridicat pe o astfel de credinţă diferă foarte puţin, în principiu, de un guvern ridicat pe o totală necredinţă; şi care este restul prezent de stabilitate, este clar îndreptat în direcţia anarhiei.

Un guvern trebuie să conducă prin Harul lui Dumnezeu sau prin voinţa poporului, el trebuie să creadă în autoritate sau în revoluţie.

Concluzionând acestea, compromisul este posibil numai ca formă, ţi numai pentru un timp. Revoluţia, ca şi necredinţa care a însoţit-o întotdeauna, nu poate fi oprită la jumătatea drumului; este o forţă care, odată trezită, nu va avea odihnă până când aceasta nu va sfârşi într-o conducere totalitară a acestei lumi. Istoria ultimelor două secole nu a dovedit nimic dacă nu a dovedit aceasta. Prin dorinţa de a potoli revoluţia şi a-i face concesii, aşa cum au făcut liberalii întotdeauna, ei arătând prin aceasta că nu au nici un adevăr pe care să-l poată

[3] Vezi, de exemplu, remarcile lui Bakunin despre Louis Napoleon în G.P.Maximoff, ed., **The Political Philosophy of Bakunin**, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1953, p.252.

opune; trebuie, poate, să opună, dar nu să prevină dobândirea sfârşitului său. Şi pentru a opune revoluţiei radicale o revoluţie proprie, fie "conservatoare", "non-violentă", sau "spirituală", nu trebuie pur şi simplu să dezvăluie necunoaşterea scopului deplin şi natura revoluţiei timpului nostru, ci să admită asemenea primul principiu al acestei revoluţii: că vechiul adevăr nu mai este adevăr, ci trebuie să-i ia locul un alt adevăr. Vom dezvolta această problemă în capitolul următor definind mai îndeaproape scopul revoluţiei.

De aceea, punctul de vedere al lumii liberale - în ceea ce priveşte teologia, etica, politica, şi alte sfere pe care nu le-am mai examinat -, adevărul a fost slăbit, diminuat, compromis; în toate domeniile în care adevărul a fost odată absolut, acesta a devenit mai puţin sigur, dacă nu în întregime "relativ". Acum este posibil - şi aceasta de fapt se reduce la o definiţie a orientării liberale -, să se păstreze pentru un timp roadele unui sistem şi un adevăr nesigur şi sceptic. Dar omul nu poate construi nimic pozitiv pe o asemenea incertitudine, nici pe încercarea de a o face respectabilă din punct de vedere intelectual în diferite doctrine relative pe care le-am examinat deja. Nu poate fi nici o apologie filosofică pentru liberalism. Apologiile lui, atunci când nu sunt pur şi simplu retorice, sunt emoţionale şi pragmatice. Pentru un observator relativ nepărtinitor, faptul cel mai izbitor despre liberal nu este atât de mult neadecvarea doctrinei sale, cât propria sa uitare aparentă, la această neadecvare.

Acest fapt, care de la sine înţeles este iritabil criticilor bine intenţionaţi ai liberalismului, are doar o singură explicaţie plauzibilă. Liberalul nu este tulburat nici de deficienţele fundamentale şi contradicţiile existente în propria sa filosofie pentru că intresul său principal se află în altă parte. Dacă pe liberal nu-l interesează întemeierea ordinii sociale şi politice pe sfântul adevăr, dacă el este indiferent la realitatea cerului şi a iadului, dacă el îşi închipuie pe Dumnezeu ca pe o simplă idee a unei vagi puteri impersonale, aceasta se datoreşte faptului că pe el îl interesează mai mult scopurile lumeşti, şi că tot restul este vag şi abstract pentru el. Pe liberal îl poate interesa cultura, învăţătura, afacerea, sau pur şi simplu confortul; dar în fiecare din preocupările sale dimensiunea absolutului este pur şi simplu absentă. El este pur şi simplu incapabil sau nu doreşte să gândească în termenii scopurilor; el a fost înghiţit în lumesc.

Desigur, în universul liberal, adevărul - care este ca să zicem aşa, învăţătură -, este foarte compatibil cu lumescul; dar este şi mai mult spre adevăr decât spre învăţătură. *"Oricine este în adevăr ascultă glasul Meu"* (Ioan 18,37). Nimeni nu a căutat cum se cuvine adevărul dacă nu a întâlnit la capătul acestei cercetări - dacă să-L accepte sau să-L respingă -, pe Domnul nostru Iisus Hristos, *"Calea, Adevărul, şi Viaţa";* Adevărul care stă împotriva lumii şi este un reproş faţă de tot ceea ce este lumesc. Liberalul, care îşi crede universul său sigur împotriva acestui adevăr, este "omul bogat" din parabolă, supraîncărcat de

interese şi idei lumeşti, ce nu doreşte să renunţe la ele în favoarea smereniei, sărăciei şi modestiei care sunt semnele autenticului căutător al adevărului.

Nietzsche a dat o a doua definiţie nihilismului, sau mai degrabă un comentariu asupra definiţiei "nu există nici un adevăr"; şi cu alte cuvinte, "nu există nici un răspuns la întrebarea: 'de ce?'"[4]. Astfel, nihilismul înseamnă că întrebările fundamentale nu au nici un răspuns, adică nici un răspuns pozitiv. Şi nihilist este acela care acceptă implicitul "nu" pe care se presupune că îl dă universul ca răspuns al său acestor întrebări. Dar există două feluri de acceptare a acestui adevăr. Există calea extremă care se face explicită şi amplificată în programele revoluţiei şi distrugerii; acest nihilism se numeşte pe bună dreptate nihilismul activ, pentru că - după cum spune Nietzsche -, "Nihilismul nu este... numai credinţa că totul merită să piară; căci omul poate de fapt să-şi pună umărul la treabă: *omul poate să distrugă*".[5] Dar există şi o cale moderată care este aceea a nihilismului pasiv sau implicit pe care l-am examinat aici, nihilismul liberalului, umanistul, agnosticul care, acceptând ideea că "nu există nici un adevăr", nu mai pune întrebări fundametale. Nihilismul activ presupune acest nihilism al scepticismului şi necredinţei.

Regimurile nihiliste totalitare ale acestui secol şi-au asumat, ca parte integrantă a programelor lor, "reeducarea" nemiloasă a popoarelor lor. Puţini s-au supus acestui proces pentru că orice perioadă de timp a scăpat total de sub influenţa sa; într-un cadru unde totul este coşmar, simţul cuiva asupra realităţii şi, în mod inevitabil, adevărul au suferit. O "reeducare" mai subtilă, destul de umană în mijloacele ei dar totuşi nihilistă prin consecinţele ei, a fost practicată un timp în lumea liberă, şi nicăieri mai persistent sau mai eficient ca în centrul ei intelectual, lumea academică. Aici constrângerea externă este înlocuită de convingerea interioară; domneşte un scepticism extrem, ascuns în spatele rămăşiţelor unei "moşteniri creştine" în care cred puţini, şi încă şi mai puţini cu o convingere profundă. Adânca responsabilitate pe care o poseda odată omul cel învăţat, comunicarea adevărului, a fost renegată; şi toată pretinsa "smerenie" care caută să ascundă acest fapt în spatele vorbăriei sofisticate despre "limitele cunoaşterii umane", reprezintă doar o altă mască a nihilismului pe care academicianul liberal o împărtăşeşte cu extremiştii zilelor noastre. Tineretului care - până ce este "reeducat" în mediul academic -, încă mai este însetat de adevăr, îi este predată "istoria ideilor" în locul adevărului; sau interesul este abătut către studii "comparative", şi relativismul şi scepticismul a toate pătrunzător care este întipărit în aceste studii este suficient să ucidă în aproape toţi setea firească pentru adevăr.

4 The Will to Power, p.8.

5 Ibid., p.22.

Lumea academică - şi aceste cuvinte nu sunt rostite nici în mod nechibzuit nici cu uşurinţă -, a devenit astăzi, în mare parte, o sursă a corupţiei. Este corupător să auzi sau să citeşti cuvintele oamenilor care nu cred în adevăr. Este şi mai corupător să primeşti, în locul adevărului, mai multă învăţătură şi erudiţie care, dacă sunt prezentate ca scop în sine, nu sunt mai mult decât nişte parodii ale adevărului pe care ei voiau să-l servească, şi nici mai mult decât o faţadă în spatele căreia nu se află nici un fel de substanţă. In mod tragic, este corupător chiar să fii expus virtuţii esenţiale păstrată încă în lumea academică, integritatea celor mai buni dintre reprezentanţii ei, dacă această integritate serveşte, nu adevărul, ci erudiţia sceptică, seducând, astfel, oamenii cu mult mai eficient decât evanghelia subiectivismului şi necredinţa pe care o ascunde această erudiţie. In sfârşit, este corupător pur şi simplu să trăieşti şi să munceşti într-o atmosferă pătrunsă în totalitate de o corupţie falsă a adevărului, în care adevărul creştin este privit ca irelevant pentru interesele academice centrale, în care chiar aceia care cred încă în acest adevăr pot doar sporadic să-şi impună punctul de vedere asupra scepticismului promovat de sistemul academic. Desigur, diavolul se află în esenţă în sistemul însuşi, care este întemeiat pe neadevăr, şi numai incidental în mulţi practicanţi cărora acest sistem le permite şi îi încurajează să îl propovăduiască.

Liberalul, omul lumesc, este omul care şi-a pierdut credinţa; şi pierderea credinţei adevărate este începutul sfârşitului ordinii construite pe acea credinţă. Cei care caută să păstreze prestigiul adevărului fără să creadă în el oferă arma cea mai puternică tuturor duşmanilor lor; o credinţă pur şi simplu metaforică este nimicitoare. Radicalul atacă doctrina liberală la fiecare punct, şi aparenţa retoricii nu reprezintă nici o protecţie împotriva rănii realizată de lama sa ascuţită. Liberalul, sub acest atac persistent, se retrage punct după punct, forţat să admită adevărul acuzaţiilor aduse împotriva lui, fiind în stare să contracareze acest adevăr negativ, critic cu orice adevăr pozitiv de-al său propriu; până când, după o tranziţie lungă şi de obicei gradată, deodată el se trezeşte la o nouă realitate pentru a descoperi că vechea ordine, neapărată şi aparent nejustificată, a fost răsturnată, şi că un adevăr nou, mai “realistic“ - şi mai brutal -, a cucerit terenul.

Liberalismul este primul stadiu al dialecticii nihiliste, atât pentru faptul că propria lui credinţă este goală, cât şi pentru faptul că această goliciune duce la o reacţie şi mai nihilistă - o reacţie care, în mod ironic, proclamă cu glas şi mai puternic decât liberalismul “iubirea sa pentru adevăr“, în timp ce împinge omenirea mai departe pe drumul greşelii. Această reacţie este al doilea stadiu al dialecticii nihiliste: realismul.

2. Realismul

Realismul despre care vorbim noi - un termen generic pe care îl înțelegem ca fiind cuprins în diferite forme ale “naturalismului“ şi “pozitivismului“ -, este, în forma sa cea mai simplă, doctrina care a fost popularizată cu precizie sub numele de “nihilism“ de către Turgheniev în *Părinți şi fii*. Figura lui Bazarov din acel roman este tipul “omului nou“ al anilor 'şaizeci' din Rusia, materialişti şi determinişti înguşti la minte, care s-au gândit cu seriozitate (ca D. Pisarev) să găsească mântuirea omenirii în direcția broaştei, ori s-au gândit că ei dovediseră inexistența sufletului uman nereuşind să-l găsească în cursul unei autopsii. (Se aminteşte de nihiliştii sovietici, “oamenii noi“ ai anilor noştri 'şaizeci', care nu au reuşit să-L găsească pe Dumnezeu în spațiul cosmic). Acest “nihilist“ este omul care nu respectă nimic, nu se apleacă în fața nici unei autorități, nu acceptă (aşa crede el) nimic din credință, judecă totul în lumina unei ştiințe luată ca adevăr absolut sau exclusiv, respinge tot idealismul ideilor abstracte în favoarea concretului şi a faptelor. Intr-un cuvânt, el nu crede în “nimic decât“, în reducerea la tot ceea ce oamenii au considerat “mai înalt“, lucrurile minții şi spiritului, la nivelul cel mai scăzut sau “de bază“: materia, senzația, fizicul.

Opuse ambiguității liberale, punctele de vedere lumeşti realiste par perfect de clare şi deschise. In locul agnosticismului sau al unui deism evaziv, se află ateismul deschis; în locul “valorilor mai înalte“ vagi, materialismul deschis şi interesul personal. Totul este claritate în universul realist - excepția a ceea ce este cel mai important şi necesită claritate în cea mai mare măsură: începutul şi sfârşitul său. Acolo unde liberalul este vag despre lucrurile fundamentale, realistul este copilăreşte de naiv: ele pur şi simplu nu există pentru el; nu există decât ceea ce este cel mai evident.

Desigur, un asemenea realism este o auto-contradicție, dacă el ia forma unui “naturalism“ care încearcă să stabilească un materialism şi determinism absolut, sau un “pozitivism“ care dă de înțeles că neagă absolutul întru totul, sau “agnosticismul“ doctrinar care discută cu uşurință despre “necunoaşterea“ realității fundamentale. Noi am discutat deja despre această problemă în secțiunea I a acestui capitol. Dar argumentul este cu siguranță pur academic din punctul de vedere al faptului că realismul, o autocontradicție logică, nu este deloc tratat cum se cuvine ca o filosofie. Este vorba de gândirea naivă, nedisciplinată a omului nechibzuit, practic care, în epoca noastră a suprasimplificării doreşte să-şi impună standardele minții sale înguste şi ideile sale asupra întregii omeniri. Sau, la un nivel puțin diferit, gândirea la fel de naivă a omului de ştiință, care este mărginită la claritate şi evidență prin necesitățile specialității sale, atunci când el încearcă în mod nelegitim să extindă criteriile ştiințifice dincolo de propriile sale limite. In cel de-al doilea sens este,

ca să facem o distincţie[6] utilă, “scientism“ ca fiind opus ştiinţei legitime; pentru că trebuie să se înţeleagă că remarcile pe care le facem aici nu sunt direcţionate împotriva ştiinţei însăşi, ci împotriva folosirii improprii a standardelor şi metodelor ei, ceea ce este atât de obişnuit astăzi.

Este corect să se numească o asemenea filosofie nihilism? Mai precis, nihilismul există în sensul în care am definit noi termenul? Dacă adevărul este, în sensul cel mai înalt, cunoaşterea începutului şi sfârşitului lucrurilor, a dimensiunii absolutului şi dacă nihilismul este doctrină care exprimă faptul că nu există un asemenea adevăr, atunci este clar faptul că cei care merg pe drumul cunoaşterii ştiinţifice numai pentru adevăr, şi neagă ceea ce se află deasupra lui, sunt nihilişti în sensul exact al acestui termen. Slava adusă evidenţei nu înseamnă în nici un caz iubire de adevăr; ea este, după cum am sugerat deja, parodia lui. Este luat în considerare fragmentul pentru a înlocui întregul. Este încercarea mândră de a construi un turn a lui Babel, o colecţie de fapte clare pentru a ajunge pe înălţimile adevărului şi ale înţelepciunii de dedesubt. Dar adevărul este dobândit numai prin aplecarea în jos şi acceptarea a ceea ce este primit de deasupra. Toată “smerenia“ pretinsă a învăţaţilor şi a oamenilor de ştiinţă realişti, aceşti oameni cu puţină credinţă, nu pot ascunde mândria pentru uzurparea - pe care o realizează ei în colectiv -, a tronului lui Dumnezeu. Ei, în micimea lor, cred că “cercetarea“ lor susţinută cântăreşte mai mult decât revelaţia divină. Nici pentru aceşti oameni “nu există nici un adevăr“; şi putem spune despre ei ceea ce a zis Sfântul Vasile cel Mare despre oamenii de ştiinţă greci păgâni: “Groaznica lor condamnare va fi cu atât mai mare pentru această înţelepciune lumească, întrucât, privind cu atâta claritate în interiorul ştiinţelor amăgitoare, ei şi-au închis de bună voie ochii ca să nu cunoască adevărul“[7].

Oricum, până la acest punct, noi nu am reuşit în mod just să deosebim cea de a doua etapă a nihilismului de prima. De asemenea, acceptă majoritatea liberalilor ştiinţa ca reprezentând singurul adevăr? In ce diferă realistul de ei? Diferenţa nu constă într-o măsură atât de mare în doctrină ca importanţă şi motivaţie - realismul este într-un sens pur şi simplu liberalismul deziluzionat şi sistematizat. Liberalul este indiferent în faţa adevărului absolut, o atitudine ce rezultă din ataşamentul excesiv faţă de această lume; pe de altă parte, cu realistul, indiferenţa faţă de adevăr devine ostilitate, şi simplu ataşament faţă de lume devine devotament fanatic faţă de aceasta. Aceste consecinţe extreme trebuie să aibă o cauză mai acută.

Realistul însuşi ar zice că această cauză este iubirea adevărului însuşi, care interzice credinţa într-un “adevăr mai înalt“ care nu este nimic mai mult

---

6 O distincţie făcută, de exemplu, de Arnold Lunn în **The Revolt Against Reason**, New York, Sheed and Ward, 1951; şi de F.A. Hayek, în **The Counter-Revolution of Science**, Glencoe, Illinois, The Free Press, pp. 15-16. Primul autor este mai legat de "scientismul" teoretic, iar cel de al doilea de cel practic.

7 Sfântul Vasile cel Mare, **Hexaimeronul**, I, 4.

decât fantezie. De fapt, Nietzsche, în timp ce credea aceasta, a văzut în ea o calitate creştină care se întorsese împotriva creştinismului. "Sensul adevărului, foarte dezvoltat prin creştinism, la sfârşit se revoltă împotriva minciunii şi falsităţii tuturor interpretărilor creştine ale lumii şi istoriei ei"[8]. Inţelese în context propriu există o pătrundere a acestor cuvinte - deşi parţială şi denaturată. Foarte curând, Nietzsche s-a răzvrătit împotriva unui creştinism care fusese moderat în mod considerabil de umanismul liberal, un creştinism în care iubirea necompromiţătoare a adevărului absolut şi loialitatea faţă de acesta se manifestau rar dacă nu lipseau chiar în întregime, un creştinism care nu devenise nimic mai mult decât un idealism moral acoperit de un sentiment estetic. In mod similar, "nihiliştii" ruşi s-au revoltat împotriva idealismului romantic al "oamenilor de nimic" care trăiau într-o lume nebuloasă a fanteziei şi evadării desprinsă de orice fel de realitate, spirituală sau lumească. Adevărul creştin este la fel de departe de asemenea pseudo-spiri-tualitate ca şi realismul nihilist. Atât creştinul cât şi realistul sunt stăpâniţi de o iubire faţă de adevăr, o dorinţă de a nu fi înşelaţi, o pasiune pentru a ajunge la rădăcina lucrurilor şi a găsi cauza lor fundamentală; ambii resping ca nesatisfăcător orice argument care nu se referă la ceva absolut care el însuşi nu are nevoie de nici o justificare; ambii sunt duşmanii pasionaţi ai frivolităţii unui liberalism care refuză să ia lucrurile fundamentale în serios şi nu vor privi viaţa umană ca o chestiune solemnă ceea ce şi este. In mod precis această iubire de adevăr va frustra încercarea liberalilor de a păstra ideile şi obiceiurile instituite în care ei nu cred pe deplin, şi care nu au nici o bază în adevărul absolut.

Ce este adevărul? Pentru persoana pentru care această întrebare este o problemă arzătoare, vitală, compromisul liberalismului şi umanismului devine imposibil. Cel ce şi-a pus odată întrebarea şi încă cu toată fiinţa sa, nu mai poate fi niciodată satisfăcut cu ceea ce pune lumea în locul adevărului.

Dar nu este suficient numai să se pună această întrebare; cineva poate găsi răspunsul sau, dimpotrivă, ultima stare a căutătorului de adevăr va fi mai rea decât la început. Creştinul a găsit singurul adevăr în Dumnezeu şi Fiul Său. Realistul, lipsit de contactul cu viaţa creştină şi adevărul care îl animă, pune întrebarea într-un gol spiritual şi este mulţumit să accepte primul răspuns pe care îl găseşte. Considerând creştinismul o altă formă de idealism, el respinge aceasta şi devine un devotat fanatic al singurei realităţi care este clară orbului din punct de vedere spiritual: această lume. Acum, aproape că este posibil să admirăm cinstea materialismului şi ateismului devotat, dar nu mai putem recunoaşte în el, împinşi chiar de cea mai mare bunăvoinţă, iubirea de adevăr care, poate, l-a inspirat la început. Mai degrabă el este victima unei iubiri a adevărului, care a pornit-o pe un drum greşit, a devenit o boală şi a sfârşit în

8 The Will to Power, p.5.

propria sa negare. De fapt, mobilurile realistului nu sunt pure: el pretinde să cunoască ceea ce, prin propria sa teorie a cunoaşterii, nu poate fi cunoscut (noi am văzut că negarea adevărului absolut este în sine un “absolut“). Şi dacă el face aşa este pentru că el are un motiv ulterior, pentru că el plasează o altă valoare lumească deasupra adevărului. Nietzsche, fiind un realist nemilos şi “căutător al adevărului“, fiind sedus de o viziune a “supraomului“, sfârşeşte în evocarea hotărârii către neadevăr şi a dorinței de putere. De dragul mileniului revoluționar, realismul marxist apare într-o întreagă împărăție a minciunii şi înşelăciunii aşa cum omenirea nu a mai întâlnit niciodată. Iubirea de adevăr, frustrată de propriul său obiect este prostituată unei “cauze“ iraționale şi devine un principiu al subversiunii şi distrugerii. Ea devine duşmanul adevărului pe care nu a reuşit să-l obțină, al cărui fel de ordine e fondată total sau parțial pe adevăr, şi - în cele din urmă -, al adevărului însuşi.

De fapt, devine o parodie perfectă a iubirii creştine de adevăr. Acolo unde creştinul pune problema sensului fundamental al tuturor lucrurilor şi nu este mulțumit că el se bazează pe Dumnezeu şi voia Sa, la fel realismul, întreabă orice, dar numai pentru a fi în stare să înlăture toate sugestiile referitoare la aceasta sau aspirații către ceva mai înalt, şi să-l reducă şi să-l simplifice în termenii explicației celei clare şi “fundamentale“. In timp ce creştinul Il vede pe Dumnezeu în toate, realistul vede numai “rasă“ sau “sex“ sau “mod de producție“.

De aceea, dacă realistul împărtăşeşte împreună cu creştinul o sinceritate şi o corectitudine care este total străină mentalității liberale, este mai bine să te alături atacului liberal asupra adevărului creştin, şi să duci acel atac la concluziile sale: totala îndepărtare a adevărului creştin. Ceea ce a început cu jumătate de inimă în liberalism a prins avânt în realism şi acum presează către finalul său catastrofal. Nietzsche a prevăzut în secolul nostru “triumful nihilismului“; Jacob Burkhardt, care a deziluzionat liberalul, a văzut în aceasta sosirea unei epoci a dictatorilor care vor fi “terribles simplificateurs“. Cu Lenin şi Stalin, Hitler şi Mussolini, cu soluțiile lor fundamental de “simple“ pentru cele mai complexe probleme, înplinirea acestei predicții în domeniul politic s-a adeverit. In mod mai profund, “simplificarea“ nihilistă se poate vedea în prestigiul universal de astăzi care a acordat cea mai scăzută ordine a cunoaşterii ştiințifice, ca şi ideile simpliste ale oamenilor ca Marx, Freud, şi Darwin, care susțin virtual întreaga gândire şi viață contemporană.

Noi spunem “viață“, pentru că este important să vezi că istoria nihilistă a secolului nostru nu a fost ceva impus dinafară sau de deasupra, sau cel puțin nu a fost în mod predominant aceasta; s-a presupus şi s-a alimentat dintr-un teren nihilist care a fost pregătit de multă vreme în inimile oamenilor. In mod precis evenimentele groaznice ale secolului nostru au apărut din nihilismul banal, din

nihilismul zilnic dezvăluit în viaţa, gândirea şi aspiraţia oamenilor. Punctul de vedere al lui Hitler asupra lumii, este foarte instructiv în această privinţă, pentru că în el, nihilismul cel mai extrem şi monstruos s-a sprijinit pe temelia unui realism fără excepţie şi chiar tipic. El a împărtăşit credinţa obişnuită în "ştiinţă", "progres" şi "educare" (deşi nu, desigur, în "democraţie"), împreună cu un materialism practic care a dispreţuit total teologia, metafizica, şi orice gând sau acţiune legată de oricare altă lume decât ceea ce înseamnă "aici şi acum", mândrindu-se cu faptul că el avea "darul de a reduce toate problemele la fundamentele lor cele mai simple"[9].

El avea o veneraţie rudimentară a eficienţii şi utilităţii care tolera în mod liber "controlul naşterilor", îşi bătea joc de instituţia căsătoriei pe care o socotea ca o simplă legalizare a instinctului sexual care ar trebui să fie "liber", a primit cu bucurie sterilizarea celor "nepotriviţi", a dispreţuit "elementele neproductive" cum ar fi călugării, nu a văzut în incinerarea morţilor decât o chestiune "practică" şi nici măcar nu a ezitat să dea în "folosinţă productivă" cenuşa, sau pielea şi grăsimea morţilor. El avea o neîncredere cvasi-anarhistă faţă de instituţiile sacre şi venerabile, în special Biserica cu "superstiţiile" ei şi toate legile şi ceremoniile ei "demodate". (Noi am avut deja ocazia să observăm repulsia lui faţă de monarhie, un factor determinant în refuzul său de a-şi atribui titlul imperial). El avea o încredere naivă în "omul natural", "animalul sănătos" care dispreţuieşte virtuţile creştine - fecioria în special -, care împiedică "funcţionarea normală" a corpului. El considera drept o încântare naivă comodităţile moderne şi maşinile şi, în special, automobilul şi simţul vitezei şi "libertatea" pe care o produce.

Din marea mulţime a oamenilor de astăzi, în special tineri, sunt foarte puţini cei care nu împărtăşesc, într-un anumit grad acest Weltanschaung brut. Ei se "simt fără prejudecăţi" şi "eliberaţi", şi foarte puţin a mai rămas care să nu fie tipic "modern". Şi în mod precis pe baza unui realism care este aşa cum este el, în care nu mai există loc pentru orientarea asupra vieţii "complicate" creştine şi realităţilor extrem de importante ale lumii spirituale, pe care superstiţiile cele mai grosolane şi credulitatea cea mai vulgară pot prospera. Oameni bine intenţionaţi se gândesc să anticipeze apariţia unui alt Hitler printr-un atac asupra "iraţionalului" şi o apărare a "raţiunii", "ştiinţei", şi "bunului simţ"; dar, în afara contextului adevărului creştin, aceste valori, constituind un realism propriu, sunt o pregătire pentru şi nu o apărare împotriva apariţiei unui alt "simplificator groaznic". Cei mai eficienţi "simplificatori" contemporani sunt aceia care deţin puterea în Uniunea Sovietică (comuniştii n.b.) care au făcut o religie a "ştiinţei"

---

[9] Citat în Hermann Rauschning, **The Voice of Destruction**, New York, G.P. Putnam's Sons, 1940, p.6. Restul din această descriere se bazează în principal pe **Hitler's Secret Conversations, 1941-1944**, New York, Farrar, Straus and Young, 1953.

şi "raţiunii"; şi oricine se uită la cei mai superstiţioşi oameni pentru apărarea oricărei valori care merită să fie apărată, este înşelat teribil.

Realismul aparţine în mod indiscutabil "spiritului epocii", şi toţi cei care simt că aparţin acestui "spirit" au trebuit să se adapteze lui. Astfel, umanismul care într-o epocă mai liberă a avut o coloratură mai "idealistă" şi liberală, a considerat necesar să "se schimbe potrivit timpurilor" şi să adopte un ton mai realistic. Cei mai naivi au găsit o "religie" care se identifică cu cauza "ştiinţei" şi "progresului" şi au pătruns în dogme în mod precis auto-contradicţiile pe care noi le-am examinat deja; [10] oamenii de felul acesta sunt în stare să vadă şi în marxism un fel de "umanism". Dar chiar şi la umaniştii contemporani cei mai sofisticaţi, la cei mai învăţaţi şi la oameni de stat, tonul realist este neîndoielnic. De exemplu, acesta este dezvăluit prin invazia metodelor ştiinţifice şi atitudinile ultimelor fortăreţe ale "omenirii"; nici un om de ştiinţă contemporan, din orice domeniu, nu se simte sigur dacă activitatea sa nu este "ştiinţifică" în modul cel mai deplin posibil (care, desigur, înseamnă adesea, "scientism"). Realismul poate fi privit iarăşi, în tonul stoic, al înţelepciunii lumeşti, şi adesea cinic, al tuturor în afară de umaniştii cei mai naivi (sau religioşi) contemporani; "libertatea izvorâtă din iluzie" pe care şi-au imaginat-o ei a fost, în mare măsură, o deziluzie. Acum ei "cunosc mai bine" decât cred în "adevărurile mai înalte" care au mângâiat pe înaintaţii lor.

Pe scurt, umanismul a ajuns la o înţelegere cu realismul - şi, aşa crede el, cu adevărat. In trecerea de la liberalism la realism umanistul vede nu numai o deziluzie, ci un proces de "maturizare". Desigur, creştinul ortodox vede ceva destul de diferit. Dacă funcţia liberalismului era de ascuns, cu fumul "toleranţei" şi agnosticismului, adevărurile mai înalte cu privire la Dumnezeu şi viaţa spirituală, sarcina realismului pe care noi am examinat-o era de a anihila acele adevăruri. In această a doua etapă a progresului dialecticii nihiliste, cerul a fost închis privirii oamenilor, şi oamenii nu au mai reuşit niciodată să-şi desprindă ochii de la pământ, ci să trăiască de acum încolo numai în şi pentru această lume. Această hotărâre realistă este la fel de prezentă într-un "pozitivism logic" în aparenţă inocent şi într-un umanism ştiinţific după cum este în mod clar fenomenul satanic al bolşevismului şi al socialismului naţional. Consecinţele acestei hotărâri sunt ascunse celor care o iau, pentru că ei implică chiar realitatea faţă de care realismul este orb: realitate care se află atât deasupra cât şi dedesubtul universului realist îngust. Vom vedea cum închiderea cerului pierde forţe neaşteptate de jos care produc un coşmar visului nihilist al "pământului nou", şi cum "omul nou" al realismului va semăna mai puţin cu o umanitate perfectă "pe deplin dezvoltată" mitologic decât cu o "subumanitate" veritabilă cum nu a mai fost întâlnită anterior în experienţa umană.

---

[10] Vezi, de exemplu, scrierile lui Corliss sau Julian Huxley.

Trebuie să analizăm acum pasul următor în progresul nihilismului care duce la aceste scopuri: vitalismul.

3. Vitalismul

Liberalismul şi realismul au condus oamenii timp de un secol şi mai bine, pe un drum fals, al cărui capăt, dacă drumul nu ar fi fost deviat, ar fi existat ca un fel de "utopii inverse" despre care auzim acum atât de mult, - poate o "lume bravă nouă" mai groaznică, un sistem tehnologic inuman în care toate problemele lumii s-ar rezolva cu preţul înrobirii sufletelor oamenilor. Impotriva acestei utopii a planificării raţionaliste s-au ridicat multe proteste în numele nevoilor naturii umane concrete şi personale, neplanificate şi nesistematice care sunt cel puţin la fel de esenţiale, chiar pentru o "fericire" pur lumească, după cum are nevoie materia mai clară; mai presus de toate un protest în numele "vieţii", care, orice ar însemna, ar fi în mod clar înăbuşit în paradisul realist.

Principalul imbold intelectual al mişcării vitaliste a fost o reacţie împotriva eclipsei realităţilor mai înalte din "simplificarea" realistă a lumii. Această chestiune fiind împlinită, noi trebuie pe de altă parte să recunoaştem eşecul absolut al vitalismului la acest nivel. Fiind lipsiţi de o bază suficientă sau chiar de conştienţa adevărului creştin, cei care s-au îndreptat spre corectarea defectelor radicale ale realismului, au inventat în general remedii pentru ei care nu au fost pur şi simplu fără putere, ci remedii foarte nocive care sunt de fapt simptome ale unei etape mai avansate a bolii pe care ei au intenţionat să o vindece.

Intrucât aşa cum realismul, în timp ce reacţiona împotriva liberalismului, s-a autocondamnat la sterilitate prin acceptarea întunecării liberale a adevărurilor înalte, tot aşa vitalismul şi-a compromis propriile sale aparenţe prin acceptarea ca presupunere esenţială a criticii adevărului absolut. Vitalismul a încercat să combată realismul în această problemă. Totuşi, oricât de mult poate tânji vitalistul după "spiritual" şi "mistic", el niciodată nu va respecta adevărul creştin, pentru că acesta a fost "demodat" atât pentru el, cât şi, în mod sigur, pentru realismul cel mai orb. In această privinţă este tipic atitudinii vitaliste lamentarea lui W.B. Yeats în autobiografia sa asupra "deposedării de religia îngustă a copilăriei mele, realizată de către Huxley şi Tyndall, pe care eu i-am detestat...". Orice justificare psihologică poate avea o asemenea atitudine, ea nu are de a face nimic cu adevărul lucrurilor; şi consecinţele nu au fost decât nocive. Nu există nici o formă a vitalismului care să nu fie naturalistă, nici una a cărui întreg program să nu înceapă şi să se termine în această lume, nici una a cărei abordare a altei lumi să nu fie nimic altceva decât o parodie. Să subliniem

încă odată că drumul nihilismului a fost “progresiv“; erorile unei etape sunt repetate şi multiplicate în etapele următoare.

Atunci nu mai este nici o problemă în a găsi în vitalism o întoarcere la adevărurile creştine, sau de orice alt fel. Totuşi, există în mod inevitabil o oarecare pretenţie printre vitalişti de a face aşa. Mulţi critici au observat caracterul “pseudo-religios“ chiar al marxismului[11], deşi acest epitet este aplicabil numai înflăcărării deplasate a adepţilor mai entuziaşti, şi nu doctrinei, care este în mod clar cu caracter antireligios. In vitalism problema “pseudo-religiei“ devine cu mult mai serioasă. O lamentare destul de inteligibilă asupra pierderii valorilor spirituale devine mai puternică, pe de o parte faţă de fanteziile lor subiective şi (uneori) faţă de satanismul adevărat, pe care lipsa de discernământ îl consideră drept revelaţie a lumii “spiritua-le“ şi, pe de altă parte, faţă de un eclectism dezrădăcinat care culege idei din fiecare civilizaţie şi epocă şi găseşte o legătură total arbitrară între aceste fragmente greşit înţelese şi propriile concepţii dezbătute. Pseudo-spiritualitatea şi pseudo-tradiţionalismul, unul sau ambele, sunt elemente integrale ale multor sisteme vitaliste. Atunci, noi trebuie să fim prudenţi în examinarea pretenţiilor celor care ar restabili un sens “spiritual“ vieţii şi, în special, celor care se cred aliaţi sau aderenţi la “creştinism“. Erorile “spirituale“ sunt cu mult mai periculoase decât simplul materialism. Şi noi vom găsi de, în partea a treia a acestei cărţi, că majoritatea a ceea ce trece astăzi drept “spiri-tualitate“ reprezintă de fapt o “nouă spiritualitate“, un cancer născut din nihilism care se ataşează organismelor sănătoase pentru a le distruge din interior. Această tactică este exact contrariul atacului realist îndrăzneţ asupra adevărului şi vieţii spirituale; dar aceasta este în acelaşi timp şi o tactică nihilistă, şi încă una mai adecvată.

Astfel, din punct de vedere intelectual, vitalismul presupune o respingere a adevărului creştin împreună cu o anumită pretenţie pseudo-spirituală. Totuşi, dându-ne seama de aceasta, noi vom fi nepregătiţi să înţelegem mişcarea vitalistă dacă nu suntem conştienţi de starea spirituală a oamenilor care au devenit adepţii acesteia. In liberalism şi realism boala nihilistă este încă destul de superficială: în principal este încă o problemă de filosofie restrânsă la o elită intelectuală. Totuşi, în vitalism - ca şi în marxism, mentalitatea cea mai extremă dintre cele realiste -, boala nu se dezvoltă numai din punct de vedere calitativ, ea se extinde şi cantitativ; pentru prima dată şi oamenii de rând încep să arate semne ale nihilismului, ceea ce la început se restrângea numai la puţini oameni.

Desigur, acest fapt se află în acord perfect cu logica internă a nihilismului, care năzuieşte spre universalitate, care a fost creat împotriva creştinismului pentru a-l distruge.

---

11 Acum este cunoscut faptul că Marx era satanist şi mare preot.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, gânditori perceptivi îşi exprimau înțelegerea față de şansa mulțimilor "trezite", cei care urmau să fie exploatați de "simplificatorii groaznici"; şi până pe vremea lui Nietzsche, cel mai puternic "profet" vitalist, înțelegerea se adâncise şi devenise o certitudine. Nietzsche a putut observa că "moartea lui Dumnezeu" începuse să-şi "arunce primele umbre asupra Europei". Şi cu toate că "evenimentul însuşi este cu mult prea important, prea îndepărtat şi cu mult dincolo de puterea de înțelegere a majorității oamenilor, pentru ca cineva să-şi dea seama de realitarea acestuia", totuşi apariția acestuia era sigură, şi au existat oameni ca Nietzsche care au fost "copiii cei dintâi născuți şi prematuri ai secolului următor"[12] - secolul, "triumfului nihilismului".

Adevărul creştin, pe care liberalismul l-a subminat şi realismul l-a atacat nu este un simplu adevăr filosofic, ci adevărul vieții şi al mântuirii; şi odată ce începe să câştige teren, printre mulțimile care fuseseră hrănite cu acel adevăr, convingerea că nu mai este credibil, rezultatul nu va mai fi simplu scepticism urban ca cel cu care se consolează puțini liberali, ci o catastrofă spirituală de dimensiuni enorme, una al cărui efect se va face simțit în fiecare dimensiune a vieții şi gândirii umane. Gânditori ca Nietzsche au simțit prezența primelor umbre ale acestei catastrofe, şi astfel au fost în stare să o descrie în amănunt şi să deducă anumite consecințe. Dar aceste consecințe nu s-au putut manifesta pe scară largă până când aceste umbre nu începuseră să se furişeze în inimile mulțimilor. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea un număr din ce în ce mai mare de oameni obişnuiți începuseră această căutare fără odihnă - o mare parte a propriilor noastre scene contemporane -, pentru a găsi un substitut al lui Dumnezeu Care era mort în inimile lor. Această nelinişte a fost principalul imbold psihologic al vitalismului. Aceasta este materia primă, gata de a fi modelată după exemplul presupunerilor intelectuale pe care le-am examinat deja, de către maeştri inspirați de ultimul curent al "spiritului epocii". Poate că noi avem tendința să ne gândim la această nelinişte în special în termenii ei de către dema-gogii nihilişti, dar aceasta a fost un stimulent important al artei vitaliste cât şi al religiei. Şi prezența acestei componente în majoritatea fenomenelor vitaliste este motivul pentru care ei - contrar "judecății sănătoase" aparente a liberalismului şi realismului -, prezintă simtome, nu pur şi simplu de deviere intelectuală, ci şi de dezorientare spirituală şi psihologică.

Inainte de a trece la o considerare a manifestărilor mai formale ale vitalismului în filosofie şi artă, va fi bine să privim mai atent unele manifestări obişnuite ale acestei nelinişti tăcute care stă la baza tuturor. In cele din urmă, este la fel de sigur că noi am dat de înțeles că aceasta este o caracteristică nihilistă. Mulți vor obiecta că semnificația sa a fost adesea exagerată, că este pur

12 Friedrich Nietzsche, **The Joyful Wisdom**, p.343.

şi simplu o nouă formă a ceva ce a existat întotdeauna, şi că este o pretenţie ridicolă să conferi demnitate unei chestiuni atât de obişnuite prin denumirea exaltată a nihilismului. Desigur, există o oarecare bază pentru o asemenea judecată. Totuşi, cu greu se poate nega faptul că fenomenul modern diferă în câteva aspecte importante de oricare dintre predecesorii lui. Pentru prima dată în istorie, acesta există astăzi, la o scară foarte vastă pentru a cuprinde aproape universul; remedii "normale", remediile bunului simţ, par să nu mai aibă nici un efect asupra acestuia, şi dacă se întâmplă să aibă vreun efect, se pare că ele îl încurajează. Şi drumul său este exact comparabil cu acela al extinderii necredinţei moderne, astfel încât dacă unul nu este cauza celuilalt ele sunt cel puţin manifestări paralele ale unuia şi aceluiaşi proces. Aceste trei chestiuni sunt atât de strâns legate între ele că noi nu le vom separa în următoarea relatare, ci le vom examina împreună.

Regimurile fascist şi socialist naţionalist au fost cele mai dibace în exploatarea neastâmpărului popular şi utilizării lui în scopurile sale proprii. Dar este lucru "curios" - "curios" oricui nu înţelege caracterul epocii -, că acest neastâmpăr nu a fost potolit de înfrângerea exploatatorilor săi principali ci mai degrabă a crescut de atunci în intensitate şi - "cel mai curios" -, în special în ţările cele mai avansate în ceea ce priveşte ideologiile democratice şi liberale şi cele mai binecuvântate cu prosperitate lumească, şi în ţările "înapoiate", în proporţie directă cu propriul lor progres spre aceste scopuri. Nici războiul, nici idealismul liberal, nici prosperitatea nu pot să-l potolească - şi nici idealismul marxist, pentru că prosperitatea sovietică a produs acelaşi fenomen. Aceste remedii sunt ineficiente, pentru că boala este atât de profundă încât nu se poate ajunge la ea.

Poate că manifestarea cea mai izbitoare a neliniştii populare este crima, şi în special crima juvenilă. In epocile anterioare crima a fost un fenomen localizat şi care avea cauze aparente şi clare în pasiunile umane ca şi lăcomia, desfrâul, invidia, gelozia şi aşa mai departe. Niciodată nu a fost ceva mai mult decât o prefigurare vagă a crimei care a devenit tipică pentru secolul nostru, crimă pentru care singurul nume pe care avangarda de astăzi îndrăzneşte să-l folosească în alt context nihilist este cel de "absurd".

Un părinte care este ucis de copilul său, sau un copil de către un părinte. O persoană absolut străină este bătută sau ucisă dar nu jefuită -, de către un individ sau o "bandă". Asemenea grupuri terorizează împrejurimi întregi dând târcoale după pradă sau bătându-se fără sens unii cu alţii. Şi pentru care scop? Este un timp al "păcii" şi "prosperităţii" şi cei care devin criminali provin din elemente ale societăţii care sunt atât dintre "cele mai bune" cât şi dintre "cele mai rele". Nu există nici o raţiune "practică" pentru conduita lor şi există adesea o indiferenţă totală faţă de măsurile de precauţie, sau consecinţele lor. Când sunt

interogați, cei care sunt suspectați pentru asemenea crime își explică comportarea în același mod: a fost un “impuls“ sau un “imbold“ care i-a îndemnat, sau a fost o plăcere sadică în comiterea crimei, sau a existat un pretext total irelevant, cu ar fi plictiseala, confuzia, sau resentimentul. Intr-un cuvânt, ei nu-și pot explica deloc comportarea lor, nu există nici un motiv clar pentru aceasta și, în consecință, - aceasta este poate trăsătura cea mai consecventă și mai izbitoare pentru asemenea crime -, nu există remușcare.

Desigur, există alte forme mai puțin violente de tulburare populară. Există pasiunea pentru mișcare și viteză, exprimată în special în vetabilul cult al automobilului (noi am remarcat deja această pasiune la Hitler); atracția universală a televizorului și cinematografului, având cel mai frecvent funcția de a furniza câteva ore de fugă de realitate, atât prin subiectele lor eclectice și “captivante“ cât și prin efectul hipnotic al mijloacelor mass media. Sporirea caracterului primitiv și sălbatec al muzicii populare și a expresiei, poate mai autentice, a sufletului contemporan, “jazzul“, cultul puterilor fizice în sport și slava morbidă a “tineretului“ care este parte integrantă a acestuia; extinderea și tolerarea generală a promiscuității sexuale, trecută cu vederea de către multe persoane presupuse responsabile, ca un indicativ al “sincerității“ tineretului contemporan și pur și simplu ca o altă formă a atitudinii “deschise“, “experimentele“ atât de mult încurajată în artă și științe; lipsa de respect față de autoritatea nutrită de o atitudine populară care nu vede nici o valoare ci “imediatul“ și “dinamicul“ și duce tineretul cel mai “idealist“ la democrații împotriva legilor și instituțiilor “represive“.

In mijlocul unor astfel de fenomene “activitatea“ este în mod clar o evadare - o evadare de la plictiseală, de la lipsa de sens și, în modul cel mai profund, de la goliciunea care pune stăpânire pe inima care a abandonat pe Dumnezeu, Adevărul revelat. In manifestările mai complexe ale impulsului vitalist, la care ne întoarcem acum, acționează aceeași psihologie. Noi nu vom fac altceva decât să sugerăm bogăția acestor manifestări, pentru că pe unele le vom analiza mai în amănunt mai târziu în ceea ce privește rolul lor ca forme ale “noii spiritualități“.

In politică, formele cele mai pline de succes au fost cultul lui Mussolini pentru activism și violență, și cultul mai întunecat al lui Hitler pentru “sânge și pământ“; natura acestora este prea familiară generației actuale, nevoilor comentate mai departe în acest context. Totuși, poate nu este atât de clar astăzi, când barometrul politic indică spre “stânga“ cu atâta claritate, cât de profundă a fost atracția acestor mișcări, când au apărut, acum vreo patruzeci de ani. In afară de masele dezrădăcinate, care a fost obiectivul principal al exploatării lor, o parte deloc neglijabilă a intelectualității și avangardei culturale au devenit simpatizanți entuziaști ai demagogilor nihiliști, cel puțin pentru un timp. Dacă

puţini dintre cei rafinaţi au acceptat fie nazismul fie fascismul ca o "nouă religie", unii cel puţin au înţâmpinat pe unul sau pe celălalt ca un antidot salutar al "democraţiei", "ştiinţei" şi "progresului" (adică, liberalismul şi realismul) care păreau să promită un viitor pe care nici un om sensibil nu era în stare să le pătrundă fără înţelegere. "Dinamismul", "vitalitatea" şi pseudo-tradiţionalismul lor păreau în mod înşelător "rătăcitor" multora care respirau atmosfera intelectuală sufocantă a timpului.

Arta modernă a avut o atracţie similară, şi reacţia similară împotriva "realismului" academic, lipsit de viaţă, a dus la fel l aculori ciudate. Surse şi influenţe noi şi exotice au fost găsite în arta din Africa, Orient, Mările Sudului, ca omul preistoric, copii şi nebuni, ca şi în spiritism şi ocultism. "Experimentarea" continuă a fost regula, o căutare constantă pentru forme şi tehnici "noi"; inspiraţia era găsită mai presus de toate în "sălbăticie", "primitivism" şi "spontaneitate". Ca şi futuriştii în manifestul lor (deşi futurismul însuşi cu greu, poate fi considerat ca artă), artiştii cei mai tipic moderni au slăvit în operele lor "orice fel de originalitate, îndrăzneală, violenţă extremă, şi ei au crezut, de asemenea, că "mâinile noastre sunt libere şi pure, pentru a începe totul din nou".

Potrivit mitului vitalist, artistul este un "creator", un "geniu", el este "inspirat". In arta sa, realismul este transformat de "viziune". Este un semn şi o profeţiei a "trezirii spirituale". Pe scurt, artistul este un "magician" în propriul său domeniu, în exact acelaşi fel în care Hitler a fost în politică. In ambele nu se află adevărul, ci sentimentul subiectiv care le guvernează.

In religie - sau, pentru a vorbi mai precis, pseudo-religie -, experimentarea neobosită caracteristică vitalismului s-a manifestat în forme chiar mai variate decât le are aceasta în şcolile artei moderne. De exemplu, există secte ale căror zeitate este o "forţă" vagă, imanentă; există varietăţile "gândirii noi" şi "gândirii pozitive", care este interesată să angajeze şi să utilizeze această "forţă", ca şi cum ar fi o formă de electricitate. Strâns legate de acestea se află ocultismul şi spiritismul, ca şi anumite forme false ale "înţelepciunii orientale", care abandonează toată simularea legăturii cu "Dumnezeu" pentru a invoca categoric "puteri" şi "prezenţe" mai imediate.

Vitalismul religios apare, de asemenea, în cultul larg răspândit al "conştiinţei" şi "realităţii". Intr-o formă destul de redusă acesta este prezent la adepţii artei moderne în "actul creativ" şi "viziunea" care inspiră această artă. Căutarea fără discernământ a "iluminării", ca la cei care se află sub influenţa zen budismului, este o formă mai extremă a acestui cult. Şi presupusa "experienţă religioasă" stimulată de diferite droguri este, poate, *reductio ad absurdum* a sa.

Iarăşi, există o încercare de a fabrica un cult pseudo-păgân al "naturii" şi în special al elementelor sale cele mai "primitive" şi de bază: pământul[13], trupul, sexul[14]. Zarathustra al lui Nietzsche este un "profet" puternic al acestui cult, şi aceasta reprezintă tema lui D.H. Lawrence şi a altor romancieri şi poeţi ai acestui secol.

Şi este încercarea, în majoritatea felurilor de "existenţialism " şi "personalism", de a transforma religia în nimic mai mult decât o "întâlnire" personală cu alţi oameni şi - uneori - cu un "Dumnezeu" vag conceput sau, în "existenţialismul" patologic, ateist, să facă o religie a "rebeliunii" şi o auto-mărire frenetică.

Toate aceste manifestări vitaliste ale "impulsului religios" au în comun o ostilitate faţă de orice doctrină sau instituţie neschimbătoare şi superioară, precum şi goana după valorile "imediate" ale vieţii, "vitalitate", "experienţă", "conştienţă", sau "extaz".

Am descris trăsăturile cele mai izbitoare ale vitalismului şi am dat unele sugestii. Totuşi, trebuie să definim termenul şi să expunem caracterul său nihilist. După cum am văzut, liberalismul a subminat adevărul prin indiferentă făţă de acesta, păstrând totuşi prestigiul numelui său; şi realismul l-a atacat în numele unui adevăr mai mic, parţial. Vitalismul, ca opus al celor două, nu are, totuşi, nici o legătură cu adevărul. El îşi dedică pur şi simplu tot interesul pentru ceva de o ordine complet diferită.

Nietzsche a spus că "falsitatea unei opinii nu este pentru noi o obiecţie faţă de aceasta... Problema este, cât de mult o opinie se îndepărtează de viaţă sau păstrează viaţa..."[15] Când începe asemenea pragmatism nihilismul trece în etapa vitalismului care poate fi definită ca eliminare a adevărului, ca şi criteriu al acţiunii umane, şi substituirea noului standard: "dătătorul de viaţă", "vitalul" este despărţirea finală a vieţii de adevăr.

Vitalismul este un fel mai avansat al realismului. Impărtăşind punctul de vedere mai îngust asupra vieţii al celui de-al doilea şi preocuparea sa de a reduce tot ce este mai înalt la termenii cei mai de jos posibili, vitalismul exprimă eşecul acestui proiect în faţă unei conştiinţe mai "realiste" că nu există

---

13 Aici putem include şi *mişcarea ecologică* cu tendinţele ei neo-păgânism de reîntoarcere la cultul fertilităţii.

14 Feminismul actual şi, putem spune, "new-age-ist" luptă nu numai pentru egalitatea sexelor, ci şi pentru anularea oricăror deosebiri între sexe, inclusiv cele naturale şi cele sociale, decurgând din cele naturale. Este o luptă pentru o totală libertate sexuală, inclusiv lezbianismul, uranismul şi incestul - o strădanie antifirească de a crea "omul androgin" al viitorului: omul ne-om. Feminismul actual se ridică împotriva familiei în structura ei tradiţională. Feminismul vrea o revoluţionare a întregii culturi, vrea un om nou (androgin) într-o societate mondială a păcii ca mod de existenţă, vrea abolirea alienării, generalizarea atitudinii prometeice şi edificarea paradisului pe pământ prin forţe umane proprii. (Bruno Wurtz, New Age, Editura de vest, Timişoara, 1992, pag. 145).

15 Friederich Nietzsche, Beyond Good and Evil, # 4.

nici un adevăr absolut aici în lume. Că singurul principiu care nu se schimbă în această lume este schimbarea însăşi. Realismul reduce supranaturalul la natural, ceea ce este revelat la raţional. adevărul la obiectivitate. Vitalismul merge mai departe şi reduce totul la experienţă şi senzaţie subiectivă. Lumea care părea atât de solidă, de sigur, raţionalistului se dizovlă în punctul de vedere vitalist asupra lucrurilor. Mintea nu mai are răgăz deloc pentru odihnă, totul este înghiţit de mişcare şi acţiune.

Logica credinţei duce inexorabil în abis; cel care nu se va întoarce la adevăr trebuie să urmeze eroarea până la capăt. Şi umanismul face la fel, după ce a contractat contaminarea realistă sucombă la microbul vitalist. Despre acest fapt nu există o indicaţie mai bună decât standardele "dinamice" care au ajuns să ocupe un loc tot mai mare în critica de artă şi literatură formală, şi chiar în discuţii despre religie, filosofie şi ştiinţă. Astăzi, în nici unul dintre aceste domenii, nu există calităţi mai apreciate decât acelea de a fi "original", "experimental" sau "captivant"; problema adevărului, dacă este totuşi ridicată, este tot mai mult împinsă în spate şi înlocuită de criterii subiective: "integritate", "autenticitate", "individualitate".

O asemenea abordare este o invitaţie deschisă obscurantismului, ca să nu mai amintim de şarlatanie. Şi dacă ultima poate fi înlăturată ca o înşelare pentru vitalist, care nu a devenit regulă, în nici un caz nu este posibil să ignore obscurantismul vulgar în creştere, pe care temperamentul vitalist îl tolerează şi chiar îl încurajează. Devine şi mai greu în climatul intelectual contemporan să te angajezi în discuţie raţională cu apologeţii vitalişti. De exemplu, dacă pe cineva îl interesează sensul operei de artă contemporană, i se va spune că nu are nici un "sens", că este "artă pură" şi poate fi doar "simţită", şi dacă criticul nu "simte" întocmai, el nu are nici un drept să o comenteze. Incercarea de a introduce vreun standard criticii, chiar de felul cel mai elementar şi tehnic, este stăvilită de pretenţia că vechile standarde nu pot fi aplicate artei noi, că ele sunt "statice", "dogmatice" sau, pur şi simplu, "demodate", şi că astăzi arta poate fi judecată numai în termenii succesului în realizarea propriilor intenţii unice. Dacă criticul vede o intenţie morbidă sau inumană în spatele operei de artă, există acuza că este o reflectare exactă a "spiritului epocii", şi este de la sine înţeles faptul că un om este naiv dacă el crede că arta ar trebuisă fie mai mult decât atât. Desigur ultimul argument este cel favorit al avangardei de astăzi, fie el literar, filosofic sau "religios". Pentru oamenii plictisiţi de adevăr este suficient că un lucru "există", şi că el este "nou" şi "captivant". Poate că acestea sunt reacţii de înţeles faţă de abordarea peste măsură şi utilitară a liberalismului şi realismului la domenii ca arta şi religia care folosesc un limbaj destul de diferit de limbajul prozaic al ştiinţei şi afacerilor. Desigur, ca să le critice eficient, cineva trebuie să le înţeleagă limbajul şi să ştie ceea ce ei încearcă să spună. Dar ceea ce este la

fel de clar, este faptul că ei încearcă să spună ceva: tot ceea ce face omul are sens, şi fiecare artist şi gânditor serios încearcă să comunice ceva prin opera sa. Dacă s-ar proclama că nu există nici un sens sau că există numai dorinţa de a exprima "spiritul epocii", sau că nu există nici o dorinţă de comunicare - de ce, şi acestea sunt sensuri, şi încă foarte prevestitoare de rele, ceea ce criticul competent va observa cu siguranţă? Din nefericire, dar foarte semnificativ, sarcina criticii de astăzi a fost identificată virtual cu cea a apologiei. Rolul criticului se vede, în general, că nu mai este decât acela de a explica, pentru mulţimile de oameni neinstruiţi, ultima "inspiraţie" a "geniului creativ".[16] Astfel, "receptivitatea" pasivă ia locul inteligenţei active, şi "succesul" - succesul "geniului" în exprimarea intenţiei sale, indiferent de natura acelei intenţii -, înlocuieşte perfecţiunea. Prin noile standarde şi Hitler a avut "succes", până când "spiritul epocii" a dovedit că a "greşit"; şi avangarda şi "simpatizanţii" ei umanişti nu au totuşi nici un argument împotriva bolşevismului astăzi, dacă acesta nu este complet prozaic şi realist, spre deosebire de socialismul naţional, care era "expresionist" şi "captivant".

Dar poate că cea mai mare parte a dezvăluirii contaminării umanismului de către vitalism este o axiomă ciudată, romantică şi sceptică în acelaşi timp, că "iubirea de adevăr" nu se sfârşeşte niciodată pentru că nu se poate realiza niciodată, că întreaga viaţă este o căutare constantă pentru ceva pentru care nu există nici o speranţă de a găsi, o activitate constantă care nu poate niciodată - nici nu ar trebui -, să cunoască un loc de odihnă. Umanismul sofisticat poate fi foarte elocvent atunci când descrie aceasta, primul principiu nou al cercetării erudite şi ştiinţifice, ca o recuperare a naturii "provizorii" a tuturor cunoştinţelor, ca o reflecţie a celui care nu este niciodată satisfăcut, ca mintea umană care este permanent curioasă, sau ca parte a procesului misterios al "evoluţiei" sau "progresului"; dar semnificaţia atitudinii este clară. Este ultima încercare a necredinciosului de a ascunde faptul că abandonează adevărul în spatele unui nor de retorică nobilă şi, mai pozitiv, există în acelaşi timp exaltarea micii curiozităţi pentru locul pe care îl ocupa odată iubirea de adevăr, autentică. Acum este destul de adevărat că şi curiozitatea, exact ca şi analogul ei, pasiunea, nu se sfârşeşte niciodată şi nu este satisfăcută niciodată; dar omul a fost făcut pentru mult mai mult decât atât. El a fost făcut ca să se ridice deasupra curiozităţii şi pasiunii, şi prin iubire să dobândească adevărul. Acesta este un adevăr elementar al naturii umane, şi el necesită, poate, o anumită simplitate pentru a-l înţelege. Comportarea neserioasă intelectuală a umanismului

16 Unele referiri convingătoare despre acest subiect şi alte subiecte legate de acesta, cu referire la literatura modernă, se găsesc în Graham Hough, Reflections on a Literary Revolution, Washington, The Catholic University of America Press, 1960, pag 66.

contemporan este la fel de departe de o asemenea simplitate cum este departe de adevăr.

După cum am sugerat deja, din punct de vedere psihologic este de înțeles destul de bine atracția vitalismului. Numai oamenii cei mai întunecați la minte şi cei mai puțin perceptivi pot rămâne satisfăcuți pe timp îndelungat de credința moartă a liberalismului şi realismului. La început elemente extremiste - artişti, revoluționari, foarte mulți dezrădăcinați -, şi apoi, unul câte unul, apărătorii umanişti ai “civilizației“ şi în cele din urmă chiar şi cele mai respectabile şi conservatoare elemente ale societății sunt cuprinse de nelinişte interioară care îi duce către preocupări “noi“ şi “captivante“, şi nimeni nu ştie exact spre ce. Profeții nihilişti, la început, în general dispreţuiţi, intră în modă ca oameni care vin să împărtăşească frământarea şi presimțirile lor. Ei sunt treptat încorporați în panteonul umanist şi ei se bazează pe intuiții şi revelații care vor scoate oamenii din deşertul sterp în care i-a condus realismul. Sub senzaționalismul şi eclectismul trivial care caracterizează tendința contemporană către “misticism“ şi “valori spirituale“, se află o foame mai adâcă pentru ceva mai substanțial decât a dovedit sau poate să dovedească liberalismul şi realismul, o foame pe care variantele vitalismului o pot sâcâi, dar niciodată nu o pot satisface. Oamenii L-au respins pe Fiul lui Dumnezeu care, chiar şi acum, doreşte să sălăşluiască în oameni şi să le aducă mântuirea. Şi găsind intolerabil golul pe care l-a lăsat această respingere în inimile lor, ei au alergat la nebuni şi vrăjitori, la profeți falşi şi sofişti religioşi, pentru un cuvânt al vieții. Dar acest cuvânt, dat atât de rapid, se transformă în pulbere în gurile lor atunci când ei încearcă să îl repete.

In furia lui pentru adevăr, realismul distruge adevărul. In acelaşi fel vitalismul, în însăşi cercetarea vieții pe care o realizează, miroase a moarte. Vitalismul ultimilor o sută de ani a fost un simptom neîndoielnic al oboselii lumii. Şi profeții săi, chiar mai mult decât oricare dintre filosofii liberalismului şi realismului mort, pe care ei le-au atacat, au fost o manifestare a sfârşitului Europei creştine. Vitalismul nu este produsul “prospețimii“ şi “vieții“ şi “grabei“ pe care adepții săi le caută cu disperare (în mod precis pentru că ei duc lipsă de acestea), ci el este produsul corupției şi necredinței care nu sunt decât ultima fază a civilizației muribunde pe care ei o urăsc. Omul nu are nevoie să fie partizanul liberalismului şi realismului împotriva căruia vitalismul a vrut să vadă că acesta a “reacționat peste măsură“, că antidotul său pentru o boală de netăgăduit este în sine o penetrare mai puternică a aceluiaşi germen nihilist care a cauzat boala. Dincolo de vitalism poate doar încă o etapă, definitivă, prin care poate trece nihilismul: *nihilismul distrugerii.*

4. Nihilismul distrugerii

In cele din urmă noi găsim aici un nihilism aproape "pur", o furie împotriva creației şi împotriva civilizației care nu se va linişti până ce nu le va reduce la absolut nimic. Dacă nici o altă formă a nihilismului nu există, în schimb nihilismul distrugerii este unic epocii moderne. Fusese distrugere pe scară largă înainte, şi fuseseră oameni care se mândriseră cu distrugerea. Dar niciodată până în vremea noastră nu a existat o doctrină şi un plan al distrugerii; niciodată înainte mintea omului nu s-a deformat atât pentru a găsi o apologie pentru această lucrare foarte clară a lui Satan, şi pentru a porni un program pentru îndeplinirea ei.

Chiar printre nihiliştii cei mai reținuți, ca să fie siguri, au fost aluzii puternice pentru distrugerea Evangheliei. Realistul Bazarov a fost în stare să afirme că "nu există nici o singură instituție a societății noastre care să nu trebuiască să fie distrusă"[17]. Nietzsche a spus că "cine doreşte să fie creativ trebuie mai întâi să distrugă şi să sfărâme valorile acceptate". Manifestul futuriştilor - care au fost poate la fel de aproape de nihilismul pur ca şi de vitalism -, au slăvit războiul şi "arma distrugătoare a anarhismului". Distrugerea *vechii ordini* şi abolirea adevărului absolut au fost scopurile admise ale majorității realiştilor şi vitaliştilor.

Totuşi, ceea ce la alții a fost un prolog, la nihiliştii puri devine un scop în sine. Nietzsche a proclamat principiul de bază al întregului nihilism, şi apologia expresă a nihilismului distrugerii, în expresia, "nu există nici un adevăr, totul este permis"[18]; dar consecințele extreme ale acestei axiome fuseseră deja valorificate înaintea lui. Max Stirner (pe care îl vom întâlni din nou în capitolul următor)[19] a declarat război tuturor standardelor şi principiilor, declarându-se împotriva lumii şi râzând triumfător peste "mormântul omenirii" - totul, doar, în teorie. Serghei Neciaev a pus teoria în practică atât de perfect că astăzi el pare o creație mistică, dacă nu cumva un demon din adâncurile iadului însuşi, ducând o viață de cruzime şi amoralitate față de principii, sub pretextul avantajului total în numele Revoluției. El l-a inspirat pe Dostoievski în realizarea personajului Piotr Verkhovensky din *Posedații*, un roman foarte strălucitor cu privire la carecterizarea pe care o face mentalității nihiliste extreme (cartea este plină, de

17 Ivan S. Turgenev, Father and Sons (Părinți şi fii).

18 Citat în Karl Jaspers, Nietzsche and Christianity, Henry Regnery Company, 1961, (Gateway Edition), pag. 83.

19 Capitolul următor urma să fie despre Anarhism (vezi rezumatul).

fapt, de reprezentanţi ai acestei mentalităţi) ca să fie absolut incredibilă oricui care ca şi Dostoievski, nu a cunoscut fascinaţia şi ispita nihilismului.

Mihail Bakunin, care a fost sub influenţa lui Neciaev un timp, doar pentru a descoperi că practica consecventă a nihilismului a fost un lucru destul de diferit de prezentarea lui teoretică, scrisă sub această influenţă a "Catehismului revoluţionar" care oferea o apologie rece pentru neciaevism în timp ce afirma că "sarcina noastră este groaznică, totală, inexorabilă şi distrugere universală". Sentimentul este prea tipic lui Bakunin ca să poată fi explicat prin fascinaţia sa momentană. Inainte de a se naşte Neciaev, el a terminat cartea sa *Reacţie în Germania*, cu vestita sa chemare: "Să ne punem toată încrederea noastră în spiritul veşnic care distruge şi anihilează numai pentru că el este necercetabil şi sursă creatoare veşnică a întregii vieţi. Pasiunea pentru distrugere este şi ea o pasiune creatoare!" Aici vitalismul se îmbină cu voinţa de a distruge: dar distrugerea triumfă în final. Fiind întrebat ce ar face dacă noua ordine a visurilor lui ar deveni realitate, el a răspuns cinstit: "Atunci eu ar trebui să dau jos îarăşi tot ceea ce făcusem".[20]

Era în spiritul lui Neciaev şi al "Catehismului revoluţionar" că asasinii nihilişti (ei erau numiţi la timpul acela "anarhişti", dar noi am adoptat înţelesul mai precis al acestui cuvânt din această carte), cu "propaganda faptelor" lor, au terorizat clasele conducătoare - şi nu numai -, din Europa şi în special din Rusia de-a lungul ultimului sfert al veacului al XIX-lea. In acelaşi spirit, Lenin (care l-a admirat mult pe Neciaev) şi-a asumat putere cruntă şi a început primul experiment de succes din Europa printr-o politică total lipsită de principii. Pasiunea pentru violenţă s-a despărţit de revoluţia pe care a explicat-o în mod ştiinţific şi a ajutat Europa ca să intre în primul dintre războaiele nihiliste din 1914, şi în acelaşi timp, într-un alt domeniu anunţat în arta dadaistă, "să fie înlăturat totul", "să nu mai fie nimic din ceva, nimic, nimic, nimic." Totuşi, Hitler a trebuit să dezvăluie cu claritate absolută natura şi scopurile unei pure "revoluţii a nihilismului", o revoluţie săvârşită în alternativale nihiliste în mod egal, ale lui *Weltmacht oder Niedergang*: cucerirea lumii sau ruină totală. O revoluţie a cărui lider era în stare să exulte (chiar înainte de a veni el la putere), chiar aşa cum exalta Stirner, că "noi putem fi distruşi, dar dacă suntem, noi vom târâ lumea cu noi - o lume în flăcări."[21]

Desigur, asemenea fenomene sunt extreme, şi ele trebuie privite în perspectivă proprie. Doar puţini au fost în stare de un aşa nihilism pur, şi se poate argumenta cu uşurinţă că ei nu aparţin curentului principal al istoriei moderne, ci unui curent lateral. Au fost condamnaţi şi de nihiliştii mai puţin

[20] Citat în E.H. Carr, Michaek Bakunin, pag. 440.

[21] Citat în Rauschning, op.cit., pag. 5.

extremişti. Totuşi, exemplul lor a fost cel mai instructiv, şi ar fi o greşeală să îndepărtăm acest exemplu ca fiind o simplă exagerare sau o parodie. Vom vedea că distrugerea este un element indispensabil din programul nihilismului şi, mai mult, că el este expresia neechivocă a slavei adusă inexistenței care se află în centrul "teologiei" nihiliste. Nihilismul distrugerii nu este o exagerare, el este mai degrabă o împlinire a scopului celui mai profund al nihilismului. In el nihilismul şi-a asumat forma sa cea mai groaznică, dar şi cea mai adevărată; în el față inexistenței îşi îlătură măştile şi se dezvăluie în toată goliciunea sa.

Părintele Ioan Kronstadt, acel om sfânt al lui Dumnezeu, a îndrăgit sufletul omului prin prisma unui ochi îmbolnăvit de păcat şi astfel incapabil să vadă soarele spiritual.[22] Acelaşi aspect poate servi pentru a trasa progresul bolii nihilismului, care nu mai este altceva decât o mască a păcatului întocmită cu grijă. Ochiul spiritual din natura umană căzută nu este sănătos, după cum ştie fiecare creştin ortodox; în această viață noi vedem numai împăienjenit şi avem nevoie de credință şi harul lui Dumnezeu pentru a efectua o vindecare care ne va întări în viața viitoare să vedem din nou cu claritate. Prima etapă a nihilismului, care este liberalismul, s-a născut din cauza considerării ochiului nostru bolnav drept unul sănătos, al confundării viziunii deformate cu adevărata privelişte a lumii, şi astfel deformarea viziunii despre Biserică, ale cărei slujbe nu sunt necesare unui om "sănătos". In cea de a doua etapă, realismul, boala nemaifiind îngrijită de doctorul necesar, începe să progreseze. Vederea este îngustată; obiectele depărtate, deja destul de obscure în starea "naturală" a vederii deformate, devin invizibile. Doar obiectele cele mai apropiate se văd cu claritate, şi pacientul devine convins că altele nu mai există. In cea de a treia etapă? Infecția vitalismul duce la inflamare; chiar cele mai apropiate obiecte devin obscure şi deformate şi apar halucinații. In cea de a patra etapă, nihilismul distrugerii, urmează orbirea şi boala se răspândeşte în restul corpului, având ca efect agonia, convulsiile şi moartea.

---

22 My Life in Christ, New York, Holy Trinity Monastery, 1957, vol.I, pag. 178.

III. Teologia şi spiritul nihilismului

1. Revolta: Războiul împotriva lui Dumnezeu

Astfel, interesul nostru s-a concentrat mult asupra definiţiei şi descrierii; dacă a avut succes, aceasta s-a identificat cu mentalitatea nihilistă şi a furnizat o idee despre originile şi întinderea ei. Totuşi, toate acestea au reprezentat doar fundamentul necesar pentru sarcina la care trebuie să ne întoarcem acum: o explorare a sensului mai profund al nihilismului.

Examinarea pe care am făcut-o anterior a fost istorică, psihologică, filosofică; dar revoluţia, după cum am văzut în ultimul capitol[23], are o bază teologică şi spirituală, chiar dacă “teologia“ ei este inversă şi “spiritualitatea“ ei este satanică. Creştinul ortodox găseşte în revoluţie un vrăjmăş formidabil, şi unul cu care trebuie să lupte, cinstit şi total, cu cele mai bune arme care se află la dispoziţia sa. Acum este momentul să atace doctrina nihilistă la rădăcină; să se intereseze de sursele lui teologice, de rădăcinile lui spirituale, de programul lui fundamental, şi de rolul lui în teologia creştină a istoriei.

Desigur, doctrina nihilistă nu este explicită la majoritatea nihiliştilor. Analiza noastră în această chestiune a trebuit să deducă implicaţii care nu au fost întotdeauna clare, şi adesea nu au fost urmărite de nihiliştii înşişi, astfel încât, încercarea noastră de a scoate o doctrină coerentă din literatura şi fenomenele nihilismului pare multora că ne va conduce la concluzii mult mai subtile. Totuşi, noi suntem ajutaţi mult în această sarcină de nihilişti sistematici ca Nietzsche, care exprimă fără echivoc ceea ce alţii doar sugerează sau încearcă să ascundă. De asemenea, suntem ajutaţi de observatorii fini ai mentalităţii nihiliste ca Dostoievski, ale căror priviri pătrunzătoare lovesc însăşi inima nihilismului şi îl demască.

“Revelaţia“ nihilistă nu a fost exprimată mai clar la nimeni decât la Nietzsche. Noi am văzut deja această “revelaţie“ în forma sa filosofică, în expresia “nu există nici un adevăr“. Alternativa sa, expresia teologica mai explicită la Nietzsche este tema constantă, în mod semnificativ, a “profetului“ inspirat, Zarathustra; şi în cea mai timpurie apariţie din scrierile lui Nietzsche se află rostirea “extaziată“ a unui nebun: “Dumnezeu este mort“[24]. Cuvintele exprimă un adevăr sigur: ca să fim siguri, nu un adevăr al naturii lucrurilor, ci

---

23 Capitolul anterior trebuia să fie despre sosirea Noii Ordini Mondiale (vezi rezumatul).

24 The Joyful Wisdom, # 125, (Inţelepciunea veselă).

un adevăr cu privire la starea omului modern; acestea sunt o încercare imaginară de a descrie un fapt pe care nici un creştin, cu siguranţă, nu-l va nega.

Dumnezeu este mort în inima omului modern: aceasta înseamnă "moartea lui Dumnezeu". Şi faptul este la fel de adevărat despre atei şi satanişti care se bucură de acest fapt, aşa cum se întâmplă cu mulţimile de oameni nesofisticaţi, în care sensul realităţii spirituale a dispărut pur şi simplu. Omul şi-a pierdut credinţa în Dumnezeu şi în sfântul Adevăr care îl susţineau odată. Apostazia determinată de deşertăciunea lumească care a caracterizat epoca modernă de la început, devine la Nietzsche, conştientă de sine şi găseşte cuvintele pentru a se exprima. "Dumnezeu este mort"; cu alte cuvinte: "noi ne-am pierdut credinţa noastră în Dumnezeu". "Nu există nici un adevăr"; cu alte cuvinte: "noi am devenit şovăielnici faţă de tot ceea ce este sfânt şi absolut".

Totuşi, mai profundă decât faptul subiectiv exprimat de "revelaţia" nihilistă este o hotărâre şi un plan care merge cu mult dincolo de simpla acceptare a "faptului". Zarathustra este un "profet"; cuvintele lui sunt intenţionate cu claritate ca o contra-revoluţie direcţionată împotriva revelaţiei creştine. Intr-adevăr, pentru cei care acceptă noua "revelaţie" - cu alte cuvinte, pentru cei care simt că aceasta este autoconfesiunea lor, sau pentru cei care trăiesc ca şi cum ar fi aşa - se deschide un nou univers spiritual, în care Dumnezeu nu mai există, în care mai semnificativ, oamenii nu doresc ca Dumnezeu să existe. "Nebunul" lui Nietzsche ştie că oamenii "ucigându-L" pe Dumnezeu şi-au ucis propria lor credinţă.

Atunci, în mod hotărât este greşit să priveşti nihilismul modern ca "agnostic", indiferent sub ce formă poate să apară. "Moartea lui Dumnezeu" nu i s-a întâmplat pur şi simplu ca un fel de catastrofă cosmică, mai degrabă el a *dorit-o* în mod activ - pentru siguranţă, nu în mod direct, ci la fel de eficient, preferând altceva în locul Dumnezeului adevărat. Trebuie să menţionăm că nihilismul nici nu este într-adevăr ateu. Desigur, se poate pune la îndoială, dacă există un asemenea lucru cum este "ateismul", pentru că nimeni nu neagă adevăratul Dumnezeu decât dacă se decide slujirii unui dumnezeu fals; Ateismul care este posibil filosofului (deşi este, desigur, o filosofie greşită) nu este posibil tuturor oamenilor. Anarhistul Poudhon (a cărui doctrină o vom examina mai îndeaproape în capitolul următor) a văzut aceasta suficient de clar, şi s-a declarat, nu ateu (atheist), ci ateu (antitheist).[25] "Revoluţia nu este ateistă, în sensul strict al cuvântului... ea nu neagă absolutul, ea îl elimină..."[26]. "Prima datorie a omului, atunci când el devine inteligent şi liber, este de a stârni continuu ideea de Dumnezeu în mintea şi conştiinţa sa. Pentru că Dumnezeu, dacă el există, este în esenţă ostil naturii noastre... Fiecare pas pe care îl facem

[25] Vezi, de exemplu, Justice (Justiţia), cf. de Lubac, Proudhon, pag. 271).

[26] Justice, III, 179. Citat de Lubac, idem, pag. 270.

înainte reprezintă o victorie în care noi zdrobim divinitatea.“[27] Umanitatea trebuie determinată să vadă că “Dumnezeu, dacă există vreun dumnezeu, este duşmanul ei.“[28] Ca efect, Albert Camus propovăduieşte aceeaşi doctrină atunci când ridică “răsvrătirea“ (şi nu “necredința“) la rangul de primul principiu. Bakunin, de asemenea, nu a fost dispus să “respingă“ existenţa lui Dumnezeu; ei credea că “dacă Dumnezeu ar exista într-adevăr, ar fi necesar să fie înlăturat“.[29] Mai eficient, “ateismul“ bolşevic al secolului nostru a fost destul de clar un război de moarte împotriva lui Dumnezeu şi a tuturor lucrărilor Lui.

Nihilismul revoluționar se ridică împotriva lui Dumnezeu în mod irevocabil şi categoric. Dar nihilismul filosofic şi existenţialist - o chestiune care nu este întotdeauna clară - este în mod egal ateist (antitheistic) atunci când consideră că viața modernă trebuie să continuie de acum încolo fără Dumnezeu. Mulțimea duşmanilor împotriva lui Dumnezeu este recrutată, în aceeaşi mare măsură, dintre cei mulți care acceptă cu pasivitate poziția lor de avangardă, ca şi dintre puținii entuziaşti activi care se află în locurile de frunte. Totuşi, mai important pentru un observator este faptul că rândurile ateismului se maresc nu numai cu “atei“ activi şi pasivi, dar şi cu mulți care se cred “religioşi“ şi aduc slavă vreunui “dumnezeu“. Robespierre a stabilit un cult al “Ființei Supreme“, Hitler a recunoscut existența unei “forțe supreme“, un “dumnezeu în interiorul oamenilor“, şi toate formele vitalismului nihilist au un “dumnezeu“ asemănător cu cel al lui Hitler. Războiul împotriva lui Dumnezeu este capabil de o varietate de stratageme, printre care folosirea numelui lui Dumnezeu, şi chiar al lui Hristos. Dar dacă este în mod clar “ateist“, sau “gnostic“, sau ia forma slavei vreunui “nou dumnezeu“, nihilismul are ca fundament al său declararea războiului împotriva adevăratului Dumnezeu.

Ateismul formal este filosofia nebunului (dacă putem parafraza astfel psalmistul);[30] dar ateismul (antitheismul) este o maladie mai profundă. Literatura ateismului (antitheismului) este la fel de plină de inconsistențe şi contradicții cum este literatura ateistă (atheismul) formală. Dar acolo unde ultima greşeşte este puerilitatea (şi omul care este cel mai sofisticat într-o anumită disciplină poate să fie cu uşurință copil în teologie şi viața spirituală) şi prin intensitate sinceră față de realitățile spirituale, cea dintâi îşi datorează deformările faptelor unei pasiuni foarte ascunse care, prin recunoaşterea acestor realități, doreşte să le distrugă. Argumentele mărunte ale lui Bertrand Russell - deşi chiar ateismul (atheismul) său este, desigur, în cele din urmă un fel de antiteism (antitheism) - sunt explicate şi respinse cu uşurință, şi ele nu

27 System of Economical Contradictions: or The Philosophy of Misery, Boston, 1888, vol.I, pag. 448.

28 Ibidem, pag. 468.

29 God and the State, London, 1910, pag. 16.

30 Psalm 52,1: "Zis-a cel nebun în inima sa: Nu este Dumnezeu!"

reprezintă nici un pericol pentru o credință solidă. Dar atacul profund şi ferm al lui Proudhon este o chestiune diferită, pentru că el nu s-a născut din sofistică lipsită de vlagă ci din mare înfocare.

Aici noi trebuie ă înfruntăm cinstit un fapt la care am făcut referire anterior, dar pe care nu l-a examinat încă pe deplin: nihilismul este animat de o credință la fel de puternică, în felul său propriu, şi de spirituală în prufunzimea ei, ca şi credința creştină pe care acesta încearcă să o distrugă şi să o înlocuiască; succesul său şi exagerările sale nu sunt explicabile în nici un alt fel.

Noi am văzut că şi credința creştină este contextul spiritual în care întrebările despre Dumnezeu, Adevăr şi Autoritate se încarcă semantic şi inspiră consimțământul. In mod similar, credința nihilistă este un context, un spirit distinctiv care stă la bază şi conferă sens şi putere doctrinei nihiliste. Succesul nihilismului în timpul nostru este dependent şi poate fi măsurat de răspândirea acestui spirit; argumentele sale nu par convingătoare după măsura în care sunt adevărate, ci în măsura în care acest spirit a pregătit oamenii să le accepte.

Atunci care natura credinței nihiliste? Este absolut opusul credinței creştine şi, de aceea, nu este numită "credință" în mod just. Acolo unde credința creştină este veselă, sigură, calmă, iubitoare, smerită, răbdătoare, supunându-se în toate voinței lui Dumnezeu, dublura sa nihilistă este plină de îndoială, suspiciune, dezgust, invidie, gelozie, mândrie, nerăbdare, răzvrătire, blasfemie - una sau mai multe dintre aceste calități predomină în orice personalitate dată. Este o atitudine de insatisfacție de sine, de lume, de societate, de Dumnezeu; aceasta ştie doar un singur lucru: că nu va accepta lucrurile aşa cum sunt, ci trebuie să-şi consacre energiile, fie pentru a le schimba, fie pentru a fugi de ele. Bakunin a descris bine aceasta ca fiind "sentimentul răzvrătirii, această mândrie satanică, care dispreţuieşte orice dependență față de superior, fie că este de origine sfântă sau umană."[31]

Răzvrătirea nihilistă, ca şi credința creştină, este o atitudine spirituală extremă şi ireductibilă, avându-şi sursa şi puterea în ea însăşi - şi, desigur, în autorul supranatural al răzvrătirii. Vom fi nepregătiți să înțelegem natura sau succesul nihilismului, sau existența reprezentanților sistematici ai acestuia, ca Lenin şi Hitler, dacă noi îi căutăm izvorul oriunde în afară de voința satanică esențială, direcționată către negare şi răzvrătire. Desigur, majoritatea nihiliştilor înțeleg această voință ca ceva pozitiv, ca sursă a "independenței" şi "libertății"; dar însuşi limbajul prin care oameni ca Bakunin consideră necesar să se exprime, trădează importul mai profund al cuvintelor lor, la oamenii pregătiți să le ia în serios.

Atunci, faptul că nihilismul respinge credința creştină şi instituțiile sale reprezintă rezultatul nu atât de mult al pierderii credinței în ele şi în originea lor

---

31 Maximoff, op. cit., pag. 380.

sfântă (deşi, nici un nihilism nu este pur, acest scepticism este şi el prezent), ci al răzvrătirii împotriva autorității pe care le reprezintă şi respectarea rânduielilor lor. Literatura umanismului, socialismului şi anarhismului secolului al XX-lea are ca temă constantă *non serviam*: Dumnezeu Tatăl, împreună cu locaşurile şi toți slujitorii bisericii Sale, trebuie să fie înlăturat şi zdrobit, şi omul triumfător trebuie să-şi înalțe tronul pentru a conduce în toate drepturile sale. Această literatură mediocră din punct de vedere intelectual, îşi datorează puterea şi influența sa continuă indignării sale "corecte" împotriva "nedreptăților" şi "tiraniei" Tatălui şi reprezentanților Săi pământeşti; față de pasiunea ei, cu alte cuvinte, şi nu față de adevăr.

Această răzvrătire, această ardoare mesianică care animă pe cei mai mari revoluționari, fiind o credință inversă, este mai puțin interesată în prăbuşirea fundamentului filosofic şi teologic al Vechii Ordini (care sarcină poate fi lăsată sufletelor mai puțin râvnitoare) decât în distrugerea credinței rivale căreia i-a dat naştere. Doctrinele şi instituțiile pot fi "reinterpretate", golite de conținutul lor creştin şi hrănite cu un conținut nou, nihilist. Dar credința creştină, sufletul acestor doctrine şi locaşuri, pot sesiza pericolul; de aceea trebuie distrusă complet înainte de a declanşa apărarea. Aceasta este o necesitate practică a nihilismului dacă aceasta vrea să triumfe; mai mult, este o necesitate psihologică şi chiar una spirituală, pentru că răzvrătirea nihilistă percepe vag faptul că Adevărul se află în credința creştină, şi conştiința sa neliniştită şi incertitudinea sa nu se vor linişti până când îndepărtarea totală a credinței îşi va fi justificat poziția sa şi îşi va fi "dovedit" adevărul său. La o scară redusă, aceasta este psihologia apostatului creştin; la scară mai mare, aceasta este psihologia bolşevismului.

Campania bolşevică de dezrădăcinare a credinței creştine, chiar şi atunci când ea a încetat în mod clar să mai fie un pericol pentru stabilitatea statului ateist, nu are nici o explicație rațională; aceasta este, mai degrabă, parte a unui război nemilos, până la moarte, dus împotriva singurei forțe capabile să se ridice împotriva bolşevismului şi să-l "respingă". Nihilismul a eşuat atât timp cât adevărata credință creştină rămâne măcar în persoana unui singur credincios; pentru că acea persoană va fi un exemplu viu al Adevărului care va dovedi zadarnice toate realizările impresionante ale lumii, de care este în stare nihilismul, şi va respinge în persoana lui toate argumentele împotriva lui Dumnezeu şi a împărăției cerurilor. Mintea omelui este suplă, şi ea poate fi determinată să creadă orice, spre care înclină voința sa. Intr-o atmosferă străbătută de înflăcărarea nihilistă, aşa cum există încă în Uniunea Sovietică,[32] cel mai puternic argument nu poate face nimic pentru a insufla încrederea în Dumnezeu, în nemurire, în credință. Dar un om de credință, chiar şi în această

32 Cartea de față a fost scrisă înainte de 1989 (n.b.)

atmosferă, se poate adresa inimii omului, şi poate să arate prin exemplul său propriu, că ceea ce este imposibil lumii, este posibil lui Dumnezeu şi credinței.

Răzvrătirea nihilistă este un război împotriva lui Dumnezeu şi împotriva Adevărului; dar puțini nihilişti sunt pe deplin conştienți de aceasta. Nihilismul teologic şi filosofic clar este susținut de puține suflete rare; pentru majoritatea, răzvrătirea nihilistă ia forma mai bruscă a unui război împotriva autorității. Mulți oameni a căror atitudine față de Dumnezeu şi Adevăr poate să pară neclară îşi dezvăluie nihilismul lor cel mai clar în atitudinea lor față de "principiul blestemat şi fatal al autorității"[33] - după spusele lui Bakunin.

Revoluția nihilistă declară astfel imediat anihilarea autorității. Unii apologeți au plăcerea de a menționa "corupțiile", "abuzurile" şi "nedreptățile" din Vechea Ordine ca justificare pentru răzvrătirea împotriva ei; Dar asemenea lucruri - a căror existență nimeni nu o poate nega - au fost adesea pretextul, dar niciodată cauza, izbucnirilor nihiliste. Nihilistul atacă autoritatea insăşi. In ordinea politică şi socială, nihilismul se manifestă ca o revoluție care intenționează, nu o simplă schimbare a guvernării sau o reformă mai mult sau mai puțin răspândită, a ordinii existente, ci stabilirea unei concepții complet noi a sfârşitului şi mijloacelor de guvernare. In rânduiala religioasă, nihilistul nu caută o simplă reformă a Bisericii şi nici macar o bază a unei noi "biserici" sau "religii", ci o modernizare completă a ideii religioase şi a experienței spirituale. In artă şi literatură, nihilistul nu se interesează de modificarea vechilor canoane estetice cu privire la subiect sau stil, nici de dezvoltarea de noi genuri sau tradiții, ci de o întreagă abordare nouă a problemei "creației" artistice şi o nouă definire a "artei".

Nihilismul atacă chiar primele principii ale acestor discipline şi nu simple aplicații vagi sau greşite ale lor. Dezordinea atât de aparentă din politica, religia, arta şi alte domenii contemporane, reprezintă rezultatul anihilării deliberate şi sistematice ale fundamentelor autorității din ele. Politica şi morala neprincipială, expresia artistică nedisciplinată, "experiența religioasă" confuză - toate reprezintă consecința directă a aplicării atitudinii de răzvrătire la ştiințele şi disciplinele care aveau stabilitate odată.

Răzvrătirea nihilistă a pătruns atât de profund în esența epocii noastre că rezistența împotriva ei este slabă şi ineficientă; filosofia populară şi cea mai mare parte a "gândirii serioase" îşi consacră toate energiile pentru a se apăra de aceasta. De fapt, Camus vede în răzvrătire singurul adevăr evident prin sine însuşi, lăsat oamenilor de astăzi, singura credință care rămâne oamenilor care nu mai pot crede în Dumnezeu. Filosofia lui de răzvrătire este o articulare dibace a "spiritului epocii", dar nici măcar nu poate fi luată în serios mai mult decât altceva. Gânditori Renaşterii şi Iluminismului erau nerăbdători aşa cum este

33 Maximoff, op. cit., pag. 253.

Camus astăzi să se disperseze de teologie, să-şi fundamenteze întreaga lor cunoaştere pe "natură". Dar dacă "răzvrătirea" este tot ceea ce "omul natural" poate să cunoască astăzi, de ce "omul natural" al Renaşterii şi Iluminismului părea să cunoască cu mult mai mult, şi credea despre sine că este o ființă cu mult mai nobilă? "Lor li se transmitea foarte mult" - este răspunsul obişnuit - "şi trăiau pe baza capitalului creştin fără să ştie aceasta; astăzi noi ne aflăm în situație falimentară, şi ştim aceasta". Intr-un cuvânt, omul contemporan este "deziluzionat". Dar, strict vorbind, cineva poate fi "deziluzionat" de o iluzie: dacă oamenii şi-au pierdut calea, nu de la iluzie, ci de la adevăr - şi aceasta este într-adevăr situația - atunci este necesară cugetarea mai profundă pentru a explica "starea" lor prezentă. Dacă Camus poate accepta "rebelul" ca "omul natural", dacă el poate considera totul ca fiind "absurd" cu excepția "răzvrătirii", înseamnă doar un singur lucru: că el a fost bine instruit în şcoala nihilismului, el a învățat să accepte lupta împotriva lui Dumnezeu ca starea "naturală" a omului.

Nihilismul a redus oamenii la o asemenea stare. Inainte de epoca modernă viața omului a fost în mare măsură condiționată de virtuțile ascultării, supunerii şi respectului față de Dumnezeu, față de Biserică şi față de autoritățile pământeşti legale. Pentru omul modern pe care nihilismul l-a "luminat", această Veche Ordine nu este decât o memorie groaznică a unui trecut întunecat de care omul a fost "eliberat"; istoria modernă a fost cronica căderii întregii autorități. Vechea Ordine a fost înlăturată, şi dacă se menține o stabilitate precară în ceea ce este neîndoielnic într-o etapă de "tranziție", se pregăteşte în mod clar o "nouă ordine"; etapa "răzvrătitului" este la îndemână.

Regimurile nihiliste ale acestei etape a acestui secol au avut o experiență anticipată, şi răzvrătirea larg răspândită a epocii prezente este o prevestire mai îndepărtată. Acolo unde nu există nici un adevăr răzvrătirea va conduce. Dar "voința", a zis Dostoievski, cu obişnuita pătrundere în mentalitatea nihilistă, "se află cel mai aproape de nimic; cei mai domestici sunt cei mai aproape de cei mai nihilişti".[34] Cel care a abandonat adevărul şi întreaga autoritate întemeiată pe acel adevăr are numai voință oarbă între el însuşi şi infern. Şi această voință, indiferent de realizările spectaculoase din momentele scurte ale puterii (cele ale lui Hitler şi ale bolşevismului au fost pe departe cele mai spectaculoase), este direcționată irezistibil către acel infern ca de un magnet imens care a căutat abisul răspunzător în interiorul său. In acest abis, această nimicnicie a omului care trăieşte fără adevăr, noi patrundem chiar în inima nihilismului.

---

34 Citat de Robert Payne în Zero, New York, The John Day Company, 1950, pag. 53.

2. Mărirea inexistenței

“Inexistența!, în sensul în care o înțelege nihilismul modern, este un concept unic față de tradiția creştină. “Ne-existența“ diferitelor tradiții orientale reprezintă o concepție complet diferită, pozitivă; noțiunea lor neclară despre “haosul“ primordial există cu cât ei se afropie cel mai mult de ideea de *nihil*. Dumnezeu a vorbit celorlalte popoare doar în parte şi indirect. El a dezvăluit numai poporului său ales întregul adevăr cu privire la începutul şi sfârşitul lucrurilor.

Intr-adevăr, pentru alte popoare şi pentru rațiunea neajutorată, *creatio ex nihilo* reprezintă una din învățăturile creştine care este cea mai dificilă de înțeles[35]. Dumnezeu a creat lumea nu din El[36], nu dintr-o materie preexistentă sau haos primordial, ci din nimic. In nici o altă doctrină nu este afirmată atât de limpede omnipotența lui Dumnezeu. Minunea neîntunecată a creației lui Dumnezeu îşi are în mod precis baza în acest fapt, că a fost adusă la existență din absolută ne-existență.

Se poate pune întrebarea că ce legătură are nihilismul cu o asemenea doctrină? Are legătura negării. Nietzsche face afirmația pe care am citat-o într-un context diferit, când am vorbit despre ce înseamnă nihilismul. Că valorile cele mai înalte îşi pierd valoarea. Nu există nici un scop. nu există nici un răspuns la întrebarea: de ce?[37] Intr-un cuvânt, nihilismul îşi datoreşte întreaga sa existență negării adevărului creştin. Nihilismul consideră lumea “absurdă“, nu ca rezultat al “cercetării“ imparțiale asupra problemei, ci prin incapacitatea sau reaua voință de a crede în înțelesul creştin. Numai oamenii care odată credeau că ei cunosc răspunsul la întrebarea “de ce?“ au putut fi atât de deziluzionați să “descopere“ că în cele din urmă nu există nici un răspuns.

Totuşi, dacă creştinismul are fi pur şi simplu o religie sau o filosofie printre multe altele, negarea lui nu are fi o problemă de o însemnătate atât de mare. Joseph de Maistre - care nu a fost atât de pătrunzător în critica revoluției franceze, chiar dacă în ideile sale mai pozitive nu trebuie avut încredere - a văzut cu precizie momentul, şi într-un timp când efectele nihilismului erau cu mult mai puțin clare decât sunt astăzi.

---

35 Această învățătură cu atât este mai greu de înțeles cu cât omul are o concepție mai materialistă despre lume. Există, totuşi, oameni de ştiință care şi-au dat seama de erorile concepțiilor materialeste despre lume; dar şi aceştia se împart în două grupe: creştini şi necreştini. Totul se reduce la interpretarea datelor obținute în urma cercetărilor.

36 Aşa cum cred panteiştii, fie ei antici sau moderni.

37 The Will to Power, pag. 8.

Au existat întotdeauna nişte forme de religie în lume şi oameni periculoşi care li s-au opus. Impietatea a fost şi ea întotdeuna o crimă... *Dar numai în sânul adevăratei religii poate exista impietate reală...* Impietatea niciodată nu a produs în timpurile trecute relele pe care le-a provocat în zilele noastre, pentru că vina ei este întotdeauna direct proporţională cu educarea care o înconjoară... Deşi au existat întotdeauna oameni nelegiuiţi, aceasta nu s-a întâmplat niciodată înainte de secolul al XVIII-lea, şi în inima creştinătăţii, *o insurecţie împotriva lui Dumnezeu.*[38]

Nici o altă religie nu s-a afirmat atât de mult şi atât de puternic aşa cum s-a afirmat creştinismul, pentru că glasul lui este glasul lui Dumnezeu, şi Adevărul lui este absolut; şi nici o altă religie nu a avut un duşman atât de radical şi intransigent ca nihilismul, pentru că nimeni nu se poate opune creştinismului fără să intre în bătălie cu Dumnezeu Insuşi.

Lupta cu Insuşi Dumnezeu Care l-a creat pe om din nimic necesită, desigur, o anumită orbire, ca şi iluzia puterii; dar nici un nihilist nu este atât de orb ca să nu perceapă, totuşi destul de slab, consecinţele finale ale acţiunii sale. “Neliniştea“ înspăimântătoare caracteristică atâtor oameni de astăzi dovedeşte participarea lor pasivă la programul ateismului (antitheism); cu atât mai clar se vorbeşte de un “abis“ care pare să se fi deschis în inima omului. Această “nelinişte“ şi acest “abis“ sunt în mod precis inexistenţa din care Dumnezeu a adus pe fiecare om la viaţă, şi invers, acolo unde se pare că omul cade atunci când îl neagă pe Dumnezeu, şi în consecinţă, neagă propria sa creaţie şi propria sa existenţă.

Aşa cum ar fi ea, această frică a “căderii din existenţă“ este modul cel mai pătrunzător al nihilismului de astăzi. Aceasta este tema constantă a artelor, şi nota dominantă a filosofiei “asurde“. Dar există un nihilism mai conştient, nihilismul ateistului (antiteistul) explicit, care a fost mai direct responsabil pentru calamităţile acestui secol. Pentru omul îndurerat din cauza unui asemenea nihilism, sensul căderii în abis, departe de a sfârşi în nelinişte şi disperare pasivă, este transformată într-o furie a energiei satanice care îl îndeamnă să şteargă întreaga creaţie şi să o aducă , dacă poate, târând-o în neant cu el. Totuşi, în final, un Proudhon, un Bakunin, un Lenin, un Hitler, oricât de mare ar fi influenţa şi succesul lor temporar, trebuie să eşueze; ei trebuie chiar să mărturisească, împotriva voinţei lor, pentru adevărul pe care îl vor distruge. Pentru că strădania lor de a anihila creaţia - şi astfel să anuleze actul creaţiei lui Dumnezeu prin întoarcerea lumii chiar la inexistenţa din care a venit - este doar o parodie inversă a creaţiei lui Dumnezeu[39] şi ei, întocmai ca şi tatăl lor,

---

[38] On God and Society (Despre Dumnezeu şi societate), Eseu despre pincipiul generativ al Constituţiilor politice şi alte instituţii umane, Henry Regnery Company, (Gateway Edition, 1959, pag. 84-86.

[39] Cf. Joseph Pieper, The End of Time, pag. 58.

diavolul, nu sunt decât nişte maimuţe plăpânde ale lui Dumnezeu, care, în încercarea lor dovedesc existenţa lui Dumnezeu pe care ei Il neagă, şi prin eşecul lor mărturisesc puterea şi slava Lui.

Am afirmat suficient de des că nici un om nu trăieşte fără un dumnezeu. Cine atunci - sau care - este dumnezeul nihilistului? Acesta este *nihil*, inexistenţa însăşi - nu inexistenţa absenţei sau non-existenţei, ci cea a apostaziei şi negării. Este "cadavrul" "Dumnezeului mort" care îl apasă atât de tare pe nihilist. Dumnezeu atât de real şi atât de prezent până acum creştinilor nu poate fi înlăturat peste noapte. Un monarh atât de absolut nu poate avea un succesor imediat. Aşa este că, în momentul prezent al istoriei spirituale a omului - indiscutabil, un moment al crizei şi tranziţiei - un Dumnezeu mort, un mare gol se află în centrul credinţei omului. Nihilistul doreşte ca lumea, care medita odată la Dumnezeu, să mediteze acum la... *nimic*.

Poate fi aceasta un ordin întemeiat pe nimic? Desigur că nu poate. Este o auto-contradicţie, este sinucidere. Dar să nu ne aşteptăm la coerenţă din partea gânditorilor moderni; de fapt, aceasta este problema pe care gândirea modernă şi revoluţia sa au atins-o în timpul nostru. Dacă este o problemă care poate fi ţinută numai pentru un moment, dacă ea a fost atinsă numai pentru a fi rapid înlăturată, pentru toate acestea realitatea ei nu poate fi negată. Sunt multe semne, pe care le vom examina la locul potrivit, care arată că lumea a început să iasă din "epoca nihilismului de la sfârşitul ultimului mare război, şi merge către un fel de *"new age"*. Dar în orice caz această "nouă eră", dacă aceasta vine, nu va asista la înfrângerea nihilismului, ci la perfecţionarea lui. Revoluţia îşi dezvăluie adevărata sa faţă în nihilism. Fără pocăinţă - şi nu a fost nici una - ceea ce vine după, poate fi doar o mască care să ascundă aceeaşi faţă. Indiferent dacă este făţiş în ateismul explicit al bolşevismului, fascismului, nazismului, sau în mod pasiv în cultul indiferenţei şi disperării, "absurdismului" şi "existenţialismului", omul modern şi-a dezvăluit cu claritate hotărârea de a trăi de acum înainte fără Dumnezeu - cu alte cuvinte, într-un gol, în nimic. Inainte de secolul nostru, cei bine intenţionaţi mai puteau să se înşele că "liberalismul" şi "umanismul", "ştiinţa" şi "progresul", Revoluţia însăşi şi întregul drum al gândirii moderne reprezentau ceva "pozitiv" şi chiar, într-un sens destul de vag, îl aveau pe "Dumnezeu" de partea lor. Este acum destul de clar că revoluţia şi Dumnezeu nu pot avea nici o legătură. Intr-o filosofie modernă, consecventă, nu există nici un fel de loc pentru Dumnezeu. Orice deghizări şi-ar asuma, întreaga gândire umană trebuie să presupună aceasta, trebuie să fie construită pe vidul lăsat de "moartea lui Dumnezeu". De fapt, Revoluţia nu poate fi competă până ce ultimile vestigii ale credinţei în adevăratul Dumnezeu nu sunt dezrădăcinate din inimile oamenilor şi fiecare nu învaţă să trăiască în acest vid.

Din credință vine coerența. Lumea credinței, care era odată lumea normală, este o lume coerentă la modul suprem pentru că în ea totul este orientat către Dumnezeu de la început până la sfârşit, şi obține sensul ei propriu în acea orientare. In distrugerea acelei lumi, răzvrătirea nihilistă a însuflețit o nouă lume: lumea "absurdului". Acest cuvânt, care este foarte la modă în prezent pentru a descrie situația omului contemporan, are de fapt, dacă este înțeles întocmai, un sens profund. Pentru că dacă inexistența este centrul lumii, atunci lumea, atât în esența ei cât şi în fiecare detaliu, este incoerentă, nu reuşeşte să fie verosimilă, este absurdă. Nimeni nu a descris mai clar şi mai succint această lume decât Nietzsche, "profetul" ei, şi aceasta chiar în pasajul unde a afirmat primul ei principiu pentru prima dată, "moartea lui Dumnezeu".

Noi l-am ucis pe el (Dumnezeu), tu şi eu! Noi toți suntem ucigaşii lui! Dar cum am făcut-o? Cum am fost în stare să înghițim marea? Cine ne-a dat buretele cu care să ştergem orizontul întreg? Ce am făcut noi când s-a desprins acest pământ de soarele său? Incotro se îndreaptă el acum? Incotro ne îndreptăm noi? Departe de orice soare? Ne îndepărtăm noi neîncetat? Inapoi, în lateral, înainte, în toate direcțiile? Mai există un deasupra sau dedesubt? Nu ne îndepărtăm ca prin inexistența infinită? Spațiul gol nu se întinde peste noi? Nu devine el mai rece? Noaptea nu îşi adânceşte întunericul din ce în ce mai tare?[40]

Aşa este universul nihilist, în care nu există nici sus nici jos, nici bine nici rău, nici adevărat nici fals, pentru că nu mai există nici un punct de orientare. Acolo unde exista odată Dumnezeu, acum nu există nimic. Acolo unde exista odată autoritate, ordine, certitudine, credință, acum există anarhie, confuzie, acțiune arbitrară şi neprincipială, îndoială şi disperare. Acesta este universul descris atât de viu de catolicul elvețian Max Picard, ca lumea "care fuge de Dumnezeu" şi "alternativ", ca lumea "discontinuității" şi "incoerenței".[41]

Inexistența, incoerența, antiteismul, ura împotriva adevărului: ceea ce am discutat în aceste pagini este mai mult decât simplă filosofie, chiar mai mult decât o răzvrătire a omului împotriva lui Dumnezeu pe care el nu îl va mai servi. In spatele acestor fenomene se află o inteligență subtilă, pe un plan neclar atât filosofului cât şi revoluționarului o slujesc pur şi simplu, dar nu o comandă; avem de a face cu lucrarea lui Satan.

Intr-adevăr, mulți nihilişti, departe de a contesta acest fapt, se mândresc cu el. Bakunin s-a aflat de partea lui "Satan, veşnicul răzvrătit, primul liber cugetător şi emancipator al lumilor."[42] Nietzsche s-a proclamat "Antihrist". Poeți, decadenți, şi avangarda în general de la perioada romantică încoace, au

40 The Joyful Wisdom, # 125.

41 Vezi Max Picard, Flight from God, Henry Regnery Company, 1951; şi Hitler în Our Selves, Henry Regnery Company, 1947.

42 God and the State, pag. 2.

fost foarte fascinați de satanism, şi unii să îl transforme într-o religie. Proudhon l-a invocat pe Satan în foarte multe cuvinte:

"Oriunede ai fi, vino la mine, Lucifer, Satan! Diavolul care contrasta cu Dumnezeu şi Biserica în credința părinților mei. Voi acționa ca purtător de cuvânt al tău şi nu voi cere nimic de la tine."[43]

Ce trebuie să creadă creştinul ortodox despre aceste cuvinte? Apologeții şi discipolii gândirii nihiliste, atunci când consideră asemenea pasaje că merită să fie comentate întru totul, la fel cum merită şi metaforele îndrăznețe să exprime o "răzvrătire" poate copilărească, ei de obicei le desconsideră, ca fiind exagerări imaginative. Pentru siguranță, trebuie admis că există un mod de exprimare juvenil în majoritatea "satanismului" modern. Cei care îl invocă cu atâta uşurință pe Satan şi se proclamă Antihrist pot avea o conştiință foarte limitată a importului integral al cuvintelor lor, şi foarte puțini dezvăluie un adevăr mai profund. Revoluția nihilistă se ridică împotriva autorității şi ordinii, împotriva Adevărului, împotriva lui Dumnezeu. Şi pentru a face aceasta înseamnă, cu claritate, o înțelegere cu Satan. Nihilistul, întrucât nu crede nici în Dumnezeu, nici în Satan, poate considera simplă iscusință să apere vechiul duşman al lui Dumnezeu, în lupta sa împotriva lui Dumnezeu. Dar în timp ce el poate crede că nu face nimic altceva decât se joacă cu cuvintele, el spune de fapt adevărul.

De Maistre, şi mai târziu Donoso Cortes, scriind într-o zi când Biserica Romei era mai conştientă de sensul revoluției decât este acum, şi era încă în stare să se ridice puternic împotriva ei, a numit revoluția o manifestare satanică. Istoricii zâmbesc la asemenea lucruri. Poate că mai puțini zâmbesc astăzi când se aplică aceeaşi expresie - deşi chiar şi acum, rar cu deplină seriozitate - față de socialismul - național sau bolşevism. Şi unii pot chiar să suspecteze că există forțe şi cauze care au scăpat cumva atenției privirii lor istețe.

---

43 Idee generale de la revolution; Justice, III, pag. 433-434 (de Lubac, 173).

IV. Programul nihilist

Războiul împotriva lui Dumnezeu, consistă în proclamarea domniei inexistenței, care inseamnă triumful incoerenței şi absurdității, întregul plan hotărât de către Satan. Pe scurt, aceasta este teologia şi sensul nihilismului. Dar omul nu poate trăi cu asemenea negare vulgară; spre deosebire de Satan, nici măcar nu poate să dorească de dragul ei, ci numai din eroare, considerând-o pozitivă şi bună. Şi, de fapt, nici un nihilist - în afară de câteva momente de furie şi entuziasm, sau poate disperare - nu a văzut negarea sa ca altceva decât ca mijlocul către un scop mai înalt. Nihilismul promovează țelurile sale satanice prin intermediul unii program pozitiv. Cei mai violenți revoluționari - un Neciaev sau Bakunin, un Lenin sau Hitler, şi chiar liber profesioniştii dementi ai "propagandei faptelor" - au visat la *"noua ordine"* care va fi posibilă datorită distrugerilor lor violente a vechii ordinii (creştine n.b.). Dadaismul şi "antiliteratura" nu caută distrugerea totală a artei, ci drumul către o artă "nouă". Nihilismul pasiv, în apatia şi disperarea "existențială", suportă viața numai prin speranța vagă că el poate totuşi să găsească un fel de satisfacție finală într-o lume care pare să o nege.

Atunci conținutul visului nihilist este unul "pozi-tiv". Dar adevărul cere ca noi să-l vedem în perspectivă proprie: nu prin ochelarii colorați în roz a-i nihilismului însuşi, ci în maniera realistă pe care o permite cunoştința intimă a secolului nostru cu nihilismul. Inarmat cu cunoaşterea pe care o oferă această cunoştință, şi cu adevărul creştin care ne permite să-l interpretăm corect, vom încerca să pătrundem dincolo de expresiile nihiliste pentru a vedea realitățile pe care le ascund. Văzute în această perspectivă, înseşi expresiile care par nihilistului "pozitive" în întregime, apar creştinului ortodox într-o altă lumină, ca elemente dintr-un program destul de diferit de acela al apologeților nihilişti.

1. Distrugerea vechii ordini

Primul şi cel mai clar element din programul nihilist este distrugerea vechii ordini. Vechea ordine este pământul hrănit cu adevărul creştin, în care oamenii îşi aveau rădăcinile. Legile şi instituțiile sale şi chiar tradițiile sale erau întemeiate pe acel adevăr şi consacrat să fie predat şi altora; locaşurile sale erau ridicate spre slava lui Dumnezeu şi erau un semn vizibil al ordinii lui pe pământ; chiar condițiile de viață în general "primitive" (dar naturale) au servit (neintenționat, desigur) ca un memento al locului modest al omului de aici, al

dependenței sale de Dumnezeu chiar şi pentru puținile fericiri pământeşti pe care le avea, şi a adevăratului său sălaş care se află dincolo de această “vale a lacrimilor“, în împărăția lui Dumnezeu. Războiul eficient împotriva lui Dumnezeu şi a adevărului Său cere distrugerea fiecărui element al Vechii Ordini; aici intră în joc “virtutea“ nihilistă specifică a *violenței.*

Violența nu este un aspect pur şi simplu secundar al revoluției nihiliste, ci o parte a esenței ei. Potrivit “dogmei“ marxiste “forța este moaşa fiecărei societăți vechi însărcinate cu un nou prunc“[44]; ea apelează la violență, şi chiar un fel de extaz la perspectiva utilizării ei, care abundă în literatura revoluționară. Bakunin a invocat “pasiunile rele“ care necesită libertatea “anarhiei populare“[45] pentru cauza “distrugerii universale“, iar “Catehismul său revoluționar“ este abecedarul violenței nemiloase. Marx a fost înflăcărat în apărarea “teoriei revoluționare“ ca singurul mijloc de grăbire a sosirii comunismului[46]; Lenin a definit “dictatura proletariatului“ ca o dominare care nu este împiedicată de lege şi care se bazează pe violență“[47]. Incitarea demagogică a maselor şi deşteptarea pasiunilor celor mai josnice pentru scopurile revoluționare au fost îndelung practici nihiliste standard.

Spiritul violenței a fost pus în aplicare în modul cel mai complet în secolul nostru de către regimurile nihiliste ale bolşevismului şi socialismului național. Acestea şi-au asumat rolurile principale în sarcina nihilistă a distrugerii Vechii Ordini. Indiferent de deosebirile psihologice şi “accidentele“ istorice care le-au plasat în tabăra opusă ambele au fost partenere în realizarea nebună a acestei sarcini. Pentru siguranță, bolşevismul a avut rolul mai “pozitiv“ dintre cele două, întrucât a fost în stare să-şi justifice crimele monstruoase printr-un interes față de un pseudo-creştinism, idealism mesianic pe care Hitler l-a dispreţuit; rolul lui Hitler în programul nihilist a fost mai specializat şi provincial, dar totuşi esențial.

Nazismul a servit cauza acestui program - chiar în nereuşită - de fapt, chiar în nereuşita scopurilor sale evidente. In afară de foloasele politice şi ideologice obținute în perioada nazistă în istoria europeană care s-a obişnuit cu puterile comuniste (se crede acum în mare măsură şi în mod eronat că dacă comunismul este răul în sine nu poate fi la fel de rău ca nazismul), nazismul avea o altă funcție, mai evidentă şi directă. Goebbels a explicat această funcție în programele sale de radio din ultimile zile ale războiului.

---

44 Karl Marx, Capitalul, Chicago, Charles Kerr and Company, 1906, vol. I, pag. 824.

45 Vezi citatele în E.H.Carr, op. cit., pag. 173, 435; cf. Maximoff, op. cit., pag. 380-381.

46 Pentru o sinopsă a orientărilor lui Marx despre violență vezi J.E. LeRossignol, From Marx to Stalin, New York, Thomas Y. Crowell Company, 1940, pag. 321-322.

47 Left - Wing Communism, citat în Stalin, *Foundation of Leninism*, New York, International Publishers, 1932, pag. 47. Sau: *The Proletarian and the Renegade Kautsky*, Little Lenin Library, Nr. 18, pag. 19.

"Teroarea bombei nu cruță nici locuințele bogaților nici ale săracilor; înaintea sarcinilor de muncă ale întregului război era desființarea ultimilor bariere de clasă...Impreună cu monumentele de cultură s-au prăbuşit şi ultimile obstacole în îndeplinirea sarcinii noastre revoluționare. Acum, că totul se află în ruină, suntem forțați să reconstruim Europa. In trecut, proprietățile private ne legau de o acumulare burgheză. Acum bombele, în loc să ucidă toți europenii, au sfărmat doar zidurile închisorilor care îi țineau în captivitate... Incercând să distrugă viitorul Europei, duşmanul a reuşit doar să-i distrugă trecutul. Şi cu aceasta a dispărut tot ceea ce era vechi şi uzat.[48]

Astfel nazismul şi războiul său au făcut pentru Europa centrală (şi mai puțin complet pentru Europa de Vest) ceea ce a făcut bolşevismul în Revoluția sa cu Rusia: a distrus Vechea Ordine şi, astfel, a eliberat drumul pentru construirea "noului". Atunci bolşevismul nu a avut nici o dificultate în preluarea a ceea ce a lăsat nazismul; în puțini ani Europa Centrală a trecut sub "dictatura proletariatului" - adică tirania bolşevismului - pentru care nazismul pregătise deja calea.

Nihilismul lui Hitler a fost prea pur, prea neechilibrat, pentru a avea mai mult decât un rol negativ, preliminar în întregul program nihilist. Rolul său, ca şi rolul primei faze pur negative a bolşevismului, s-a terminat acum, şi următoarea etapă aparține unei puteri care are o imagine mai completă a întregii revoluții, puterea sovietică despre care Hitler a păstrat, ca efect, moştenirea sa în cuvintele, "viitorul aparține doar celei mai puternice nații răsăritene."[49]

2. Realizarea "noului pământ"

Dar noi nu avem de- a face cu viitorul final, cu sfârşitul Revoluției; între revoluția distrugerii şi paradisul pământesc există o etapă de tranziție, cunoscută în doctrina marxistă ca "dictatura proletariatului". In această etapă putem vedea o a doua funcție "constructivă" a violenței. Puterea sovietică nihilistă a fost cea mai nemiloasă şi sistemetică din dezvoltarea acestei etape, dar în mod precis aceeaşi acțiune se realizează de către realiştii lumii libere, care au avut mare succes în transformarea şi "simplificarea" tradiției creştine într-un sistem pentru promovarea "progresului" internațional. Idealul realiştilor sovietici şi occidentali este identic, urmărit de către cei sovietici cu înflăcărare sinceră, iar de către cei din occident mai spontan şi sporadic, nu întotdeauna în mod direct de către guverne, dar cu încurajarea lor, bizuindu-se mai mult pe inițiativa

48 Citat în H.R. Trevor - Roper, *The Last Days of Hitler*, New York, The Macmillan Company, 1947, pag. 50-51.

49 Citat în Ibid., pag. 82.

individuală şi ambiţie. Realiştii de pretutindeni iau în considerare o "nouă ordine" totală, construită integral de oameni eliberaţi de jugul lui Dumnezeu şi pe ruinele unei *ordini vechi* a cărui fundament era sfânt. Revoluţia nihilismului este acceptată, cu voie sau fără de voie; şi prin truda muncitorilor din toate domeniile, de ambele părţi ale "cortinei de fier" apare un regat nou, pur uman, în care apologeţii lui văd un "pământ nou" nevisat de către epocile trecute, un pământ exploatat total, controlat şi organizat numai pentru om şi împotriva Dumnezeului adevărat.

Nici un loc nu este ferit de imperiul devastator al acestui nihilism. Pretutindeni oamenii urmăresc cu nerăbdare "progresul" - nici ei nu ştiu pentru care motiv, sau doar cu un sens foarte vag. In lumea liberă este poate un gol înfiorător care îndeamnă oamenii, în special, la o activitate febrilă care promite uitarea goliciunii spirituale la care participă întreaga omenire. In lumea comunistă un rol important îl joacă ura împotriva duşmanilor reali şi imaginari, dar în primul rând împotriva lui Dumnezeu pe care revoluţia lor l-a detronat, o ură care îi inspiră să refacă lumea împotriva Lui. In oricare dintre aceste cazuri există o lume rece, inumană, pe care oamenii fără Dumnezeu o conturează, o lume în care există pretutindeni organizare şi eficienţă, dar nicăiri iubire şi smerenie. "Puritatea" şi "funcţionarismul" steril al arhitecturii contemporane sunt o expresie tipică a acestei lumi. Acelaşi spirit este prezent în boală planificării totale, de exemplu în "controlul naşterilor", în experimentele care privesc controlul eredităţii şi al minţii, în "starea de bunăstare". Unele dintre scuzele pentru asemenea maşinaţii se apropie periculos de un fel straniu de demenţă lucidă, unde precizia detaliului şi tehnica sunt unite spre o insensibilitate îngrozitoare până la capătul inuman pe care aceste maşinaţii le servesc.

"Organizarea" nihilistă - transformarea totală a pământului şi societăţii industrializate, arhitectura modernă şi desing-ul modern, şi filosofia inumană a "ingineriei genetice" care le însoţeşte - este o urmare a acceptării absolute a industrialismului şi tehnologiei pe care le-a văzut în ultimul capitol, ca purtători ai deşertăciunii lumeşti care, dacă nu este controlată, trebuie să sfârşească în tiranie. In aceasta noi putem vedea o transformare practică a dezvoltării filosofice pe care am abordat-o în secţiunea I de mai sus: transformarea adevărului în putere. Ceea ce poate părea "inofensiv" în pragmatismul şi scepticismul filosofic devine cu totul altceva la "planificatorii" zilelor noastre. Pentru că dacă nu există nici un adevăr, puterea nu cunoaşte nici o limită, cu excepţia aceleia impuse de mediul în care funcţionează, sau de o putere mai mare, opusă aceleia. Puterea "planificatorilor" contemporani îşi va găsi limita sa naturală, dacă nu i se opune rezistenţă, numai într-un regim al organizării totale.

Intr-adevăr, astfel a fost visul lui Lenin; pentru că înainte ca "dictatura proletariatului" să ajungă la final, "întreaga societate va avea o organizare şi o economie unică, şi la muncă egală va remunerare egală".[50] Intreaga energie a "noului pământ" nihilist trebuie închinată problemelor lumeşti. Intreg mediul uman şi tot ceea ce se află în acest mediu trebuie să servească cauza "producției" şi să amintească oamenilor că singura lor fericire se află în această lume. Trebuie stabilit, de fapt, despotismul absolut al deşertăciunilor lumeşti. Lumea artificială construită de oamenii care vor să şteargă ultimile vestigii ale influenței divine în lume şi ultima urmă de credință care există în oameni promite să fie atotcuprinzătoare şi omniprezentă, căci oamenilor le va fi imposibil să vadă, să-şi imagineze, sau chiar să spere ceva dincolo de aceasta. Din punct de vedere nihilist, această lume va fi de un "realism" perfect şi "eliberarea" totală; de fapt această lume va fi cea mai vastă şi cea mai eficientă închisoare pe care au cunoscut-o oamenii vreodată, pentru că potrivit cuvintelor exacte ale lui Lenin - "nu va exista nici o cale de ieşire din aceasta, nu se va putea merge nicăiri".[51]

Puterea oamenilor în care se încred nihiliştii aşa cum se încred creştinii în Dumnezeu, nu poate elibera niciodată, ea poate numai să înrobească; numai în Hristos, Care a "biruit lumea"[52] se află eliberarea de acea putere, chiar atunci când ea va fi devenit totală, dar nu absolută.

3. Formarea "omului nou"

Distrugerea Vechii ordini şi organizarea "noului pământ" nu sunt, totuşi, singurele elemente din programul istoric al nihilismului; poate că ele nici măcar nu sunt cele mai importante elemente. Ele reprezintă doar pregătirea pentru o lucrare mai semnificativă şi mai îngrijorătoare decât celelalte două: "transformarea omului".

Acesta a fost visul pseudo-adepților lui Nietzsche, Hitler şi Mussolini al unei "umanități mai înalte", de a fi formați printr-o violență "creativă"; "aceasta este misiunea secolului nostru", a spus propagandistul lui Hitler, Rosenberg: "să creeze un nou tip uman dintr-un nou mit al vieții".[53] Cunoaştem din practica nazistă că acest "tip uman" a existat, şi omenirea se pare că l-a respins ca fiind brutal şi inuman. Dar "schimbarea generală a naturii umane" către care se îndreaptă marxismul are un final asemănător. Marx şi Engels prezintă clar acest subiect:

---

50 *State and Revolution* (Stat şi revoluție), International Publishers, New York, 1935, pag. 84.
51 *Loc. cit.*
52 Ioan 16, 33.
53 *Mythus des 20 Jahrhunderts*, pag. 22.

"Atât pentru producția la scară de masă a acestei conştiinţe comuniste, cât şi pentru succesul cauzei înseşi, schimbarea oamenilor în masă este necesară, o schimbare care să poată avea loc numai printr-o mişcare practică, o *revoluție*; de aceea, această revoluție este necesară, nu numai pentru faptul că şi clasa conducătoare nu poate fi înlăturată pe altă cale, dar şi pentru că şi clasa care produce rasturnarea numai printr-o revoluție poate să reuşească să înfrunte toată stricăciunea timpurilor şi să se adapteze pentru a întemeia o societate nouă".[54]

Lăsând deocamdată deoparte problema felului de oameni care trebuie formați prin acest proces să observăm cu atenție mijloacele utilizate: este iarăşi vorba de *violență,* care este la fel de necesară formării "omului nou" tot aşa cum este şi cu construirea "noului pământ". Intr-adevăr, cele două elemente sunt legate între ele esențial în filosofia deterministă a lui Marx, pentru că "în activitatea revoluționară, schimbarea individului coincide cu schimbarea împrejurărilor"[55] Schimbarea împrejurărilor, şi mai la obiect, *procesul schimbării lor prin violență revoluționară,* transformă revoluționarii înşişi. Aici Marx şi Engels, ca şi contemporanul lor Nietzsche, ca şi Lenin şi Hitler, care au urmat, subscriu misticii violenței, văzând o schimbare magică care acționează în natura umană prin pasiunile urii, mâniei şi dorinței de a stăpâni. In această privință trebuie să menționăm şi cele două războaie mondiale, a căror violență a ajutat distrugerea pentru totdeauna a Vechii Ordini şi a vechii umanități, înrădăcinată într-o societate stabilă şi tradițională, şi a avut un rol important în formarea noii umanități dezrădăcinate pe care o idealizează marxismul. Cei treizeci de ani ai războiului nihilist şi revoluția dintre 1914 şi 1945 au reprezentat un teren formator ideal pentru "noul tip uman".

Desigur că nu este nici un secret pentru filosofii şi psihologii contemporani, faptul că omul însuşi se schimbă în secolul nostru violent, sub influența, desigur, nu numai a războiului şi revoluției, dar şi a orice altceva, care practic se pretinde a fi "modern" şi "progresist". Am menționat deja formele cele mai izbitoare ale vitalismului nihilist, al cărui efect cumulativ a fost de a dezrădăcina, dezintegra şi "mobiliza" individul, de a înlocui stabilitatea şi înrădăcinarea sa normală cu o fugă fără sens pentru putere şi mişcare, şi de a înlocui sentimentul uman normal cu o excitabilitate nervoasă. Atât în practică cât şi în teorie, activitatea realismului nihilist a fost paralelă şi contemporană cu aceea a vitalismului: o lucrare de standardizare, specializare, simplificare, mecanizare, dezumanizare; efectul său a fost de a "reduce" individul la nivelul cel mai "primitiv" şi de bază, pentru a-l face de fapt sclavul mediului său înconjurător, lucrătorul perfect din "fabrica" internațională a lui Lenin.

---

54 Marx şi Engels, *The German Ideology* (Ideologia germană), partea I, New York, International Publishers, 1947, pag. 69.

55 *Ibid.,* pag. 204 (nota 46)

Aceste observații sunt la ordinea zilei astăzi; s-au scris numaroase volume despre aceasta. Mulți cugetători sunt capabili să vadă clar legătura dintre filosofia nihilistă care reduce realitatea şi natura umană la termenii cei mai simpli posibili, şi o practică nihilistă care reduce în mod similar omul comcret. Şi nu puțini îşi dau seama de seriozitatea şi radicalitatea acestei "reduceri", chiar şi până la a vedea în aceasta, ca Erich Kahler, o schimbare calitativă în natura umană.

Orientarea puterii către dezmembrarea şi infirmarea individului... se manifestă evident în cele mai diverse aspecte ale vieții moderne - economic, tehnologic, politic, ştiințific, învățământ, psihologic, artistic - apare atât de copleşitor că suntem convinşi să vedem în aceasta o schimbare adevărată, o transformare a naturii umane.[56]

Dar puțini dintre cei care îşi dau seama de aceasta au o conştiință reală a semnificației şi implicațiilor ei profunde (pentru că ele sunt teologice şi, astfel, complet în afara scopului oricărei analize pur şi simplu empirice), sau a unui remediu posibil (pentru aceasta trebuie să fie de ordin spiritual). Autorul citat, de exemplu, trage nădejde din perspectiva unei tranziții, spre "vreo formă existențială supraindividuală", care dezvăluie faptul că el nu are o inteligență superioară față de cea a "spiritului epocii" care, într-adevăr, după cum vom vedea, a înlăturat idealul "supraomului" social.

Mai precis, ce este această "schimbare", omul nou? El este omul dezrădăcinat, discontinuu, pe care nihilismul l-a distrus, materia primă a oricărui vis demagogic; "liberul cugetător" şi scepticul, închis doar față de adevăr dar "deschis" fiecărei mode intelectuale noi, pentru că el însuşi nu are nici o bază intelectuală. "Căutătorul" unei "noi revelații", gata să creadă orice este nou, pentru că adevărata credință a fost anihilată în el; planificatorul şi experimentatorul care preamăreşte dovada "faptei", pentru că el a abandonat adevărul, văzând lumea ca pe un vast laborator, în care el liber să determine ceea ce este "posibil"; omul care se conduce singur, care se preface a fi smerit numai pentru a-şi cere "drepturile", de fapt este plin de mândria care îl determină să aştepte ca să i se ofere totul într-o lume în care nimic nu este interzis cu autoritate; omul monentului, fără a avea conştiință sau valori, şi care se află astfel la mila celui mai puternic "stimul"; "răzvrătitul" care urăşte toată înfrânarea şi autoritatea pentru că el însuşi îşi este propriul şi singurul dumnezeu; "omul maselor", acest incult nou, care a "redus" şi "simplificat" complet şi care este capabil să aibă doar idei elementare, este totuşi foarte dispreţuitor față de oricine atrage atenția asupra lucrurilor mai înalte sau asupra complexității reale a vieții.

---

56 Erich Kahler, *The Tower and the Abyss*, New York, George Braziller, Inc., 1957, pag. 225-226.

Aceşti oameni sunt toţi ca un singur om, omul a cărui formare a fost chiar scopul nihilismului. Dar simpla descriere nu poate face dreptate acestui om; se poate vedea imaginea lui. Şi de fapt o asemenea imagine a fost de curând zugrăvită; este imaginea picturii şi sculpturii contemporane, care a apărut, în cea mai mare parte, de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, ca şi cum ar da formă realităţii produsă de etapa cea mai concentrată a nihilismului din istoria umană.

S-ar părea că forma umană a fost "redescoperită" în această artă; din haosul neatenţiei totale apar forme identificabile. Este de presupus că rezultatul este un "nou umanism", o "întoarcere către om" care este cu totul mai semnificativă prin aceea că - spre deosebire de atât de multe şcoli artistice ale secolului al XX-lea - nu este o născocire artificială a cărei substanţă este ascunsă în spatele unui nor al jargonului iraţional, ci o creştere spontană care s-ar părea să aibă rădăcini adânci în sufletul omului contemporan. De exemplu, în opera lui Alberto Giacometti, Jean Dubuffet, Francis Bacon, Leon Golub, Jose Luis Cuevas - pentru a lua o exemplificare internaţională[57] - pare să fie o artă "contemporană" veritabilă care, fără să abandoneze dezordinea şi "libertatea" separării, dirijează atenţia dinspre simpla evadare către o "obligare umană" serioasă.

Dar ce fel de "om" este acela spre care s-a "întors" această artă? Cu siguranţă că nu este omul creştin, omul după chipul lui Dumnezeu, pentru că nici un om "modern" nu poate crede în el; nici un este vorba de "omul" golit întrcâtva de vechiul umanism, pe care gânditorii "înaintaţi" îl privesc ca fiind neîncrezător şi demodat. Nu este nici măcar "omul" desfigurat şi denaturat din arta "cubistă" şi "expresionistă" de la începutul acestui secol; mai degrabă aceasta începe acolo unde acea artă dispare şi încearcă să intre într-un domeniu nou, să zugrăvească "omul nou".

Observatorului creştin ortodox, care nu are legătură cu ceea ce avangarda consideră modern şi sofisticat, ci cu adevărul, îi este necesară puţină reflectare pentru a pătrunde în secretul acestei arte: în aceasta nu se află nici o problemă a "omului"; este o artă subumană şi demonică care se manifestă brusc. Nu omul este subiectul acestei arte, ci creatura joasă care a apărut (Giacometti foloseşte cuvântul "sosit") din adâncuri necunoscute.

Corpurile pe care şi le asumă această creatură (şi în toate metamorfozele ei este totdeauna aceeaşi creatură) nu sunt în mod necesar deformate cu violenţă; aşa cum sunt ele sucite şi deformate, ele sunt adesea mai "realiste" decât figurile de om din perioada artei moderne timpurii. Este clar faptul că

---

[57] Numeroase exemple ale acestei arte se pot vedea în două cărţi: Peter Selz, New Image of Man, New York. The Museum of Modern Art, 1959; şi Selden Rodman, The Insiders, Louisiana State, University Press, 1960.

această creatură nu este victima vreunui atac violent; mai degrabă el s-a născut deformat, el este o "schimbare" adevărată. Se poate observa asemănarea dintre deformarea acestor figuri şi fotografiile copiilor malformaţi născuţi de curând de către miile de femei care se grogaseră cu Thalidomide în timpul sarcinei; şi fără îndoială că noi nu am văzut ultimile "consecinţe" monstruoase.

Incă şi mai revelatoare decât corpurile acestor creaturi sunt înfăţişările. Ar fi prea mult să se spună că aceste feţe exprimă disperarea; ar însemna să li se atribuie vreo urmă de umanitate care le lipseşte în modul cel mai categoric. Mai degrabă, ele sunt feţe ale creaturilor mai mult sau mai puţin "adaptate" la lumea pe care o cunosc, o lume care nu este ostilă, ci total alienată, nu inumană, ci "a-umană".[58] Chinul şi furia şi disperarea expresioniştilor timpurii sunt îngheţate aici, şi desprinse dintr-o lume cu care ei au avut cel puţin legătura negării, pentru a forma o lume a lor proprie. In această artă, omul nu mai este chiar o caricatură a lui însuşi; el nu mai este zugrăvit în agonia morţii spirituale, pustiit de nihilismul hidos al secolului nostru care atacă nu doar trupul şi sufletul, cinsăşi ideea şi natura omului. Nu, toate acestea au trecut; criza a luat sfârşit; omul este mort. Noua artă sărbătoreşte naşterea unei specii noi, creatura adâncurilor mai joase, subumanitatea.

Am tratat această artă într-o măsură care este, poate, disproporţionată faţă de valoarea ei intrinsecă, pentru că ea oferă evidenţă concretă şi neîndoielnică - pentru cel care are ochi să vadă - a realităţii care, exprimată în mod abstract, pare sincer incredibilă. Este uşor de înlăturat ca fantezie "noua umanitate" prevăzută de un Hitler sau un Lenin; şi chiar planurile acelor nihilişti destul de respectabili care se află astăzi printre noi, care discută calm despre evoluţia ştiinţifică a unui "supraom biologic", sau proiectează o utopie pentru ca "oamenii noi" să se formeze prin cea mai îngustă "educaţie modernă" şi un control strict al minţii, (planurile) par îndepărtate şi doar vag ameninţătoare.

Dar confruntată cu imaginea reală a "omului nou", o imagine brutală şi dezgustătoare care depăşeşte imaginaţia, şi în acelaşi timp atât de spontană, dură, şi larg răspândită în arta contemporană, antrenează omul imediat, şi groaza totală a stării omului contemporan îl izbeşte şi nu va putea uita curând.

58 Termenul aparţine lui Erich Kahler, *op. cit.*, p. 15.

V. Dincolo de nihilism

Imaginea “omului nou“, prezentată în aceste pagini, a fost în exclusivitate negativă. Mulți dintre cei care studiază statutul omului contemporan, în timp ce admit poate unele dintre observațiile noastre, le-ar condamna în ansamblu ca fiind “unilaterale“. Atunci, cu toată corectitudinea, noi trebuie să examinăm şi latura cealaltă, punctul de vedere “pozitiv“.

Şi într-adevăr nu se poate pune la îndoială faptul că pe lângă curentul de disperare, deziluzie şi “a-umanitate“ pe care le-am descris că a apărut din perioada nihilismului, s-a dezvoltat un curent paralel de optimism şi idealism care a produs proprii săi “oameni noi“. Aceştia sunt tinerii, care sunt atât idealişti cât şi practici, pregătiți şi nerăbdători să țină piept problemelor dificile ale zilei, să răspândească idealismul american şi comunist (sau idealismul mai universal care se află deasupra ambelor) în țările “înapoiate“; oameni de ştiință entuziaşti, care resping “frontierele“ pretutindeni din cercetarea şi experimentarea “captivantă“ de necontestat care se realizează astăzi; idealişti pacifişti şi non-violenți, care luptă pentru cauza păcii, frăției, unității mondiale şi depăşirea urii de veacuri; scriitori, tineri, “furioşi“ pentru cauza dreptății şi egalității şi care transmit - atât de bine cât pot ei, în această lume întristată - un nou mesaj de bucurie şi creativitate; chiar şi artiştii care au o imagine a omului pe care am atacat-o necruțător, pentru că ei intenționează, cu siguranță, să condamne lumea care a produs acest om şi să indice astfel ce se va întâmpla cu acest om; şi foarte numeroşii tineri mai obişnuiți, care sunt entuziasmați că trăiesc în acest timp “captivant“, sinceri, bine intenționați, privind viitorul cu încredere şi optimism, spre o lume care poate cel puțin să cunoască fericirea în locul suferinței. Generația mai în vârstă, ea însăşi cu urme adânci din perioada nihilismului prin care a trecut, împărtăşeşte pe deplin entuziasmul tinerilor, având mai speranțe pentru ei; nu este posibil ca visele lor să se împlinească, la urma urmei, dacă “spiritul epocii“ este favorabil?

Fără să fi răspuns încă la această întrebare, noi trebuie să răspundem la alta, mai fundamentală: ce natură au credința şi speranța care inspiră aceste vise? Răspunsul este evident: credința şi speranța sunt în întregime lumeşti. Noutățile artistice şi ştiințifice, prosperitatea şi confortul, noi domenii de cercetare, “pace“, “frăție“ şi “bucurie“, aşa cum înțelege mintea obişnuită. Acestea sunt bunurile lumeşti care trec, şi dacă acestea sunt urmărite cu devotament sincer pe care îl acordă “omul nou“ optimist, de astăzi, acestea sunt dăunătoare din punct de vedere spiritual. Adevăratul locaş veşnic al omului nu se află în această lume. Adevărata pace şi iubire şi bucurie a lui Hristos, pe care

le cunoaşte credinciosul încă din această viaţă sunt de cu totul altă dimensiune faţă de parodiile lumeşti ale lor, care umplu "omul nou" cu speranţe deşarte.

Existenţa acestui "om nou", a cărui credinţă şi nădejde sunt îndreptate numai către această lume, este o dovadă în plus a succesului programului nihilist. "Omul nou", în forma sa pozitivă, este luat din aceeaşi fotografie a cărui subumanitate am descris-o că este negativă. Pe negativ, el este văzut ca un înfrânt şi denaturat de către o lume inumană; pesimismul şi disperarea acestei imagini - şi aceasta este singura lor semnificaţie pozitivă - reprezintă un ultim protest împotriva activităţii nihilismului, şi în acelaşi timp că ele sunt o mărturie a succesului nihilismului. Pe pozitiv, "omul nou" a început să schimbe lumea, şi în acelaşi timp să schimbe propria sa atitudine cu una de tolerare a lumii moderne care, deşi imperfectă, este singura pe care el o cunoaşte; în această imagine nu mai există conflict, pentru că omul se află clar pe calea remodelării şi reorientării totale, şi astfel a "adaptării" perfecte la lumea nouă. Cele două imagini formează un tot rezultând din moartea omului aşa cum a fost el cunoscut până acum - omul care trăieşte pe pământ ca un pelerin, privind către cer ca la adevăratul său lăcaş - şi îndreptându-se către naşterea unui "om nou" al acestui pământ, necunoscând nici nădejdea, nici disperarea, se detaşează de lucrurile acestei lumi.

Imaginile pozitive şi negative ale "omului nou" însumează starea omului contemporan, omul în care lumescul a triumfat asupra credinţei. In acelaşi timp, acestea reprezintă un semn al tranziţiei, o prevestire a unei schimbări majore în "spiritul epocii". In imaginea negativă, apostazia de la adevărul creştin care caracterizează, în principal, epoca modernă, pare să-şi fi atins limitele; Dumnezeu fiind "mort", omul creat după chipul Său şi-a pierdut natura sa şi a căzut în subumanitate. Pe de altă parte, în imaginea pozitivă se pare să fi început o nouă mişcare; omul şi-a descoperit noua sa natură, aceea a unei creaturi a pământului. Epoca negării şi nihilismului, mergând cât de repede a putut, s-a terminat. Pe "omul nou" nu-l mai interesează suficient să nege adevărul creştin; întreaga sa atenţie este îndreptată către această lume.

Noua Eră, pe care mulţi o numesc era "post creştină", este în acelaşi timp era de "dincolo de nihilism" - o expresie care exprimă în acelaşi timp o realitate şi o nădejde. Realitatea pe care o exprimă această expresie constă în faptul că nihilismul, fiind negativ în esenţă, chiar dacă este pozitiv în aspiraţie, datorând întreaga energie pasiunii de a distruge adevărul creştin, ajunge la sfârşitul programului său prin realizarea unui "pământ nou" mecanizat şi a unui "om nou" dezumanizat; influenţa creştină asupra omului şi asupra societăţii fiind înlăturată eficient, nihilismul trebuie să se retragă şi să lase locul altei mişcări, mai "constructive", capabile să acţioneze din motive autonome şi pozitive. Această mişcare, pe care o vom descrie în capitolul următor, sub numele de

anarhism, preia Revoluţia de unde o lasă nihilismul şi încearcă să aducă mişcarea la o concluzie logică, începută de nihilism.

Nădejdea conţinută în expresia “dincolo de nihilism“ este naivă şi anume, aceea că are o legătură spirituală, şi una istorică, că noua eră (new age) trebuie să asiste la învingerea nihilismului şi nu pur şi simplu la învechirea lui. Dumnezeul nihilismului, inexistenţa, este un gol, un vid care aşteaptă să fie umplut; cei care au trăit în acest gol şi au recunoscut inexistenţa ca dumnezeu al lor, nu pot decât să-şi caute un nou dumnezeu şi nădejde care să-i scoată din această eră şi de sub puterea nihilismului. Sunt astfel de oameni care, nerăbdători să obţină vreo semnificaţie pozitivă din situaţia lor, şi nedorind să creadă că nihilismul prin care a trecut era noastră poate fi cu totul zadarnic, au construit o apologie în care nihilismul, indiferent dacă este rău sau nenorocit în sine, este privit ca mijlocul necesar către un sfârşit dincolo de el însuşi, aşa cum distrugerea precede reconstrucţia, şi aşa cum întunericul precede zorile. Dacă întunecimea, incertitudinea şi suferinţa de acum sunt neplăcute - şi aşa continuă această apologie - ele sunt în acelaşi timp folositoare şi purificatoare; golul despuiat de iluzii, în mijlocul unei “nopţi întunecate“ de îndoială şi disperare, omul nu poate decât să sufere aceste încercări dureroase în răbdare şi să rămână “deschis“ şi “receptiv“ la ceea ce poate aduce viitorul omnipotent. Se presupune că nihilismul este semnul apocaliptic al sosirii unei noi ere, mai bune.

Această apologie este aproape universală şi este capabilă să se adapteze la nenumărate puncte de vedere contemporane. Opinia lui Goebbels asupra sensului fundamental “pozitiv“ al socialismului naţional, pe care l-am menţionat în secţiunea precedentă, este poate cea mai extremă a acestui fel de adaptări. Alte versiuni mai “spirituale“ ale acestuia au fost obişnuite de la marea crizăîn gândire, provocată de Revoluţia franceză. Poeţii, “profeţii“ şi ocultiştii închipuiţi, ca şi oameni mai prozaici pe care i-au influenţat aceşti vizionari, pe când se chinuiau din cauza tulburărilor timpurilor lor, au găsit o pace a gândurilor că ei erau o binecuvântare mascată. W.B. Yeats poate fi citat din nou ca fiind tipic în această atitudine.

“Dragi păsări prădătoare, pregătiţi-vă pentru război... Iubiţi războiul pentru onoarea lui, că şi credinţa se poate schimba, civilizaţia se poate reînnoi... Credinţa vine din şoc... Credinţa se reînnoieşte continuu în încercarea grea a morţii“.[59]

In mod special, aceeaşi atitudine subliniază speranţele contemporane cu privire la Uniunea Sovietică. Fiind “realişti“, majoritatea oamenilor acceptă transformările sociale, politice şi economice realizate de marxism, dezaprobând mijloacele violente şi ideologia sa extremistă; în acelaşi timp, fiind optimişti şi deschişi către o turnură mai bună a problemelor, oamenii au întâmpinat

59 W. B. Yeats, *A Vision,* 1937, p. 52-53.

"îmbunătățirea relațiilor" care au început odată cu moartea lui Stalin, sperând să găsească în aceasta primele semne ale unei transformări greu de atins, a unui ideal marxist. De la "coexistență" se poate ajunge la cooperare, şi în final la armonie.

Asemenea idei sunt rezultatul unei concepții de bază greşite a naturii revoluției moderne; Nihilismul nu este decât o latură a acestei revoluții. Pentru siguranță, violența şi negarea sunt o activitate preliminară; dar această activitate este doar o parte a unui plan cu mult mai mare, al cărui final promite a fi, nu ceva mai bine, ci ceva incomparabil mai rău decât era nihilismul. Dacă în vremurile noastre există semne că era violenței şi negării se sfârşeşte, aceasta nu este în nici un caz pentru că nihilismul este "învins" sau "depăşit", ci pentru că activitatea lui este cu totul încheiată, şi inutilitatea lui a ajuns la capăt. Poate că revoluția începe să transforme etapa sa răuvoitoare într-una "binevoitoare" - nu pentru că şi-a schimbat voința sau direcția, ci pentru că se apropie de scopul final pe care a a încetat niciodată să-l urmărească; plină de succes, se poate pregăti să se relaxeze având acest scop final.

Ultima speranță a omului modern se află în realitate, dar care este de fapt o altă iluzie a sa; speranța unei ere noi "dincolo de nihilism" este ea însăşi expresia ultimului element din programul revoluției. In nici un caz nu este marxismul singurul care promovează acest program. Nu există nici o mare putere astăzi a cărei guvernare să nu fie "revoluționară", nimeni dintre cei care se află într-o funcție autoritară sau influentă şi care critică marxismul nu merge mai departe de propunerea de a se folosi mijloace mai bune pentru un scop care esre "revoluționar", în egală măsură. A renega ideologia revoluției în "climatul intelectual" contemporan ar însemna, destul de clar, a se autocondamna la politica lipsită de putere. Nu există nici o dovadă mai clară decât aceasta a spiritului anti-creştin al erei noastre - ființa cea mai profundă anticreştină, desigur, pseudo-creştinismul care este scopul revoluției.

Ajungând la capătul propriului său program, nihilismul însuşi indică acest țel, care se află dincolo de acesta; acesta este sensul real al apologiei nihiliste a lui Yeats şi a altora. Dar revenim, că poate în Nietzsche, acel "profet" misterios care cunoştea totul despre nihilism cu excepția scopului său final, această idee capătă expresia cea mai izbitoare.

"In anumite împrejurări, apariția formei *celei mai extreme* de pesimism şi nihilism real ar putea fi semnul unui proces de dezvoltare incisivă şi de cea mai mare importanță, şi de trecere a omenirii la condiții de existență complet noi. Asta este ceea ce am înțeles eu."[60]

Mai presus de nihilism trebuie să existe o "transevaluare a tuturor valorilor":

---

60 *The Will to Power,* p. 92.

"Cu această formulă o *"contra-mişcare"* îşi găseşte expresia, cu privire la un principiu şi o mişcare; o mişcare care într-un viitor destul de îndepărtat va înlătura acest nihilism perfect; dar pe care totuşi îl consideră ca un pas necesar, atât din punct de vedere logic cât şi psihologic, către propria sa apariţie, şi care în mod pozitiv nu poate veni decât *deasupra* sau *în afara lui*."[61]

Destul de curios, aceeaşi idee este exprimată într-un contaxt cu totul diferit din gândirea lui Lenin, unde, după deosebita apreciere adusă ideii nihiliste ca "fabrică" universală, el continuă: "Dar această "fabrică" de disciplină, pe care proletariatul o va extinde la întreaga societate după înfrângerea capitaliştilor şi înlăturarea exploatatorilor, nu este în nici un caz idealul nostru sau scopul nostru final. Acesta este doar suportul necesar pentru curăţirea radicală a societăţii de întreaga exploatare capitalistă hidoasă şi murdară, pentru a merge mai departe."[62]

Nietzsche şi Lenin se referă la acest punct "mai îndepărtat" când descriu "condiţiile complet noi de existenţă", care reprezintă scopul final al revoluţiei. Acest scop, întrucât într-un anumit sens, se află "dincolo de nihilism" şi pentru că el însuşi este un subiect de discuţie de amploare, necesită un capitol separat. Pentru a încheia acest capitol şi discuţia noastră despre nihilismul propriu zis va fi suficient să sugerăm natura sa, şi astfel să stabilim cadrul general al expunerii noastre în capitolul următor; acest scop poate fi privit ca un corolar împăturit în trei al gândirii nihiliste.

Mai întâi, corolarul anihilării nihiliste a vechii ordini este concepţia unei "noi ere" - "noi" într-un sens absolut, şi nu relativ. Era care urmează să înceapă nu este pur şi simplu cea mai recentă, sau chiar cea mai mare, dintr-o serie de ere, ci instaurarea unei perioade de timp cu totul noi; ea se porneşte împotriva a tot ceea ce a fost până acum. Intr-o scrisoare din 1884, Nietzsche a spus că: "se poate întâmpla ca eu să fiu primul care să deschid calea către o idee care va împărţi istoria omenirii în două"[63]; ca şi consecinţa acestei idei, "toţi cei care s-au născut după noi aparţin unei istorii mai înalte decât orice istorie de până acum".[64] Desigur că Nietzsche este orbit de mândria lui; el nu a făcut nici o "descoperire" originală, ci numai a găsit cuvinte pentru ceea ce plutea deja "în aer" de câtva timp. De fapt, exact aceeaşi idee a fost exprimată cu doisprezece ani mai devreme de către Dostoievschi, în persoana lui Kirilov, cel mai extrem dintre "posedaţi":

---

61 *Ibidem*, p.2.

62 *State and Revolution*, p. 84.

63 Citat din Henri de Lubac, *The Drama of Atheist Humanism*, p. 24.

64 *The Joyful Wisdom*, # 125.

“Totul va fi nou... atunci istoria se va împărţi în două părţi: de la gorilă până la anihilarea lui Dumnezeu, şi de la anihilarea lui Dumnezeu până la transformarea pământului şi a omului din punct de vedere fizic.“[65]

S-a sugerat deja aici al doilea corolar al gândirii nihiliste. Răzvătirea nihilistă şi antiteismul, responsabile pentru “moartea lui Dumnezeu“, duc la apariţia ideii care trebuie să inaugureze “Noua Eră“: transformarea omului însuşi într-un dumnezeu. “Morţii sunt toţi dumnezei“, spune Zarathustra al lui Nietzsche: “acum noi dorim ca supraomul să trăiască“.[66] “Uciderea lui Dumnezeu este o faptă mult prea mare ca să lase oamenii neschimbaţi: “Să nu trebuiască să devenim noi înşine dumnezei, pur şi simplu, pentru a părea că merită aceasta?“[67] In Kirilov, supraomul este “omul-dumnezeu“, pentru că în logica sa, “dacă nu există un Dumnezeu, atunci eu sunt dumnezeu“.[68]

Există această idee a “supraomului“ care susţine şi inspiră concepţia “transformării omului“, la fel ca în realismul lui Marx şi în vitalismul numeroşilor ocultişti şi artişti. Diferitele concepţii ale “omului nou“ sunt o serie de schiţe preliminare ale supraomului. Pentru că întocmai ca şi inexistenţa, dumnezeul Nihilismului nu este decât o goliciune şi o speranţă care caută să se împlinească prin revelaţia vreunui “nou dumnezeu“, aşadar şi “omul nou“, pe care nihilismul l-a deformat, l-a redus şi l-a lăsat fără caracter, fără credinţă, fără orientare - acest “om nou“, fie că este privit ca “pozitiv“ sau “negativ“, a devenit “mobil“ şi “flexibil“, “deschis“ şi “receptiv“, el este un material pasiv care aşteaptă vreo nouă descoperire sau revelaţie sau comandă care să-l remodeleze în final în forma sa definitivă.

In cele din urmă corolarul anihilării nihiliste a autorităţii şi ordinii este concepţia - prefigurată în toate miturile unei “noi ordini“ - unui fel de ordine cu totul nou, o ordine a cărei cei mai înfocaţi apărători nu ezită să o numească “anarhie“. In mitul marxist, statul nihilist urmează să “nimicească“, părăsind o ordine internaţională care trebuie să fie unică în istoria omenirii, şi care, nu s-ar ezagera de loc să fie numită “mileniu“.

O “eră nouă“ condusă de “anarhie“ şi populată de “superoameni“: acesta este visul revoluţionar care a incitat oamenii să înfăptuiască drama incredibilă a istoriei moderne. Este un vis “apocaliptic“, şi au destulă dreptate cei care văd în aceasta o inversare curioasă a speranţei creştine în impărăţie cerurilor. Dar nu există nici o scuză pentru “simpatia“ acordată atât de des revoluţionarilor şi nihiliştilr mai “sinceri“ şi mai “nobili“; aceasta este una dintre capcanele despre care am considerat necesar să vă avertizăm din nou chiar la începutul acestui

65 *The Possessed*, Part. I, cap. 3.
66 *Thus Spake Zarathustra*.
67 *The Joyful Wisdom*, # 125.
68 *The Possessed*, Part. III, Cap. 6.

capitol. Intr-o lume care se balansează uşor pe marginea prăpăstiei, unde întregul adevăr şi nobleţe par să fi dispărut, ispita este mare în rândul celor bine intenţionaţi dar naivi pentru a căuta între anumite figuri izbitoare, în mod neîndoielnic, care au populat peisajul intelectual modern, şi - în ignoranţa standardelor normale ale adevărului şi spiritualităţii - să le amplifice până la nivelul "giganţilor" spirituali care au spus un cuvânt care, deşi "neortodox", este cel mai "provocator". Dar realităţile acestei lumi şi ale celei viitoare sunt prea riguroase pentru a permite asemenea ambiguităţi şi liberalism. Bunele intenţii o iau prea uşor pe o cale greşită, spiritul şi nobleţea sunt prea des denaturate; şi corupţia celor mai buni îi plasează pe aceştia nu pe locul al doilea, ci pe ultimul loc, al celor mai răi. Trebuie să admitem că există geniu şi ardoare, şi chiar o anumită nobleţe la Marx, Proudhon, Nietzsche; dar aceasta este nobleţea lui Lucifer, primul dintre îngerii care, dorind să fie mai mult decât era el, a căzut din acea poziţie în prăpastie. Viziunea lor, în care unuii ar vedea un creştinism mai profund, este viziunea domniei lui Antihrist, imitarea satanică şi inversarea împărăţiei lui Dumnezeu. Toţi nihiliştii, dar în special aceia care erau cei mai geniali şi cu viziunea cea mai largă, sunt profeţii lui Satan. Refuzând să-şi folosească talentele în slujirea smerită a lui Dumnezeu, *"ei au dus un război împotriva lui Dumnezeu cu propriile lui daruri.*"[69]

Cu greu se poate nega, - şi o privire serioasă la transformările lumii şi ale omului care au avut loc în ultimile două secole pot doar să confirme faptul - că războiul duşmanilor lui Dumnezeu a avut succes; victoria sa finală, în realitate, pare iminentă. Dar ce poate însemna "victoria" într-un asemenea război? Ce fel de "pace" poate cunoaşte umanitatea care a învăţat lecţiile violenţei o perioadă atât de îndelungată? Ştim că în viaţa creştină există o armonie între mijloace şi scopuri. Prin rugăciune şi o viaţă plină de credinţă, şi prin slujbele Bisericii, creştinismul se schimbă, prin harul lui Dumnezeu, ca să devină cât mai asemănător Dumnezeului său şi astfel cât mai vrednic de împărăţia pe care El a pregătit-o pentru aceia care cu adevărat Il vor urma pe El. Aceia care Ii aparţin sunt recunoscuţi după roadele lor: răbdarea, smerenia, blândeţea, ascultarea, pacea, bucuria, iubirea, bunătatea, iertarea - acestea sunt roadele care în acelaşi timp îi pregătesc pentru acea împărăţie şi prin care, deja, iau parte la plinătatea ei. Scopul şi mijloacele sunt un tot unitar; ceea ce este început în această viaţă este desăvârşit în viaţa ce va veni.

In acelaşi fel există o "armonie" în lucrările lui Satan; "virtuţile" slugilor lui se potrivesc cu scopurile pe care ei le servesc. Ura, mândria, răzvrătirea, discordia, violenţa, folosirea lipsită de scrupule a puterii: acestea nu vor dispare în mod magic atunci când împărăţia revoluţionară se va realiza în sfârşit pe pământ. Acestea, mai degrabă, se vor intensifica şi se vor perfecta. Dar scopul

69 De Maistre, *op.cit.*, pag. 85

revoluționar de "dincolo de nihilism" este descris în termeni absolut contrari, şi dacă nihiliştii îl văd de fapt ca pe un domeniu al "iubirii", "păcii" şi "frăției", care există pentru că Satan este maimuța lui Dumnezeu şi chiar în negare trebuie să recunoască sursa acelei negări, şi - mai mult în timpurile noastre - pentru că oamenii sau schimbat atât de mult prin practica "virtuților" nihiliste şi prin acceptarea transformării nihiliste a lumii, că ei de fapt încep să trăiescă în regatul revoluționar şi să vadă totul aşă cum vede Satan, ca opusul a ceea ce se află în ochii lui Dumnezeu.

Ceea ce se află "dincolo de nihilism" şi este visul cel mai profund al celor mai mari "profeți", nu este în nici un caz învingerea nihilismului, ci culminarea lui. "Noua Eră", fiind în mare măsură opera nihilismului, nu va fi, în esență, cu nimic diferită de era nihilistă pe care noi o cunoaştem. Ca să crezi astfel, ca să cauți mântuirea în vreo nouă "dezvoltare", fie că este realizată de forțele inevitabile ale "progresului", sau "evoluției", sau de vreo "dialectică" romantică, sau furnizată gratuit din tezaurul "viitorului" misterios înaintea căruia oamenii moderni se află într-o stare de venerație superstițioasă - ca să crezi aceasta înseamnă să fii victima unei deziluzii monstruoase. Nihilismul este, în modul cel mai profund, o dezordine spirituală, şi el poate fi depăşit numai prin mijloace spirituale; şi nu a fost nici o încercare în lumea contemporană pentru a se aplica asemenea mijloace.

Boala nihilistă este lăsată în aparență să se "manifeste" până la capătul ei final; scopul revoluției, care a fost un adevărat fenomen halucinant al unor minți febrile, a devenit scopul umanității însăşi. Oamenii au devenit plictisiți; Impărăția lui Dumnezeu este prea departe, calea creştin ortodoxă este prea strâmtă şi anevoioasă. Revoluția a capturat "spiritul epocii", şi drumul împotriva curentului puternic este mai mult decât pot face oamenii moderni, pentru că el necesită în mod precis cele două lucruri anihilate de nihilism în modul cel mai complet: adevărul şi credința.

Pentru a încheia discuția noastră despre nihilismul care se referă la o asemenea chestiune ca aceasta înseamnă, cu siguranță, să ne deschidem sarcinii că posedăm un nihilism al nostru propriu; se poate argumenta că analiza noastră este "pesimistă" la extrem. Respingând categoric aproape tot ce era valoros şi adevărat pentru omul modern, se pare că noi negăm la fel de categoric ca şi majoritatea nihiliştilor extremişti.

Şi într-adevăr creştinul este, într-un anume sens - într-un sens fundamental - un "nihilist"; pentru că pentru el, în final, lumea nu este nimic, iar Dumnezeu este totul. Desigur că acesta este exact opusul nihilismului pe care l-am examinat aici, unde Dumnezeu nu este nimic,iar lumea este totul. Acesta este nihilismul care provine din neant, iar acela al creştinului este un "nihilism" care provine din belşug. Adevăratul nihilist îşi localizează credința în lucrurile

care trec şi care sfârşesc în nimic. Intregul "optimism" care este pe această bază, este în mod clar de nimic. Creştinul renuntând la asemenea vanitate îşi plasează credința într-un lucru care nu va trece: Impărăția lui Dumnezeu.

Desigur că celui care trăieşte în Hristos, i se pot da înapoi multe dintre bunurile acestei lumi, şi el se poate bucura de acestea chiar atunci când îşi dă seama de dispariția lor; dar acestei nu sunt indispensabile, ele, cu adevărat, nu sunt nimic pentru el. Cel care nu trăieşte în Hristos, pe de altă parte, trăieşte deja în neant, şi toate comorile acestei lumi nu pot umple vreodată golul lui.

Dar este un simplu procedeu literar să numim inexistența şi sărăcia creştinului "nihilism"; ele reprezintă mai degrabă plinătate, abundență, bucuria dincolo de închipuire. Şi numai o saturație a acestei abundențe poate înfrunta neantul la care nihilismul a condus pe oamenii. Cel mai extrem refuz, cea mai mare deziluzie a oamenilor poate exista doar dacă acesta scuteşte cel puțin o iluzie de analiza sa distructivă. Acest fapt este într-adevăr rădăcina psihologică a acelei "Noi Ere" în care gândirea cea mai nihilistă trebuie să-şi pună întrega sa nădejde; cel ce nu crede în Hristos trebuie, şi vrea, să creadă în Antihrist.

Dar dacă nihilismul îşi are sfârşitul său istoric în domnia lui Antihrist, acesta îşi are sfârşitul său definitiv şi spiritual dincolo chiar de acea manifestare finală satanică. Şi în acest sfârşit care este iadul, nihilismul îşi găseşte înfrângerea sa finală. Nihilismul este înfrânt, nu pur şi simplu că visul său asupra paradisului sfârşeşte în suferință veşnică pentru gândirea nihilistă - spre deosebire de opusul său, anarhia - este prea deziluzionat pentru a crede într-adevăr în acel paradis, şi prea plin de mânie şi răzvrătire pentru a face orice în afară de a-l distruge la rândul lui, dacă ar apărea vreodată. Nihilismul este înfrânt, mai degrabă, pentru că în iad dorința lui cea mai adâncă, *anihilarea lui Dumnezeu, a creației, şi a sa însuşi*, se dovedeşte a fi zadarnică. Dostoievsky a descris bine această combatere finală a nihilismului în cuvintele muribundului părinte Zosima:

"Sunt unii care rămân mândri şi înverşunați chiar şi în iad, în ciuda cunoştințelor lor certe şi contemplării adevărului absolut; sunt unii înfricoşați care s-au dăruit în întregime lui Satan şi duhului său mândru. Pentru aceştia, iadul este voluntar şi veşnic pierzător; ei sunt chinuiți de propria lor alegere. Pentru că ei s-au blestemat, blestemânt pe Dumnezeu şi viața... Ei nu pot să-l privească pe Dumnezeu viu fără ură, şi ei strigă că Dumnezeul vieții trebuie anihilat, că Dumnezeu ar trebui să se distrugă pe Sine Insuşi şi propria sa creație. Şi ei vor arde în focul propriei lor mânii pentru veşnicie şi vor tânji după moarte şi distrugere. Dar ei nu vor ajunge la moarte.[70]

Este marele şi invincibilul adevăr al creştinismului că *nu există nici o anihilare*; întregul nihilism este în zadar. Dumnezeu poate fi combătut: aceste

70 *Frații Karamazov*, cartea VI, cap. 3.

este unul dintre sensurile noii ere. Dar El nu poate fi cucerit, şi El nu poate fi scăpat: Impărăția Sa va dura veşnic şi toți cei care resping chemarea către împărăția Sa trebuie să ardă în flăcările iadului veşnic.Desigur că a fost o intenție primară a nihilismului de a îndepărta iadul şi frica de iad din mințile oamenilor, şi nimeni nu se poate îndoi de succesul lor; pentru majorotatea oamenilor de astăzi, iadul a devenit o prostie şi o superstiție, dacă nu o fantezie “sadică“. Chiar şi cei care încă mai cred în “raiul“ liberal nu mai au loc în universul lor pentru nici un fel de iad.

Totuşi, în mod curios, oamenii moderni au o înțelegere a iadului în sensul că nu au o înțelegere a raiului; cuvântul şi conceptul au un loc proeminent în arta şi gândirea contemporană. Nici un observator sensibil nu este inconştient de faptul că oamenii, în era nihilistă, mai mult decât oricând înainte, au făcut din pământ o imagine a iadului; şi cei care sunt conştienți că traiesc în neant nu ezită să numească starea lor iad. Chinul şi suferințele acestei vieți sunt într-adevăr o experiență anticipată a iadului, aşa cum bucuriile unei vieți creştine sunt o experiență anticipată a raiului, bucurii pe care nihilismul nici măcar nu şi le poate imagina, atât de îndepărtate sunt ele de experiența sa.

Dar dacă nihilismul are o conştiință întunecată, chiar şi aici, despre sensul iadului, el nu are nici un fel de idee despre întreaga lui extindere, care nu poate fi pusă în aplicare în această viață; chiar şi nihilismul cel mai extrem, în timp ce slujeşte demonilor şi chiar îi invocă, nu are vederea spirituală necesară pentru a-i vedea aşa cum sunt ei. Spiritul satanic, spiritul iadului, este întotdeauna mascat în această lume; capcanele sale sunt aşezate de-a lungul unui drum larg care poate să pară multora plăcut, sau cel puțin emoționant. Şi Satana oferă celor care urmează drumul său gândul şi speranța care consolează nimicirea finală. Dacă, în ciuda consolărilor lui Satan, nici un următor al lui nu este foarte “fericit“ în această viață, şi dacă în zilele de pe urmă (ale căror calamități ale secolului nostru sunt o mică anticipație) “va fi mare suferință, aşa cum nu a fost de la începutul lumii până acum“ - numai în viața viitoare îşi vor da seama slujitorii lui Satan de toată amărăciunea chinurilor lipsite de speranță.

Creştinul crede în iad şi îi este frică de focul lui - nu un foc pământesc cum ar crede necredinciosul deştept, ci un foc infinit mai dureros, pentru că va fi un foc spiritual şi veşnic, întocmai aşa cum vor fi trupurile cu care se vor înălța oamenii în ziua de pe urmă. Lumea reproşează creştinului credința într-o asemenea realitate neplăcută; dar la aceasta nu-l conduce nici perversitatea nici “sadismul“, ci mai degrabă credința şi experiența. Poate că numai creştinul poate crede pe deplin în iad, el care crede pe deplin în rai şi viața în Dumnezeu; pentru că numai cel care are o idee despre acea viață poate avea o noțiune despre ceea ce va însemna lipsa ei.

Pentru majoritatea oamenilor de astăzi "viaţa" este un lucru minor, un lucru vrednic de mică afirmare şi negare, ascunsă în iluzii comode şi perspectiva plină de speranţă a inexistenţei finale; aceşti oameni nu vor şti nimic despre iad până când vor locui în el. Dar Dumnezeu îi iubeşte prea mult chiar şi pe aceşti oameni pentru a le permite pur şi simplu să Il "uite" şi "să treacă în inexistenţă", în afara prezenţei Sale, care singură este viaţa pentru oameni; chiar şi a celor din iad, El le dă iubirea Sa care este tortură pentru cei care nu s-au pregătit să o primească în această viaţă. Mulţi, noi ştim că sunt cercetaţi şi purificaţi prin acele flăcări ca să-i facă vrednici să sălăşluiască în impărăţia cerurilor prin rugăciunile celor vii; dar alţii, cu demonii pentru care a fost făcut iadul, trebuie să rămână veşnic în iad.

Nu este nevoie, nici măcar astăzi când se pare că oamenii au devenit prea slabi pentru a înfrunta adevărul, să se îndulcească realităţile vieţii viitoare. Pentru aceia, fie ei nihilişti sau umanişti mai moderaţi, care îşi permit să cerceteze voia lui Dumnezeu celui viu, şi să-L judece pentru "cruzimea" Lui se poate răspunde fără echivoc despre ceva în care doresc să creadă majoritatea: demnitatea omului. Dumnezeu ne-a chemat pe noi, nu la "cerul" modern al odihnei şi somnului, ci la slăvirea deplină a fiilor lui Dumnezeu; şi dacă noi, cei pe care Dumnezeul nostru ne consideră vrednici să o primim, respingem această chemare, atunci sunt mai bune pentru noi flăcările iadului, chinurile acelei ultime şi îngrozitoare dovezi a înaltei chemări a omului şi a nepotolitei iubiri a lui Dumnezeu pentru toţi oamenii, decât inexistenţa către care aspiră oamenii cu credinţă slabă şi nihilismul epocii noastre. Omul nu este vrednic decât de iad, dacă nu este vrednic de rai.

Cauza revolutiei din epoca modernă

de

Ieromonah Serafim Rose

****

****

APOLOGETICUM
2003

****